

የፌዴራል የፍትህ አካላት ባለሙያዎች ስልጠና ማዕከል

ስረጅም ጊዜ የስራ ሳይ ሰልጣኞች የተዘጋጀ
የስልጠና ሞዴል

በፌዴራል የፍትህ አካላት ባለሙያዎች ስልጠና ማዕከል የተዘጋጀ

Contents

መግቢያ	4
የስልጠናው አላማዎች	7
ክፍል አንድ	8
1. ስለስነምግባርና የሙያ ስነምግባር በጠቅላላው	8
ንኡስ ክፍል አንድ፣	8
1.1. ስነምግባር	8
1.1.1. መግቢያ	8
1.1.2. የስነምግባር ትርጉም	9
1.1.3. ህግ፣ የአካባቢ ባህል/ልማድ እና ስነምግባር	11
1.1.4. እሴትና መርህ	12
ንኡስ ክፍል ሁለት፣	18
1.2. ሙያና የሙያ ስነምግባር	18
1.2.1. የሙያ ምንነት	18
1.2.2. የሙያ ስነምግባር አስፈላጊነት	19
1.2.3. የዳኞችና የአቃቤ ህግ የሙያ ሥነምግባር አስፈላጊነት	20
ክፍል ሁለት	25
2. የዳኝነት/ዓቃብያነት ሕግ የሙያ ሥነምግባር በጠቅላላው	25
ንኡስ ክፍል አንድ	26
2.1. የዳኞችና አቃቤ ህጎች የስነምግባር ደንቦችን በጽሁፍ ለማዘጋጀት አለምአቀፍና አገራዊ ተሞክሮ፣	26
2.1.1. የዳኞችና የዓቃብያነት ሕግን የሙያ ሥነምግባርን ለማዘጋጀት በአለምአቀፍ ደረጃ ያለተሞክሮ፡-	27
2.1.2. በአገራችን ኢትዮጵያ የዳኞችና የአቃቤ ህጎችን የሙያ ስነምግባር ለማዘጋጀት የተሰሩ ስራዎች	33
የተሟላ ሰብእና (integrity)	Error! Bookmark not defined.
ንኡስ ክፍል ሁለት	43
2.2. የዳኞችና የአቃቤ ህጎች የሙያ ሥነምግባር መርሆዎች	43
2.3. የዳኝነት ወይም የአቃቤ ህግነት የሙያ ስነምግባር እሴትና መርሆዎች	44
2.3.1. ነጻነት	46
2.3.1.1. የፍ/ቤትን ነጻነት መሻትና ማረጋገጥን በተመለከተ	46

2.3.1.2. አቃቤ ህግና የሙያ ነጻነትን የማስጠበቅ ሀላፊነት፤	60
2.3.2. በአድሎክዊንት ያለመስራት(Impartiality).....	69
2.3.2.1. ዳኝነትና በአድሎክዊንት አለመስራት	69
2.3.2.2. አቃቤ ህግና በአድሎክዊንት ያለመስራት(Impartiality)	77
2.3.3. ኢንተግራቲ(የተሟላ ሰብእና ያለው መሆን).....	83
2.3.3.1. ዳኞችና ኢንተግራቲ.....	83
2.3.3.2. የአቃቤ ህግነት የተሟላ ሰብእና (ኢንተግራቲ).....	86
2.3.4. ቅንነት (PROPRIETY)	89
2.3.4.1. ዳኝነትና ቅንነት.....	89
2.3.4.2. ከአቃቤ ህግ የሚጠበቅ ቅንነት (ፕሮፕሪይቲ).....	94
2.3.5. የህግ እውቀትና ክህሎትን በማያቋርጥ ማዳበር እና ታታሪነት፤	100
2.3.5.1. ዳኝነትና ትጋትና ታታሪነት.....	100
2.3.5.2. በአቃቤ ህግነት ስራ ትጋትና ጥረትን ማሳየት፤	105
ክፍል ሶስት	109
3. ስለጠበቆችና የህግ አስከባሪዎች የስነምግባር ግዴታዎች አንዳንድ ነጥቦች	109
3.1. የህግ አስከባሪዎች ስነምግባር፤	109
3.2. የጠበቆች የሙያ ስነ ምግባር መርሆዎች	114
ክፍል አራት	121
4. የሙያስነምግባር መጣስ የሚያስከትላቸው ሀላፊነቶች	121
መግቢያ	121
4.1. የወንጀል ተጠያቂነት	122
4.2. የፍትሀብሄር ተጠያቂነት	125
4.3. በዲሲፕሊን/አስተዳደራዊ ተጠያቂነት፤	126
ዋቢ ጽሁፎች	133

መግቢያ

ሰልጣኞች በማሰልጠኛ ማእከሉ የሚሰጠውን ትምህርት ካጠናቀቃችሁ በኋላ የፍትህ ዘርፉን ትቀላቀላላችሁ። አንዳንዶቻችሁ ዳኞች ስትሆኑ አንዳንዶቻችሁ ደግሞ አቃቤ ህግ ትሆናላችሁ። በዚያን ወቅት ከአንድ ዳኛ ወይም አቃቤ ህግ የሚጠበቀውን የስነምግባር ደረጃ አውቃችሁና ራሳችሁን አዘጋጅታችሁ መገኘት ተገቢ ነው። በዚህ የማስተማሪያ ማንዋል ስለዳኞችና አቃቤ ህጎች ሙያዊ የስነምግባር መርሆዎች እንማራለን።

በዳኝነትም ሆነ በአቃቤ ህግነት ሙያ የምንሰማራ ባለሙያዎች ከሙያው የሚጠበቀውን የመጨረሻ ውጤት ለማምጣት የምንችለው ሙያው የሚጠይቀውን ስነምግባር ባከበረ መልኩ ስንሰራ ብቻ ነው። ስለሆነም ሙያው የሚጠይቀውን ስነምግባር ማወቅና ክህሎቱን ማዳበር ተገቢ ነው።

የሙያ ስነምግባር በዋነኛነት በሙያው ባለሙያዎች የሚዘጋጅ እና ባለሙያው ከውጭ አድርጎ ስለተባለ ሳይሆን፣ አምናበትና ፈቅዶ ተግባራዊ የሚያደርገው ነው። አንድ ሰው ሙያውን ሲማር/ሲቀላቀል የመጀመሪያው ሞራላዊ ግዴታው ሙያውን ለተፈለገለት አላማ እና የታቀደለትን የመጨረሻ ውጤት እንዲያመጣ ብቻ ለመስራት ተስማምቶ የገባው ነው ተብሎ ይገመታልና። እነዚህን የሙያ ግዴታዎች ባለሙያዎቹን ሾመው ወይም ቀጥረው የሚያሰሩ አካላት አስገዳጅነት ያላቸውን ደንቦች አድርገው የሚያወጡ እንደሆነም ይታወቃል። ይህ ማለት ግን ባለሙያው እነዚህን መተግበር ያለበት ከውጭ ስለታዘዘ መሆኑን አለበት ማለት አይደለም። በዋነኛነት ከባለሙያው የሚፈለገው፣ ሙያው የሚጠይቀውን ግዴታ አውቆና በራሱ ፈቃደኝነት ተግባራዊ ማድረግ ነው።

ስለሆነም ሙያው የሚጠይቀውን ስነምግባር ተላብሶ ለመስራት በሙያው ያሉ ባለሙያዎች፣ ያዘጋጁትን በአለምአቀፍ ደረጃም ሆነ በአገር ደረጃ ያሉትን ሰነዶች መዳሰስና ማወቅ ተገቢ ነው።

ይህ ሰነድ ሲዘጋጅ በአገር ውስጥና በውጭ አገር የሙያ ስነምግባርን የሚመለከቱ ሰነዶች ተዳሰዋል፤ በሙያው ላይ የቆዩ ባለሙያዎችን ልምድ ለመውሰድ ተሞክሯል።

ሞጁሉ ሲዘጋጅ ሰልጣኞች ሊያውቁ የሚገባቸው መሰረታዊ መርሆዎች ላይ ያተኮረ ነው። የመርሆዎቹን አተገባበር በተመለከተ በተለያዩ አካላት የሚዘጋጁ ደንቦች በተለያዩ መልኩና አቀራረጽ ተቀምጠው እናገኛቸዋለን። የዳኝነትንም ሆነ የአቃቤ ህግን የስነምግባር መርሆዎች ለመደንገግ የተለያዩ አለምአቀፍና አገራዊ ተሞክሮዎች ያሉ ሲሆን፣ መርሆዎቹ ምን ያህል ሊሆኑ እንደሚገባቸው ግን ከቦታ ቦታ ከአገር አገር ልዩነቶች አሉ። ለምሳሌ ያህል፤

- 1. በባንጋሎር የስነምግባር ደንብ የዳኝነት ስነምግባርን በስድስት መርሆዎች ከፍለው ያስቀምጡታል።

2. የካናዳ የዳኞች የስነምግባር ደንብም በተመሳሳይ እንደባንጋሎር በ6 መርሆዎች ከፍለው ያስቀምጡታል።
3. የአሜሪካው ባር አሶሴሽን መርሆዎቹን በአራት ካኖን ከፍሎ ያስቀምጠዋል።
4. የተባበሩት መንግስታት ዳኞች የሚመሩበት ደንብ በ7 ካኖን ከፍሎ ያስቀምጠዋል።
5. የአለምአቀፍ የወንጀል ፍርድ ቤት የዳኞች የስነምግባር መርሆዎችን በ8 መርሆዎች ከፋፍሎ ያስቀምጣል።
6. የኢትዮጵያ የሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም የመንግስት ሰራተኞች የስነምግባር መርሆዎችን (ዳኞችና አቃቤ ህጎች እንደመንግስት ሰራተኛ በዚህ ውስጥ የሚጠቃለሉ ናቸው) በ12 መርሆዎች ከፍሎ ያስቀመጠ ሲሆን፤ የተወሰኑ የክልል ፍርድ ቤቶችም ይህንን ተከትለው የራሳቸውን የስነምግባር ደንብ አጽድቀው በመስራት ላይ ይገኛሉ።
7. የፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ በደንቡ የስነምግባር ድንጋጌዎችን ከ24 አንቀጾች ከፋፍሎ ያስቀምጣል።
8. የፌዴራል አቃቤ ህጎችና የአማራ ክልል የአቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብ ስነምግባርን የሚመለከቱ ድንጋጌዎች በ15 ድንጋጌዎች ተከፍሎ ተቀምጦ እንመለከታለን።¹

እነዚህ ሁሉ በተለያዩ መልክ ይቀመጡ እንጂ በመሰረቱ በአንድ ወይም በሌላ መልኩ የሚያስቀምጡዋቸው መርሆዎችና የስነምግባር ግዴታዎች ተመሳሳይነት ያላቸው ናቸው።

ስለሆነም ይህ ሞጁል ሲዘጋጅ እነዚህን የተለያዩ ሰነዶች በመመልከት ሲሆን፤ የሙያ ስነምግባር መርሆዎቹን ለማስጨበጥ የባንጋሎር የስነምግባር ደንብ ላይ የተቀመጡት መርሆዎች በሌሎች ሰነዶች የቀረቡትን መርሆዎችና ግዴታዎች በስድስት መርሆዎች ስር አጠቃለው ያቀረቡ ስለሆነና ይህም ለማስተማርም ሆነ በቀላሉ ለማስታወስ የሚረዳ ሆነ በአዘጋጁ ስለታመነበት፤ ይህንን የባንጋሎር ኮድ ኦፍ ኮንዳክት መርሆዎችን መሰረት በማድረግ፤ የተወሰነ ማስተካከያ በማድረግ ቀርቧል። ይህም

¹ የአቃቤ ህጎችን የስነምግባር መመሪያ በሚመለከት የተለያዩ የውጭ አገር ሰነዶች ቢኖሩም፤ የሚመሩበት መርሆዎችን በተመለከተ እንደዳኞች ነጥረውና በደረጃ ተቀምጠው አናገኛቸውም።

የባንጋሎር ኮድ አፍ ኮንዳክት ያለአድሎ መስራት እና እኩልነት በሚል በሁለት መርሆዎች ያቀረበውን በአንድ ላይ ተጠቃለው በአንድ መርሆ ስር እንዲቀርቡ መደረጉ ነው።

እነዚህ የባንጋሎር የስነምግባር መርሆዎች በአዘጋጁ አስተያየትና እምነት በተመሳሳይ ከሙያው አንጻር ለአቃቤ ህጎችም የሚያገለግሉ ስለሆነ፣ የአቃቤ ህግ የሙያ ስነምግባርን በተመለከተ የዳኞችን የስነምግባር መርሆዎች መሰረት ባደረገ መልኩ እንዲቀርብ ተደርጓል።

ከዚህ በላይ ለማቅረብ እንደተሞከረው በፌዴራልም በክልልም የሙያ ስነምግባርን የሚመለከቱ ደንቦች ያሉ ሲሆን፣ እነዚህ አስገዳጅነት ያላቸውና ዳኛውም ሆነ አቃቤ ህጉ በዝርዝር ሊያውቃቸው የሚገቡ ናቸው። ከዚህ አንጻር በፌዴራልም ሆነ በክልል ደረጃ ያሉ ዳኞችም ሆነ አቃቤ ህጎች ስልጣን ባለው አካል የወጡ የስነምግባር ደንቦችን በዝርዝር የሚመለከቱ መሆኑን ከግምት በማስገባት ይህ ሞጁል መሰረታዊ መርሆዎች ላይ ብቻ ትኩረት በማድረግ የተዘጋጀ ነው። አስፈላጊ ሆኖ በተገኘበት ቦታ ሁሉ ደግሞ የፌዴራል ወይም የክልል የስነምግባር ድንጋጌዎች የሚጠቀሱበት ሁኔታ በሞጁሉ ውስጥ ይገኛል።

ይህ የማስተማሪያ ሰነድ በአራት ክፍል ተከፍሎ ቀርቧል። በመጀመሪያው ክፍል ስለስነምግባርና ስለሙያ ስነምግባር ጽንሰሀሳብ በጥቅሉ የቀረበበት ሲሆን፣ በክፍል ሁለት ዋናው የዚህ ማስተማሪያ ሰነድ አካል የሆነው ዳኞችና አቃቤ ህጎች ሊያከብሯቸው ስለሚገቡ የስነምግባር መርሆዎች በዝርዝር ቀርቧል። በክፍል ሶስት ከጠበቆችና ከህግ አስከባሪዎች ስለሚጠበቁ የስነምግባር ደረጃዎች በአጭሩ ለማቅረብ የተሞከረ ሲሆን፣ በመጨረሻም በክፍል አራት የስነምግባር ግዴታዎችን መጣስ የሚያስከትለውን የወንጀል፣ የፍትህ ብሄር እንዲሁም የዲሲፕሊን ተጠያቂነቶች ለማሳየት ተሞክሯል።

በዚህ የስልጠና ሰነድ የተካተቱትን ትምህርቶች ለማብላላትና ለመረዳት እንዲቻል በርካታ የመወያያ ጥያቄዎች ተዘጋጅተዋል። ሰልጣኞች በእነዚህ የመወያያ ጥያቄዎች ላይ በጥልቀትና በስፋት እንድትወያዩበት ይጠበቃል። ከዚህ በተጨማሪ ሰልጣኞች በምትገኙበት ክልል የጸደቁ የስነምግባር ደንቦችን በትምህርት ጊዜው በዚህ ማስተማሪያ ሰነድ ከቀረቡት ሀሳቦች ጋር በማነጻጸር ውይይት እንደምታደርጉበት ይጠበቃል።

የስልጠናው አላማዎች **አጠቃላይ አላማዎች**

ሰልጣኞች በዚህ ሞጁል የተዘጋጀውን ትምህርት ሲያጠናቅቁ፤

1. የሙያ ስነ ምግባር ምንነትንና አስፈላጊነትን ይረዳሉ።
2. የዳኞችና አቃቤ ህጎች የሙያ ስነምግባር መርሆዎችና ግዴታዎችን ያውቃሉ።
3. የሙያ ስነምግባርን ተፈጻሚ ለማድረግ የሚያስችላቸው ክህሎት ያዳብራሉ።
4. በሙያ ስነምግባር ለመገዛት የሚያስችል አመለካከት ያዳብራሉ።

ዝርዝር አላማዎች

ሰልጣኞች በዚህ ሞጁል የተዘረዘሩትን ርእሶች ከተማሩ በኋላ፤

1. ስለስነምግባር ምንነት ያስረዳሉ።
2. የሙያ ስነምግባር ምንነትና አስፈላጊነት ያብራራሉ።
3. ዳኞችና አቃቤ ህጎች የሚመሩበት የሙያ ስነምግባር አስፈላጊነትን ያስረዳሉ።
4. ዳኞች/አቃብያነ ህግ የሚጠበቅባቸውን የሙያ ስነምግባር መርሆዎችና ግዴታዎች አንድ በአንድ ይዘረዝራሉ።
5. ዳኞችም ሆኑ አቃቤ ህጎች የሚመሩበትን የስነምግባር መርሆዎች ተግባራዊ ለማድረግ የሚያስችል ክህሎት ያዳብራሉ።
6. በፍትህ አሰጣጥ ሂደት ውስጥ ተሳትፎ ያላቸው ባለሙያዎችና ሠራተኞች በሥነ ምግባር የታነፀ መሆን አስፈላጊነትን ያብራራሉ።
7. ጠበቆች ስለሚኖራቸው የስነምግባር ግዴታዎች አጠቃላይ ግንዛቤ ይኖራቸዋል።
8. የህግ አስከባሪዎችን ስለሚመሩባቸው የስነምግባር ግዴታዎች አጠቃላይ ግንዛቤ ይኖራቸዋል።
9. የዳኝነትና አቃቤ ህግነት ስነምግባር በማክበር ህገመንግስታዊ ስርዓቱን ለማስከበር ከፍተኛ ሚና እንዳለው ይረዳሉ።
10. የስነምግባር ደንቦችን አለማክበር ስለሚያስከትሉት ተጠያቂነት ያስረዳሉ።

ክፍል አንድ

1. ስለስነምግባርና የሙያ ስነምግባር በጠቅላላው

ዝርዝር አላማዎች

ሰልጣኞች ይህንን ክፍል ሲያጠናቅቁ ፣

1. የስነምግባርን ምንነት ያብራራሉ።
2. በስነምግባር፣ በአካባቢ ልማድ/ባህል እና በህግ መካከል ያለውን አንድነትና ልዩነት ያስረዳሉ።
3. የስነምግባር እሴትና መርሆዎች ምንነትን ያብራራሉ።
4. ሙያ ማለት ምን እንደሆነ ያስረዳሉ።
5. የሙያ ስነምግባር አስፈላጊነትን ያስረዳሉ።
6. የሙያ ስነምግባር ልዩ ባህርያትን ያስረዳሉ።
7. የዳኝነትና የአቃቤ ህግነት ሙያ የሚመራበት የስነምግባር ደንብ አስፈላጊነትን ያስረዳሉ።

ንሑስ ክፍል አንድ፣

1.1. ስነምግባር

1.1.1. መግቢያ

የሰው ህሊና እውነትን ፍለጋ ሁልጊዜም እንደወጣና እንደወረደ ነው። ቀድሞ ይታመንበት የነበረውን ሁሉ ከመቀበላችን በፊት ወይም ተቀብለን ስንተገብረው ቆይተንም አንዳንድ ጊዜ እስቲ እንመርምረው፣ ይህ እኮ እውነት ላይሆን ይችላል! በሚል መንገድ ጥያቄ የምናነሳበት ጊዜ ይኖራል። ከምንሰማው ከምናነበው ከምንመለከተው ወዘተ ሁሉ እውነተኛው የትኛው ይሆን? በማለት ስንጠይቅ መገኘታችን የታወቀ ነው።

ሰዎች በቀን ተቀን ህይወታችን ምርጫችንና አኗኗራችን የተለያየ ነው። አንዳንዱ ገንዘብ መቆጠብ የሚወድ ሲሆን፣ ሌላው ገንዘብ የሚያጠፋ የሚያባክን ይሆናል። አንዳንዱ ሌሎችን መርዳት የሚፈልግ ሲሆን፣ አንዳንዱ ደግሞ በሌሎች እንዴት እንደሚጠቀም ሲማስን የሚውል ይኖራል። እንዲህ እያለ በፖለቲካ አመለካከት፣ በሀይማኖት፣ ወዘተ ዋጋ የምንሰጣቸው ነገሮች ይለያያሉ።

የዚህ የልዩነታችን ምክንያት ምንድነው? አንዱ ዋጋ የሚሰጠውን ሌላው ዋጋ የማይሰጠው ለምንድነው? አንዳንዱ ፍትህን ለማስከበር በቁርጠኝነት ሲቆም ሌላው ደግሞ ጉዳዩን በቸልተኝነት የሚያየው ለምንድነው? አንዳንዱ ለእውነትና ለፍትህ ሲቆም ሌላው ደግሞ እሱን ለማጥቃት፣ ለመጉዳት የሚቆመው

ለምንድነው? በሰው ህይወት ውስጥ እነዚህ መሰረታዊ ጥያቄዎች ናቸው። በመሰረቱ ለምንሰጠው ዋጋ ከዚህ በፊት ያሳለፍነው የህይወት ተሞክሮና ልምድ ከፍተኛ ሚና ይጫወታል። ይሁንና የመጀመሪያውም የመጨረሻውም ይህ አይደለም። በቀድሞው ተሞክሯችን ትክክል ብለን ስንተገብራቸው የኖርናቸው፤ ከጊዜ በኋላ ትክክል እንዳልሆኑና እንደጎዱን አውቀን የተውናቸው ይኖራሉ። በቀድሞው ህይወታችን ጥሩ ነገር ስንሰራ ቆይተን ከጊዜ በኋላ ደግሞ ትተናቸው ወደአዘቅትና ወደታች የወረድንም ሰዎች አንጠፋም።

አንዳንድ ጊዜ ሰው ዋጋ የሚሰጠውና መልካምና ክፉ የሚለው ነገር የግድ ያስፈልገዋል ወይ? ብለው የሚጠይቁ አሉ። አንዳንድ ጊዜ ይህ ሰው ህሊና የለውም ሲባል እንሰማለን። እውነት አንዳንድ ጊዜ እንደሚባለው አንዳንድ ሰዎች ህሊና የላቸውም የሚባለው እውነት ነው?

History reveals that no society has ever been without some value system and every individual has some code of values. the issue, therefore, is not whether we are to have value but what those values will be-whether they will advance or retard life, whether they will be consistent or not.²

ይህ አባባል እውነት ነው። የሰው ልጅ ከምርጫ ውጭ ሆኖ አያውቅም። በየጊዜው መምረጥና መወሰን ግድ ነው። ሲወስን ይህ ትክክል ነው ወይስ መጥፎ፤ ወደምፈልገው ግብ ያደርሰኛል ወይስ አያደርሰኝም ብሎ ከመወሰን ሊያመልጥ አይችልም። ስለሆነም የሰው ልጅ ምርጫ ያለው ስነምግባር ያስፈልጋል ወይም አያስፈልግም? የሚለው ላይ ሳይሆን ምን አይነት ስነምግባር ያስፈልገኛል? በሚለው ላይ ነው።

እንግዲያስ የአንድ ተግባር ትክክለኛነቱና መጥፎነቱ የሚለየው በምንድነው? አንደኛውን ትክክል ሌላኛውን መጥፎ ብለን የምንጠራው በምን ምክንያት ነው? በህይወታችን ዋጋ ልንሰጠው የሚገባው ነገር ምንድነው? በሙያችን ዋጋ ልንሰጠው የሚገባው ነገር ምንድነው? አገራችንን ህዝባችንን በሚመለከት ዋጋ ልንሰጠው የሚገባና ልንተገብረው የሚገባው ነገር ምንድነው? እነዚህን ጥያቄዎች በአግባቡ ለመመለስ ጉዳዩን አጥንቶ አንድ መስመር ማስያዝ ይገባል። ኤቲክስ የሚባለውም ይህንን ጉዳይ የሚያጠና የፍልስፍና ዘርፍ ነው። በዚህ ክፍል ስለስነምግባር አጠቃላይ ጽንሰሀሳቦችን ለማንሳት እንሞክራለን።

1.1.2. የስነምግባር ትርጉም

ስልጣኞች ወደምንባቡ ከመግታችሁ በፊት የሚከተሉትን ጥያቄዎች ለመመለስ ሞክሩ፤

1. ስነምግባር ምንድነው?

² Vincent Barry, philosophy a Text with Readings(2nd,1983),p.93

2. የስነምግባር ጠቀሜታ ምንድነው?

የስነቃሉ አመጣጥ

Ethics የእንግሊዝኛ ቃል ሲሆን የመጣውም ethos ከሚል የግሪክ ቃል ነው። በግሪክ ቋንቋ ethos ሰዎች በጋራ የሚኖሩበት ቦታ የሚል ትርጓሜ የነበረው ሲሆን፣ ቀስ በቀስና በጊዜ ሂደት አጠቃቀሙ ልምድ፣ ጸባይ፣ ባህርይ፣ የአስተሳሰብና የአነጋገር ዘይቤ የሚሉ ትርጉሞችን እንደያዘ የመስኩ ምሁራን ይገልጻሉ።

በጥንታዊቷ ሮም በላቲን ቋንቋ የግሪኩ ቃል የethos አቻ ቃል mos የተባለው የላቲን ቃል ሲሆን ትርጉሙም ከሞላ ጎደል ከ ethos ጋር ተመሳሳይ ሆኖ በተጨማሪ ህግ ደንብ ያለባበስ ስርአት ወዘተ የሚሉ ትርጉሞችን ይይዛል። morality የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል የተገኘውም ከዚህ mos ከተባለው የላቲን ቃል ነው። ስለሆነም ሞራል እና ኤቲክስ ተመሳሳይ ሀሳብን ለመግለጽ በመቀያየር የምንጠቀማቸው ናቸው።³

ይህ ኤቲክስ የተባለው ቃል በአማርኛ ስነምግባር ተብሎ ይታወቃል። ስለሆነም ኤቲክስ፣ ሞራሊቲ እና ስነምግባር ተመሳሳይ ትርጉም እንዳላቸው ወስደን ከዚህ በመቀጠል እንደሁኔታው እያቀያየርን እንጠቀማለን።

የኤቲክስ/ስነምግባር ትርጉም፣

የብላክስ ሎው ዲክሽነሪ ኤቲክስን እንደሚከተለው ይተረጎማል።

- "[o]f or relating to moral obligations that one person owe to another. (አንዱ ለሌላው ያለውን የሞራል ግዴታ የሚመለከት)

በአክሰፎርድ ዲክሽነሪ የሚከተለውን ትርጉም እናገኛለን።

- Ethic is moral principle that controls or influence a person's behavior. (የአንድ ሰውን ባህርይ ወይም ጸባይ የሚመሩ የሞራል መርሆዎች)
- A system of moral principles or rules of behavior connected with beliefs and principles of what is right and wrong. (ለትክክልና ትክክል ስላልሆነ እምነት መርሆዎች የሚደነግጉ የሞራል መርሆዎች)

³ ዝኒ ከማሁ ገጽ 95

ቴክኖሎጂ ኦፍ ፊውዩር ኤሌክትሮኒክስን እንደሚከተለው ይተረጎማል፡፡

- The branch of philosophy that studies what constitutes god and bad human conduct, including related activities and values.⁴ ስለጥሩና መጥፎ የሰው ባህርይ፣ ድርጊትና እሴቶች የሚያጠና የፍልስፍና አንድ ዘርፍ ነው፡፡

ከዚህ በላይ የተመለከቱት ትርጉሞች በአጭሩ የሚያመለክቱት፣ በአጠቃላይ ስነምግባር ማለት ጥሩ እና መጥፎ፣ በጎ እና ክፉ፣ ወይም ትክክለኛ እና ትክክለኛ ያልሆነ ባህርይን ወይም ጠባይን የሚያመለክት ወይም እነዚህን ለማድረግ ወይም ላለማድረግ የምንመራበት፣ የምናጣቅስበት ስርአት ወይም መመሪያ መሆኑን ነው፡፡

በሌላ በኩል ስነምግባር ወይም ኤሌክትሮኒክስ ስለመልካምና ክፉ፣ መልካምና ክፉን ለመለየት ስለምንጠቀምባቸው መርሆዎች የሚያጠናውን የጥናት ወይም የሳይንስ ዘርፍንም በያዘ መልኩ ይተረጎማል፡፡

ስነምግባር በዋነኛነት ከባህርይ ወይም ጠባይ ጋር የተያያዘ ነው፡፡ ስለሆነም የአንድ ሰው ስነምግባር ሲባል በተደጋጋሚ በማድረግ የሰውየው መገለጫ የሆነውን ባህርይ፣ ወይም ክፉና ደጉን የሚመርጥበት ጠባይ ወይም ባህርይ፣ ማለትም ስለጥሩና መጥፎ ያለውን አስተሳሰብ፣ እምነትና ድርጊቶችን የሚወክል ነው ማለት ይቻላል፡፡

1.1.3. ህግ፣ የአካባቢ ባህል/ልማድ እና ስነምግባር

መልካምና ክፉ ተግባርን ወይም ሊደረግ የሚገባና የማይገባን ሀሳብ፣ ተግባር ወይም ንግግርን የሚመለከቱ ስርአቶች ወይም ደንቦች ሁሉ በስነምግባር ትርጉም ውስጥ የሚጠቃለሉ አይደሉም፡፡

በህግ ማንም ሰው ሊያደርጋቸው የሚገባ፣ ወይም ከማድረግ ሊቆጠብባቸው የሚገቡ ተግባራት ተወስነው እንደሚገኙ የታወቀ ነው፡፡ ለምሳሌ መግደልና መስረቅ፡፡ እነዚህን ለማክበር የምንገደደው ህግ የማውጣት ስልጣን ያለው አካል በህግ እነዚህን ማድረግ የተከለከለ ነው ያስቀጣል ብሎ ስለደነገገ ነው፡፡ ስለሆነም የእነዚህ የተከለከሉ ተግባራት ምንጩ (validity) የህግ አውጪው ፈቃድ ነው፡፡

በተመሳሳይ በአካባቢ ባህል/ልማድ መልካምና ክፉ፣ የተፈቀዱና የተከለከሉ ድርጊቶች፣ ባህርያት አሉ፡፡ ለእነዚህ የተቀባይነት ምንጮቻቸው (validity) ሲወርድ ሲዋረድ የመጣው የህብረተሰቡ ባህል ሲሆን፣ ባህል አስከባሪው የህብረተሰቡ ክፍል እነዚህ እንዲከበሩ የሚፈልግና እንዳይጣሱ የሚቆጣጠር ነው፡፡

⁴ ዝኒ ከማሁ ገጽ 96

በሌላ በኩል አንድ ሰው ከውጭ በሚጫንበት ትእዛዝ ወይም ተጽእኖ ሳይሆን፤ በልምድ ባዳበረው ባህርይና ጠባይ እየተመራ፤ ወይም በራሱ ህሊና አውጥቶ አውርዶ ላደርጋቸው ይገባል፤ እነዚህን ከማድረግ ልቆጠብ ይገባል ብሎ የሚመራባቸው ባህርያትና አስተሳሰቦች መሰረት በማድረግ ወይም አብዛኛውን ጊዜ የሁለቱም ቅልቅል ውጤት ሆነው የሚያደርጋቸው ተግባራት አሉ። ምንጫቸው ወይም መነሻቸው ምንም ይሁን ምን፤ አሁን ግን እነዚህን የሚያደርጋቸው የውጭ ተጽእኖ ኖሮ ሳይሆን፤ እራሱ ህሊናው አዞት የሚያደርጋቸው ናቸው። የእነዚህ ደንቦች ወይም ስርአቶች የተቀባይነት (validity) መሰረት የአድራጊው የራሱ ህሊና ነው። የስነምግባር ክፍል የሚባለውም ይህ ነው።

ይሁንና ህግ፣ ባህልና ስነምግባር የማይገናኙ የየራሳቸው ግዛት ያላቸው ናቸው ማለት አይደለም።

በርካታዎቹ የመልካምና ክፉ ባህርያት መርሆዎች፣ ስርአቶችና ደንቦች በአንድ ጊዜ ስነምግባራዊ፣ ባህላዊ እንዲሁም ህጋዊ የሚሆኑበት ሁኔታ አለ። ለምሳሌ ብዙውን ጊዜ ሌላውን ሰው መግደል መጥፎነቱ በህግ ብቻ ሳይሆን፤ በባህልም የሚደገፍ፣ በብዙ ሰዎች የህሊና እምነትም ትክክል ያልሆነና ሐጢያት እንደሆነ ተደርጎ ይታያል። ስለሆነም የህጋዊ ስርአቱም፣ የባህላዊ ስርአቱም የስነምግባራዊ ስርአቱም ክፍል ይሆናል ማለት ነው።

በሌላ በኩል በአንዱ ስርአት ተቀባይነት ያለው በሌላው ተቀባይነት የሌለው ሊሆን ይችላል። በህግ የተከለከለ፣ በአካባቢ ልማድ የሚፈቀድ ሊሆን ይችላል። በልማድ ያልተደገፈ፣ በግለሰብ እምነት ያልተደገፈ ሊሆን ይችላል። ወይም ልማድ ሆኖ በህግና በግለሰብ አመለካከት ያልተደገፈ ሊሆን ይችላል። ለምሳሌ በህግ ተሽከርካሪ ግራውን ይዞ እንዲሄድ ያዛል፤ ይሁንና ይህ ለስነምግባር ትክክል ወይም ትክክል የማይባል አይደለም። አንዳንድ ህጎች ጽንሰ ማስወረድን ሲደግፉ፣ አንዳንድ የባህል ወይም የስነምግባር ደንቦች ደግሞ እነዚህን የሚያወግዙና የሚቃወሙ ሊሆኑ ይችላሉ።

1.1.4. እሴትና መርሆ

ስነምግባር በመሰረቱ ሶስት መሰረታዊ ጥያቄዎችን ያነሳል። የመጀመሪያው ጥያቄ ስነምግባራዊ ድርጊቱን በማድረግ ተጠቃሚ የሚሆነው ማነው? የሚለው ጥያቄ ነው። ይህንን በሚመለከት የተለያዩ የፍልስፍና አማራጮች አሉ። ሄዶኒዝም የሚባለው የስነምግባር ጥናት ዘርፍ የስነምግባር የመጨረሻ ግብ ለፈጻሚው ደስታንና ምቹትን ማስገኘት አለበት የሚል ነው። ዩቲሊታሪያኒዝም አንድ ስራ ጥሩ ሊባል የሚችለው ጥቅም ሲኖረው ብቻ ሳይሆን በሚቻል አኳኋን አብዛኛውን ሰዎች የሚጠቅም ሲሆን ነው፤ ያለበለዚያ አንዱን ሰው ብቻ ጠቅሞ ሌላውን የሚጎዳ ከሆነ መልካም ስራ ሊባል አይችልም ይላል። በሌላ በኩል ደግሞ ውጤቱ ምንም ይሁን ምን ሁልጊዜም የፈጣሪን ፈቃድ/ የተፈጥሮ ህግ የሚለንን ማድረግ አለብን የሚል አስተሳሰብ አለ። ውጤቱ ምንም ይሁን ምን ፈጣሪ ያዘዘውን ካደረግን ትክክል አደረግን ማለት

ነው። ለማንኛውም ስነምግባር ሊመልሳቸው ከሚገቡ ጥያቄዎች አንዱና መሰረታዊው ተጠቃሚው ማን ነው? የሚለውን ጥያቄ ነው።

ሁለተኛውና መሰረታዊው ጉዳይ መልካም ተግባርን የማድረግ ለምንድነው? ከክፉ ተግባር መቆጠብ የሚያስፈልገኝ ለምንድነው? ማለትም የድርጊቱ ተጠቃሚ የሆነው ምን እንዲያገኝ ነው? የመጨረሻው ግብ ምንድነው? ህይወት የመጨረሻ ግብ ምንድነው? ወይም the ultimate value of living የሚለውን ጥያቄ መመለስ ነው። ይህ በእንግሊዝኛው value ይባላል። value is that which one acts to gain and/or keep. (Ayn Rand, page 27) value ለሚለው የእንግሊዝኛ ቃል ተቀራራቢ የአማርኛ ቃል እሴት የሚለውን እንውሰደው።

እሴትን የሚገልጹ ምሳሌዎች፤

- ከሞት በኋላ ዘላለማዊ ህይወት፤
- እስከ ህይወት ፍጻሜ የማንም ጥገኛ ሳይሆኑ ነጻነትን ጠብቆ መቆየት፤
- ጥሩ የህግ ባለሙያ መሆን፤
- ሰዎች ከችግር ወጥተው ማየት፤
- ወዘተ...

ሶስተኛው መሰረታዊ ጥያቄ ከመጀመሪያው መሰረታዊ ጥያቄ የሚመነጭና የሚመዘዝ ነው። የመጨረሻውን ግብ ማወቅ መሰረታዊ ቢሆንም፤ ምን ባደርግ ነው የተባለው የመጨረሻ ራእይን አላማዬን የማሳካው? የሚለው ነው። ሁሉም መንገድ ወደግቡ አያመራም። ወደመጨረሻው የህይወት ግብ የሚያመራና የማያመራ መንገድ አለ። ስለሆነም ወደግቡ የሚያመራ ሁሉ ትክክለኛ መንገድና አቅጣጫ፤ (ሀሳብ፣ ንግግር፣ ድርጊት) ሲሆን፤ ከዚህ ውጭ ያለው ሁሉ የተሳሳተ ይሆናል ማለት ነው። ይህም በእንግሊዝኛ መልካሙ መንገድ virtue ሲባል፤ ወደሚፈለገው ግብ የማያመራው vice ይባላል። ይህንን ወደትክክለኛ አቅጣጫ የሚመራንን virtue በአማርኛ መርሆ ብለን እየጠቀስን እንሄዳለን።

ለምሳሌ የአንድ ሰው የመጨረሻ የህይወት ግቡ (እሴት) ከሞት በኋላ ዘላለማዊ ህይወት ማግኘት ሊሆን ይችላል። ይህ የመጨረሻ ግቡ ላይ ለመድረስ ምን ማድረግ አለበት? ምን አይነት ተግባራትን ማድረግ አለበት? ከምን አይነት ተግባራት መቆጠብ አለበት? እነዚህን የተፈቀዱና የተከለከሉ ተግባራትን ለመለየት የሚጠቀምበት አቅጣጫ የሚያሳዩ መርሆዎች ምን መሆን አለባቸው? የሚለው ደግሞ ለሶስተኛው መሰረታዊ ጥያቄ የሚሰጥ መልስ ነው።

የመርሆዎች ምሳሌዎች፤

- ዘላለማዊ ህይወትን ለማግኘት ቅዱስ መጽሀፍ የሚያዛቸውን ህግጋት አክብሮ መፈጸም፤
- የራስን ነጻነት ጠብቆ ለመኖር፤ ስራን መውደድና መስራት፤ ገንዘብን በአግባቡ መያዝና መቆጠብ
- ከመዋሽት መቆጠብና ሁልጊዜ እውነትን መናገር፤
- ያለውን ለሌላው ማካፈል፤
- ወዘተ...

መልካምና ክፉ የሆነውን ለመለየት በመጀመሪያ የምንደርስበት ግብ ተለይቶ መታወቅ አለበት። የድርጊቱን ትክክለኛነት ወይም ትክክለኛ አለመሆን የሚወስነው የመጨረሻው ግብ ባህርይ ነው። የምንፈልገው የመጨረሻ ግብ ነው ወደዚያ የሚያደርሰውን ትክክለኛ መንገድ ሊያመለክተን የሚችለው።

በጥቅሉ እያንዳንዱ ሰው የራሱ በግልጽ የሚያውቀው ወይም በግልጽ ሳያውቀው unconsciously የሚመራው የመጨረሻ እሴት አለው ተብሎ ይገመታል። በህይወቱ የሚያደርጋቸውና ከማድረግ የሚቆጠባቸው ተግባራት (በመደጋገማቸው ልማድ ሆነው ባህርዩን የሚወክሉት) ወደመጨረሻው ግብ ያድርሱም አያድርሱም ግባቸው ግን እሴቱን ለማሳካት ነው ማለት ነው።

አንዳንድ ሰዎች ግልጽ የሆነ መመሪያቸውን አውቀው በዚሁ መሰረት የመጨረሻ ግባቸውን ለማሳካት የሚንቀሳቀሱ ይኖራሉ። ይህ ድርጊታቸው እየተደጋገመ ሲሄድ ልማድ ይሆንና ባህርያቸውን የሚወክል ይሆናል።

አንዳንድ ጊዜ የመጨረሻ እሴት እና ወደዚህ ያደርሳሉ ተብለው የሚተገበሩ መንገዶች፤ ደንቦች ወይም ስርዓቶች እርስ በራሳቸው የሚጋጩ ይሆንና፤ አድራጊው እሴቱን ማሳካት አቅቶት በተስፋ መቁረጥ፤ በስጋት ወይም በጭንቀት የሚኖር ይኖራል።

አንዳንድ ጊዜ አንዳንድ ሰው ከአንድ በላይና የሚጋጩ የመጨረሻ እሴቶች ይኖሩትና፤ እርስ በራሱ የሚጋጩ ተግባራትን እያደረገ የትኛውንም እሴት ሳያሳካ እየተጨነቀ የሚኖርበት ጊዜ ይኖራል።

አንዳንድ ሰው የመጨረሻ የህይወት እሴቱ ምን እንደሆነ ለይቶ ባለማወቅ ትክክልና ትክክል ያልሆነ ድርጊት ለመለየት የሚቸገርበት ጊዜ ይኖራል።

በአጭሩ የትክክለኛ ስነምግባር ማረጋገጫና መለኪያ መስፈርት ስነምግባር በማክበሬ ተጠቃሚው ማን ነው? የመኖሪያ የመጨረሻ እሴት ሊሆን የሚገባው ምንድነው? እዚህ እሴት ላይ ለመድረስ ምን ማድረግ አለብኝ? የሚሉትን ጥያቄዎች በመመለስና ምላሹን ተግባራዊ ማድረግ ላይ ያተኮረ ነው።

ይሁንና ይህንን መመለስ ብቻ በቂ አይደለም። ባህርያችን እንዲሆን፣ ጠባያችን እንዲሆን ማድረግ ይገባናል።

ባህርይ ወይም ጠባይ ማለት በተደጋጋሚ በማድረጋችን ምክንያት በውስጣችን ተገንብቶ፣ መመራመርና መተንተን ሳያስፈልገን የቀን ተቀን ህይወታችንን የሚመራ የተዘጋጀ ስርአት ነው።

Character is an established state (of the soul) from which actions proceed easily without any need for reflection or deliberation.

በውስጣችን ያለውን ወደመጨረሻው እሴታችን የማያደርስንን መልካም ያልሆነ ባህርይ በአንድ ጊዜ አውጥቶ ለመጣል ቀላል እንዳለመሆኑ ሁሉ፣ አዲስ ባህርይን ለመላበስም ቀላል አይደለም። ስለሆነም በትክክለኛ የስነምግባር መርሆ የሚመራ ባህርይና ጠባይ እንዲኖረን ቢያንስ የሚከተሉትን ማድረግ ይኖርብናል።

- ቁርጠኝነት(determination) ያስፈልጋል። ትክክለኛ ነው ብለን ያመንንበትን መርሆ ደጋግመን ልናደርገው ያስፈልጋል። እንዲህ ስናደርግ ነው ልማድ የሚሆነውና ባህርያችን የሚሆነው።
- ተነሳሽነት (motivation) ያስፈልጋል። መልካም ብለን ያመንንበትን በማድረጋችን ምክንያት በመጨረሻ የምናገኘውን ጥቅም፣ ባለማድረጋችን የሚደርስብንን ጉዳት በየጊዜው ብናስታውስ እንዳንወድቅና እንዳንሰለች ያግዘናል። በአርአያነታቸው የምናያቸውን ሰዎች ታሪክ ወይም የህይወት ተሞክሮአቸውን በማንበብና በማስታወስ ልንደክም ስንል ያነሳሱናል፣ ብርታት ይሰጡናል።
- ጓደኞቻችን (peers and friends) መምረጥ ያስፈልገናል። ተመሳሳይ የሆነ ዝንባሌና አመለካከት ያላቸው ሊሆን ይገባል። አብረህ የምትውላቸውን ጓደኞችህን ንገረኝ ማንነትህን እነግርሀለሁ እንደሚባለው ብሂል።

በዚህ ክፍል ውስጥ፣

1. ስነምግባር የሚለው ቃል ኤቲክስ የሚለውን የእንግሊዝኛ ቃል እንደሚወክል፣

2. ኤቲክስ የሚለው ኤቶስ ከሚለው የግሪክ ቃል እንደመጣና ይህም ልማድ ወይም ጠባይ ማለት እንደሆነ፤
3. ስነምግባር ስለመልካምና መልካም ስላልሆነ ጠባይ፤ ድርጊት የሚያመለክት ወይም የሚያጠና የትምህርት ዘርፍ እንደሆነ፤
4. ጠባይ ወይም ባህርይ ማለት በተደጋጋሚ በመደረጉ የማንነታችን መገለጫ፤ የምንመራበት ስነምግባር መገለጫ እንደሆነ፤
5. ህግ፣ ባህልና ስነምግባር የሰው ልጅ ባህርይን በሚመለከት ሊደረጉ የሚገባቸውና የማይገባቸውን የሚደነግጉ ይሁንና አንዱ ከሌላው የሚለየው፤
 - ግዴታው እንዲተገበር የተቀባይነት (ቫሊዲቲ) ምንጭ የተለያየ መሆኑን፤
 - አንዳንድ ግዴታዎች ህጋዊም፣ ባህላዊም ስነምግባራዊም ሊሆኑ እንደሚችሉ፤ እንዲሁም በህግ እንደግዴታ የሆነ በባህልም ሆነ በስነምግባር የግድ ግዴታ እንደማይሆን፤
6. ማንኛውም የስነምግባር ስርአት ተጠቃሚ እንዳለው፤
7. ማንኛውም የስነምግባር ስርአት የመጨረሻ መድረሻ ግብ እንዳለውና ይህም እሴት እንደሚባል፤
8. የስነምግባር መርሆዎችን ምንነት የሚወስነው የመጨረሻው ግብ የሆነው እሴት እንደሆነ፤
9. መልካም ስነምግባርን ለማዳበር ቁርጠኝነት፣ ተነሳሽነት እና አብረን የምንውላቸውን ጓደኞች ምርጫ ላይ የተመሰረተ

ተመልክተናል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. ሰልጣኞች በቡድናችሁ እንዳላችሁ በዩኒቨርሲቲ ወይም በኮሌጅ ቆይታችሁ ከሙያችሁ ጋር በተያያዘ እያንዳንዱ የቡድን አባል በየተራ መልካም ወይም መልካም ያልሆነ ስነምግባር ያሳየበትን ገጠመኝ ለቡድኑ ይናገር። በቡድኑ ከሁሉም ገጠመኝ የተገኘውን ትምህርት አቅርቡ፤
2. የምትኖረውና የመጨረሻ የህይወቴ አላማ ብለህ የያዝከው እሴት ወይም ultimate value ምንድነው? የህይወትህ አላማ በመሳካቱ ዋናው ተጠቃሚ ማንነው? ይህንን የህይወትህን እሴት ለማሳካት የምትመራባቸው መርሆዎች ምንድናቸው? እነዚህ መርሆዎች እሴትህን እንድታሟላ

የሚያደርሱህ መንገዶች ናቸው? ተግባራዊ እያደረግኻቸው ነው? ወደአለምከው እሴት እንደምትደርስ እምነትና ተስፋ አለህ?

3. አንዳንድ ሰዎች እንደሚሉት ማንም ሰው ቢሆን የመጨረሻ መጨረሻ የራሱን ደስታ ፈልጎ ነው ምንም ነገር የሚያደርገው። አንዳንዱ አጭር ተመልካች በመሆኑ ለጊዜያዊ ደስታ ሲል ዘላቂ ደስታውን ይሰዋል። አንዳንዱ ዘላቂ ደስታ ለማግኘት ሲል ጊዜያዊ ደስታውን ይሰዋል። ለምሳሌ ትክክለኛና እውነተኛ ነገርን ማድረግ እራስን ከማስደሰት አልፎ ሌሎችም ሰዎች የሚጠቀሙበት ስለሚሆን፤ ከዚህ አንጻር የግል ደስታን መሻት፤ የሌላውን ጉዳት ከማምጣት ጋር ግንኙነት የለውም። አንድ ሰው ሌላውን ሳይጎዳ፤ ራሱን የሚያስደስተውን ነገር እያደረገ መኖር ይችላል ብለው ይከራከራሉ። ከዚህ ሀሳብ ጋር ምን ያህል ይስማማሉ?
4. ካሳ ቤቱ ተኝቶ ሳለ ጓደኛው ስልክ ይደውልለታል። ይሁንና በዚያን ሰአት ደክሞት ስለነበረ መልስ ለመስጠትም አልፈለገም። በሌላ ቀን ጓደኛው አግኝቶት ስልክ ደውዬልህ ነበር ምነው? ብሎ ይጠይቀዋል። ካሳ ደክሞኝ ስለነበረ አላነሳሁትም ቢለው ጓደኛው እንደሚቀየመው ያውቃል። ስለሆነም እሱ ከሚቀየመኝ ብሎ እቤት ስላልነበርኩ ነው በማለት ይመልስለታል። ካሳ መዋሸቱ ተገቢ ነው? ወይስ እውነቱን ሊናገር ይገባ ነበር? በዚህ ጉዳይ ላይ መልስህን ለመመለስ ልትመራበት የሚገባው መርህ ምንድነው? አስፈላጊ ከሆነ ውሸትም ተናግሮ ጓደኝነትን መጠበቅ? ወይስ እውነትን ተናግሮ ጥፋትም ከሆነ ተቀብሎ፤ ካልሆነም የወቅቱን ስሜቱን ገልጾ ጓደኝነቱ የሚቀጥል ከሆነም ቢቀጥል፤ የማይቀጥል ከሆነም ቢቀር ይመረጣል?
5. መስፍን ሰው በመደብደብ ተከሶ፤ እስራት ተፈርዶበት እስሩን ጨርሶ ከወጣ በኋላም ወደድብደባ ይመለሳል። በዚህ መልኩ አራት ጊዜ ተከሶ አራት ጊዜ ተፈርዶበት አራት ጊዜም ታስሮ ወጥቷል። ለአምስተኛ ጊዜ በሰው መደብደብ ወንጀል ተከሶ ምርመራው ተጠናቆ ለአቃቤ ህጉ ደረሰው። አቃቤ ህጉ ተከሳሹን ያውቀዋል። ይሁንና መዝገቡን ሲመረምር ማስረጃው ጥፋተኛ ለማስባል የሚያስተማምን ሆኖ አላገኘውም። አቃቤ ህጉ ከራሱ ጋር እንዲህ ሲል ሙግት ገጠመ። «ይህንን ጉዳይ ማስረጃ የለም ብዬ ብዘጋውና ቢለቀቅ ነገ ሌላ ሰው ይደበድባል። ሌላ ጉዳት ነው። ክስ እንዳልመሰርት ደግሞ ማስረጃው አላስተማመኝም። ምን ባደርግ ይሻላል? ሰውየው ወንጀሉን መፈጸሙን ልቤ አምኗል። ዳኛውም የታወቀ ተደባዳቢ መሆኑን ስለሚያውቁ እስር ቤት እንዲገባ መወሰናቸው አይቀርም፤ ባይወስኑም እኔ እራሴ በቂ ማስረጃ የለውም ብዬ ይህንን መዝገብ ከምዘጋ የአቅሜን ሞክሬ ፍርድ ቤት እንዳደረገ ያድርገው» ብሎ ይወስናል። እንዴት ትገመግሙታላችሁ? አቃቤ ህጉ ያላዩም ቢሆን ምስክሮች ፈልጌ ምን እንደሚመስክሩ ነግራቸው ይህ ሰው እስር ቤት

መግባት አለበት ብሎ ቢወስንስ እንዴት ትገመግሙታላችሁ? ልብ በሉ አቃቤ ህጉ ይህንን ሁሉ የሚያደርገው ሌላ አደጋ እንዳይደገም በመፍራትና በመስጋት ነው።

ንኡስ ክፍል ሁለት፣

1.2. ሙያና የሙያ ስነምግባር

ሰልጣኞች ወደንባቡ ከመግባታችሁ በፊት ለሚከተሉት ጥያቄዎች መልስ ለመስጠት ሞክሩ፤

1. ሙያ ምንድነው? ሙያ ለመባል ምን መሟላት አለበት?
2. የሙያ ስነምግባር ያስፈልጋል ወይ? የሚያስፈልግ ከሆነ ለምን?

1.2.1. የሙያ ምንነት

በመጀመሪያ ስለዳኝነትም ሆነ የአቃቤ ህግነት የሙያ ስነምግባር ከመነጋገራችን በፊት ሙያ ምንድነው? የሚለውን መመለስ ተገቢ ነው።

ሙያ በስልጠና ወይም ስራውን በመስራት በልምድ የሚገኝን ንድፈሀሳባዊ እውቀት፣ ክህሎትና አመለካከትን የሚመለከትና በሙያው ውጤት ተጠቃሚ ለሚሆነው ወገን ወይም አገልግሎት ጠያቂ ተጨባጭ ጠቀሜታ የሚሰጥ ስራ ነው።

ብዙዎች ሙያ አራት መሰረታዊ ባህርያት እንዳሉት ይገልጻሉ።

እነርሱም፤

- ልዩ የሆነ እውቀትና ክህሎት የሚጠይቅ፤
- በሙያው ለመስራት የተወሰነ የመግቢያ መስፈርት ያለው፤
- ማህበራዊ እሴት ያለው ማለትም ለሌሎች ጥቅም የሚያስገኝ፤
- ስራውን በሚመራና በሚቆጣጠር የራሱ ስነምግባር ደንብ ያለው መሆኑ ናቸው።

ከባለሙያ ልዩ ባህርያት መካከል በመስኩ በሌሎች በቀላሉ ሊተካ የማይችል በረጅም ስልጠናና ጥረት የተገነባ እውቀትና ክህሎት ባለቤት መሆን ማለት ነው።

1.2.2. የሙያ ስነምግባር አስፈላጊነት

የሙያ ስነምግባር ማለት የአንድ ሙያ ባለቤት የሆኑ ሰዎች ያለው ሙያ ሊያሳካ የተፈጠረለትን የመጨረሻ ግብ (እሴት) እውን ለማድረግ ወይም ሙያው ለሌላ ያልተፈለገ ግብ ማሳኪያ እንዳይሆን፤ የሙያው ባለቤቶች በባለሙያው ሊደረግና ሊደረግ የማይገባውን፤ አስተሳሰብ፤ ንግግር፤ ባህርይ ወይም ድርጊትን በሚመለከት የሚደነግግ ደንብ ወይም ስርአት ማለት ነው።

በማህበራዊ ህይወት የማህበረሰቡ አባላት የተለያዩ ቁሳዊና መንፈሳዊ ፍላጎታቸውን ለማሟላት በየዘርፉ የተለየ እውቀትና ክህሎት ያላቸውን ሙያተኞች ይሻል። እነዚህ ሙያተኞች ሙያቸውን በአግባቡ ለታለመለት አላማ ለማሳካት ሲያውሉት ከፍተኛ ጠቀሜታ ያለው ሲሆን፤ በአግባቡ ካልተጠቀሙበት ደግሞ ጉዳቱ ከፍተኛ ነው። ለምሳሌ የህክምና ሙያ አላማና ግቡ ጤንነትን መጠበቅና በሽታን መዋጋትና ማሸነፍ ነው። ይሁንና የሙያው ባለቤቶች ያላቸውን ልዩ እውቀትና ክህሎት በመጠቀም ጤነኛ ሰውን በማሳመም ወይም በሽተኛ በማድረግ ለአደገኛ ሁኔታ ሊያጋልጡት ይችላሉ።

ይህ ተግባር የሚያስጠይቅ ቢሆንም፤ ተጠያቂነትን ለማምጣት የሙያው ባለቤት ያልሆነው ተጠቃሚው ህብረተሰብ ውጤታማ በሚሆን መልኩ ሊቆጣጠር አይችልም። የሙያው ባለቤት ባለመሆኑ፤ በአግባቡ የተሰሩ ስራዎችን እንደጥፋት፤ በአግባቡ ያልተሰሩ ስራዎችን እንደመልካም ተግባር በመቁጠር፤ ሙያውንም አደጋ ላይ ለመጣል፤ ህብረተሰቡም ለከፋ አደጋ ሊጋለጥ ይችላል።

በዚህ ምክንያት ሙያተኞች ያላቸውን እውቀትና ክህሎት ለህብረተሰቡ ጠቀሜታ እንዲያውሉትና ህብረተሰቡ የጣለባቸውን አመኔታ እንዲጠብቁ በአንድ የሙያ መስክ የተሰማሩ ሙያተኞች የሚመሩበት የሚከተሉትና የሚተዳደሩበት የስነምግባር ደንብ ሊኖራቸው ያስፈልጋል። በሌላ አነጋገር በአንድ ሙያ የተሰማሩ ሙያተኞች እውቀታቸውንና ችሎታቸውን በአግባቡ እንዲጠቀሙ ሙያዊ ግዴታቸውንና ሀላፊነታቸውን በአግባቡ እንዲወጡ አቅጣጫ የሚያሰጝና የሚገዙበት ደንብ ያስፈልጋል ማለት ነው።

ማንኛውም ሙያ የሚመራበት ስነምግባር ሲኖር በጽሁፍ አድርጎ ማስቀመጥ ከፍተኛ ጠቀሜታ አለው። ለአንድ ሙያ መሰረት ወይም የማእዘን ድንጋይ ተብለው የሚገመቱትን መሰረታዊ የስነምግባር እሴቶችና መርሆዎችን በግልጽ የሚያሳይ እና ባለሙያው ስራውን ሲሰራ ሊከተላቸው የሚገቡትን የመልካም ስነምግባር መገለጫዎችን በግልጽ ለይቶ በማስቀመጥ የሙያውን የስነምግባር ባህል ለመቅረጽ የሚያገለግል ሰነድ ነው። የሙያ ስነምግባር ደንብ በጽሁፍ መኖር ከዚህ በተጨማሪ የሚከተሉት ጥቅሞች አሉት።

- ባለሙያዎች ከስነምግባር አኳያ እርግጠኛ ያልሆኑባቸው ጉዳዮች ሲያጋጥማቸው አጣብቂኝ ውስጥ ሲገቡ ችግሮችን ለመፍታት የሚያስችል መንገድ ለመጠቀምና የሚያሻሙ ነገሮችን ግልጽ ለማድረግ፤
- የጥቅም ግጭት ሊፈጠር የሚችልበትን ሁኔታና ግጭቱ ሊወገድ የሚችልበትን ሁኔታ ለማመላከት፤
- ሙያው ከሚጠይቀው ውጪ የሚፈጸሙ ለመልካም ስነምግባር ተቃራኒ የሆኑ ድርጊቶች ሲፈጸሙ የሚወሰዱ የእርምጃ እርምጃዎችን ለማመላከት፤

ይረዳል።

1.2.3. የዳኞችና የአቃቤ ህግ የሙያ ሥነምግባር አስፈላጊነት

ሕግ እንደ አንድ የሙያ ዘርፍ በታሪክ ቀደምትነት ካላቸው ሙያዎች መካከል የሚመደብ ነው። ታሪክ እንደሚያሳየን ከሆነ ሕግና የሕግ ሙያተኞች ከቀደምት ጊዜ ጀምሮ የተደራጁ ማህበረሰቦች ሁሉ ዓይነተኛ መገለጫ ሆነው መሰንበታቸውን ነው።

ፕሮፌሰር ሮናልድ አሮንሰንና ዶናልድ ዌክስቴይን የሕግ ሙያተኞች በአንድ ህብረተሰብ ውስጥ ያላቸውን ከፍተኛ ሚና እንደሚከተለው አስቀምጠዋል።

....(1) lawyers are instrumental in accompanying the purposes of law; the establishment and operation of governmental processes, the protection of individuals from overreaching by government; the accommodation of individual freedom with essential societal peace and order; the assertion and balanced response to often conflicting human wants and desires; the settling and prevention of disputes; the application of general rules and policies to individuals; the invocation of and design of the other means of ordering human conduct in accordance with the perceived goals of society; the administration of justice,⁵

ይህም ወደ አማርኛ ሲመለስ ከሞላ ጎደል የሚከተለውን ግርድፍ ትርጉም ይሰጠናል። «የሕግ ሙያተኞች ለሕጉ ዓላማ በመቆምና ህጉን ተግባራዊ በማድረግ፣ የመንግሥት አወቃቀርንና አሰራርን በመወሰን ረገድ፤

⁵ Id at p.4

የግለሰቦች መብትና ነጻነት ከመንግሥት ጣልቃ ገብነት እንዲጠበቅ በማድረግ በኩል፤ የግለሰብ ነጻነት ከማህበረሰቡ ሰላምና ደህንነት አንጻር ሚዛናዊ በሆነ መልኩ እንዲከበር ከማድረግ አኳያ፤ እርስ በእርሳቸው የማይጣጣሙ የሰዎችን ፍላጎትና ጥቅም በመለየት ሚዛናዊነት የተላበሰ ምላሽ ከመስጠት አንጻር፤ አለመግባባቶችን ከመፍታትና እንዳይከሰቱ ከመከላከል አንጻር፤ አጠቃላይ ሕጎችና ፖሊሲዎች በእያንዳንዱ ግለሰብ ላይ ተፈጻሚነት እንዲኖራቸው በማድረግ በኩል፤ ከህብረተሰቡ የመጨረሻ ግብ አንጻር የሰዎች ጠባይ የሚመራባቸውን ስልቶች በመቀየስና የተሳካ የፍትህ አስተዳደር እንዲኖር በማድረግ በኩል ወሳኝ ሚና ያላቸው ናቸው፡፡

የሕግ ሙያተኞች እነዚህን ተግባራት የሚያከናውኑት በዳኝነት፤ በማማከር፤ በማደራደር፤ በማቀድ፤ ጥብቅና በመቆም፤ በማርቀቅ፤ በምርመራ፤ በመክሰስ፤ በማስተማር፤ በመጻፍ፤ በመሟገትና ወዘተ ሥራዎች ላይ በሚሰማሩበት ጊዜ ነው፡፡ እነዚህን አገልግሎቶች በሚገባ ለማበርከትም ብቁ የመሠረታዊ የሕግ ዕውቀትና ክህሎት፤ የመግባባትና የመግባት ክህሎት፤ ታማኝነት፤ ታታሪነት፤ ሚስጢራዊነት፤ ቅንነት፤ ሀቀኝነት፤ በንቃት ነገሮችን መከታተልና ውሳኔ የሚሹ ነገሮች ላይ ቆራጥነትን መላበስን፤ ለሕግ ግቦች ተግባራዊነትና ለሂደቱም መከበር በጽናት መቆምን...»⁶ ይጠይቃል፡፡

በተለይ ዳኞችና አቃቤ ህጎች በዜጎች ነጻነትና ሀብት ላይ ትልቅ ተጽዕኖ ሊያሳርፉ የሚችሉ ውሳኔዎችን በዕለት ተዕለት የፍትህ አስተዳደር ተግባራቸው ውስጥ ሲያሳልፉ ነው የሚውሉት፡፡ ስለሆነም ዳኞችና አቃብያኑ ሕግ የሚቀርቡላቸውን ጉዳዮች ሕጉንና ፍሬ ነገሩን በማየት ብቻ በማናቸውም ሌሎች ምክንያቶች ሳይመሩ እንዲወስኑ ይጠበቃል፡፡ በህጉና በፍሬነገሩ ላይ ብቻ ተመስርተው ሲወስኑ ነው የህግ የበላይነት የሚከበረው፤ ፍትህ የሚከበረው፡፡

አንድ የህግ ምሁር እንዲህ ብለዋል፤

“We form a particular group in the community. We comprise a select part of an honorable profession. We are entrusted, day after day, with the exercise of considerable power. Its exercise has dramatic effects upon the lives and fortunes of those who come before us. Citizens cannot be sure that they or their fortunes will not some day depend upon our judgment. They will not wish such power to be reposed in anyone whose honesty, ability or personal standards are questionable. It is necessary for the continuity of the system of law as we know it, that there be

⁶ Ibid

standards of conduct, both in and out of court, which are designed to maintain confidence in those expectations.”

(2nd ed. (1997) p9).

ግርድፍ ትርጉሙም የሚከተለው ነው፡፡

እኛ በህብረተሰቡ ውስጥ አንድ ከፍተኛ አገልግሎት የሚሰጥን ሙያ የምንወክል ነን፡፡ በየአለቱ ልንጠቀምባቸው የሚገባ ከፍተኛ ስልጣን በአደራ ተሰጥቶናል፡፡ ይህም ስልጣናችን በሌሎች ህይወትና ሀብት ላይ ከፍተኛ ውጤት የሚያስከትል ነው፡፡ ዜጎች ወደፊት አንድ ቀን ህይወታቸውም ሆነ ንብረታቸው በእኛ ስልጣን ስር እንደማይወድቅ እርግጠኞች ሊሆኑ አይችሉም፡፡ እናም እንዲህ አይነቱ ስልጣን ቅንነቱ፣ ችሎታውና የስነምግባር ደረጃው አጠያያቂ በሆነ ሰው እጅ እንዲሆን ፈጽሞ አይፈልጉም፡፡ ስለሆነም ይህንን የተከበረ የህግ ስርአት ቀጣይነት እንዲኖረው እና ህብረተሰቡም ከፍትህ ስርአቱ ለማግኘት በሚጠብቀው ውጤት ላይ ያለውን እምነት ለመጠበቅ ባለሙያው በስራ ላይም ሆነ ከስራ ውጭ ሊያከብረው የሚገባውን የስነምግባር ደረጃን የሚወስን ስርአት መዘርጋት አስፈላጊ ነው፡፡

የፍትህ ተቋማት ጥሩ ሥነምግባር በተላበሱ ሙያተኞች በሚገባ የተደራጁ ካልሆኑ ከአድሎ የጸዳና ፍትሃዊ አገልግሎት ሊያበረክቱ አይችሉም፡፡ ቢችሉም እንኳን በህብረተሰቡ ዘንድ ካልታመኑ ብዙም ፋይዳ አይኖረውም፡፡ **ለዚህ ነው ፍትህ ማድረግ ብቻውን በቂ አይደለም ፍትህ መደረጉን ሌሎችም መገንዘብ መቻል አለባቸው የሚባለው፡፡**

የፍትህ ተቋማት ለእውነተኛ ፍትህ የቆሙ መሆኑን ህብረተሰቡ የሚረዳው በነዚህ ተቋማት ያሉ ሙያተኞች ሁሉ በሥነምግባራቸው ላቅ ያሉና ለሌሎችም አርአያ መሆን የሚችል ባህርይ ወይም በጎ ምግባር በሥራቸውና በሚሰጡት አገልግሎት ሂደት ሊያሳዩ ነው፡፡

ስለዚህም ዜጎች በህግ ልእልና እንዲያምኑና በዴሞክራሲያዊ ባህል አለመግባባቶችን እንዲፈቱ የፍትህ ተቋማት ጥሩ ሥነምግባር ያላቸውን ሙያተኞች ሊኖራቸው ይገባል፡፡ ከዚህም የተነሳ የነዚህ ተቋማት ህልውናና ተቀባይነት በዳኞች ወይም አቃብያነ ሕግ መልካም ሥነምግባር ላይ የተመሰረተ ነው ቢባል ማጋነን አይሆንም፡፡

ትራንስፓረንሲ ኢንተርናሽናል በ2007 ባሰራጨው የሙስና ሁኔታ ሪፖርት “ሙስና በአብዛኛው የአለማችን ሀገሮች ለፍትህ መጓደል በተለይም የወንጀል ሰለባዎችና የተከሰሱ ሰዎች ፍትሃዊና ከአድሎ ነጻ

በሆነ መልኩ የመዳኘት መብት እንዳይከበር ምክንያት መሆኑን⁷ ያብራራል። ይህ ሁኔታ በሀገራችንም ቢሆን ተመሳሳይ ገጽታ ያለው በመሆኑ ጥሩ ሥነምግባር ያላቸው የሕግ ሙያተኞችን በመፍጠር በፍትህ ተቋማት አካባቢ የሚታየውን ሙስናና ብልሹ አሠራር ከሥር መሠረቱ ማስወገድን ይጠይቃል።

ዳኞችና አቃቤህጎች በአንድ ህብረተሰብ ውስጥ የበጎ ምግባርና ግብረገብ መገለጫ እንደመሆናቸው መጠን ህብረተሰቡ መብቶቹ ሳይከበሩ ሲቀሩ ወደ ፍትህ አካላት የሚመጣ በመሆኑ ያለ አንዳች አድሎ በመሥራት በህብረተሰቡ ተአማኒነት ማግኘት ይገባቸዋል። ህብረተሰቡ የፍትህ ተቋማት ከሙስና የፀዱ አይደሉም ብሎ ማመኑ በራሱ በጣም አደገኛ ነው። በፍትህ ወይም በሕግ ልዕልና ላይ ህብረተሰቡ ጥርጣሬ ካሳደረ ልማትም ሆነ ዲሞክራሲ አይታሰብም፤ ይልቁንም ሙስና ይንሰራፋል። ስለሆነም የሙያ ሥነምግባር ለልማትም ሆነ ለዲሞክራሲ እንዲሁም ለመልካም አስተዳደር መረጋገጥ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ያለው ነው።

አጠቃላይ የፍትህ ስርአቱ በጠንካራና አስተማማኝ መሰረት ተገንብቶ በሀገራችን ሊረጋገጥ ለሚፈለገው ዘላቂና አስተማማኝ ሰላም፤ ዲሞክራሲና የህግ የበላይነት መስፈን ዋስትና ሊሆን የሚችለው በሃቀኝነት በራስ መተማመን ከጉቦ ከአድልዎ እና ከወገናዊነት የጸዱ በስነምግባራቸው ከህብረተሰቡ ከበሬታ የተቸራቸው ዳኞችና አቃቤ ህጎችን ያካተተ ሲሆን ነው።

የባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር መርሆዎች ሀተታ ዘምክንያት ሰነድ ይህንን ሀሳብ ከዚህ እንደሚከተለው አብራርቷል።

A judiciary of undisputed integrity is the bedrock institution essential for ensuring compliance with democracy and the rule of law. Even when all other protections fail, it provides a bulwark to the public against any encroachments on its rights and freedoms under the law.

ከዚህ እንደምንረዳው ፍትሃዊና ሚዛናዊ በሆነ መልኩ የሚሠራ የዳኝነት ተቋም ለዲሞክራሲና የሕግ የበላይነት መከበር ወሳኝ መሆኑንና የሕዝብ መሠረታዊ መብትና ነጻነት በሚገፈፍበት ጊዜ ለነዚህ መብቶችና ነጻነቶች መከበር እንደ መጨረሻ ዋስትና የሚያገለግል መሆኑን ነው። ይህን ትልቅ ኃላፊነት የዳኝነት ተቋሙ ሊሸከም የሚችለው ደግሞ በጥሩ ሥነምግባር የታነጹ ባለሙያዎች ሲኖሩት ብቻ እንደሆነ የሚያጠያይቅ አይደለም።

⁷ Transparency International, Global Corruption Report 2007

በመሆኑም የህግ ሙያተኞች ከላይ የተዘረዘሩትን ባህርያት እንዲያዳብሩና ከመጥፎ ምግባር ራሳቸውን እንዲያርቁ ለማድረግ የሙያ ሥነምግባርን ማወቅና አምነውበት መተግበር ይገባቸዋል።

ዳኞች እና አቃቤ ህጎች በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት አንቀጽ 9/2) እንደተደነገገው ህገመንግስቱን የማክበርና የማስከበር ሀላፊነት አለባቸው። በተለይም በአንቀጽ 13 የተቀመጡትን መሰረታዊ መብቶችና ነጻነቶች ከማክበር ባሻገር የማስከበር ሀላፊነት ስላላቸው ይህን ህገመንግስታዊ ግዴታዎችን በአግባቡ እንዲወጡ፣ ሙያው ከሚጠይቀው ሀላፊነት ውጭ እንዳይሰሩ መያቸው የሚመራበትን የስነምግባር መርሆዎች ጠንቅቀው ማወቅና መተግበር ይጠበቅባቸዋል።

በዚህ ክፍል፣

1. ሙያ አንድን ጠቀሜታ ያለው ስራ ወይም አገልግሎት ለመስራት የተለየ እውቀት፣ ክህሎትና አመለካከት የሚጠይቅና ይህም በትምህርት ወይም በልምድ እንደሚገኝ፣
2. ሙያው ሊያመጣው የሚፈለገውን የመጨረሻ ውጤት ለማምጣት ሊመራበት የሚገባው የስነምግባር ደንብ ሊኖረው እንደሚገባና እንደሚያስፈልግ፣
3. የህግ ሙያ በሰዎች ህይወትና ንብረት ላይ የሚወስን በመሆኑ የሙያ ስነምግባር እንደሚያስፈልገው፣
4. የዳኝነትና አቃቤህግነት ሙያ የሚመራበት የሙያ ስነምግባር እንደሚያስፈልገው፣

ተመልክተናል።

መወያያ ጥያቄዎች

1. ባለሙያ ከሙያው አንጻር ያለበት ግዴታ እና በግሉ የሚመራበት የስነምግባር ግዴታ ቢጋጭ ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል? ባለሙያው ሙያው በሚጠይቀው ስነምግባርና በህግ የተቀመጠው ግዴታው ቢጋጩ ምን ማድረግ ይጠበቅበታል?
2. የህግ ባለሙያ ለደንበኛው ያለው ሙያዊ ግዴታ ደንበኛው የሚፈልገውን ሁሉ ማድረግ ነው ወይ? ደንበኛው የሚፈልገውን ሁሉ ካላደረገ ለደንበኛው ሙያዊ አገልግሎት አበርክቷል ማለት ይቻላል ወይ?
3. ሌሎች ባለሙያዎች ሙያውን ላልተገባ አላማና ውጤት የሚያውሉት በመሆኑ፣ እኔ ብቻዬን ስነምግባር ላክብር ብል እራሴን ከመጉዳት በስተቀር የማመጣው ለውጥ የለም። ስለሆነም ሙያዊ

ግዴታህን አክብር ማለት ተጎዳ ማለት ስለሆነ ትርጉም የለውም፤ በሚል የሚከራከሩ አሉ። በድጋፍም ሆነ በተቃውሞ ሊነሱ የሚችሉ ነጥቦችን በማንሳት ውይይት አድርገብት።

ክፍል ሁለት

2. የዳኝነት/ዓቃብያነት ሕግ የሙያ ሥነምግባር በጠቅላላው

ዝርዝር አላማዎች

ሰልጣኞች ይህንን ክፍል ሲያጠናቅቁ፤

1. የዳኞችንና የአቃቤ ህጎችን የሙያ ስነምግባር ለመወሰን በአለም አቀፍ ደረጃና በአገር ውስጥ የተከናወኑ ዋና ዋና ክንዎኔዎችን ያስረዳሉ።
2. የአገራችን ሲቪል ሰርቪስ የሚመራበትን አስራ ሁለቱን የስነምግባር መርሆዎች ምንነት ያብራራሉ።
3. የዳኝነትና አቃቤ ህግ ስነምግባር ደንብ የመጨረሻ ግብ (እሴት) ምን እንደሆነ ያብራራሉ።
4. የዳኝነት ነጻነትን ለማረጋገጥ ከዳኞች የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባራዊ ባህርያትን መለየትና ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
5. የሙያ ነጻነትን ለማረጋገጥ ከአቃቤ ህግ የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባራዊ ባህርያትን መለየትና ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
6. ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ለመስራት የሚያስችለውን የዳኝነት ባህርይን መለየትና ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
7. ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ለመስራት የሚያስችለውን የአቃቤ ህግነት ባህርይ መለየትና ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
8. የፍርድ ስራን በሀቀኝነት ለማከናወን ከዳኛው የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባራዊ ባህርያትን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
9. በአቃቤ ህግነት በሀቀኝነት ለመስራት ከአቃቤ ህግ የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባራዊ ባህርያትን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።

10.ዳኛው ሊያከብራቸው የሚገቡ የቅንነት ባህርይ መገለጫዎችን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።

11.አቃቤ ህግ ሊያከብራቸው የሚገቡ የቅንነት ባህርይ መገለጫዎችን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።

12.በዳኝነት ስራ ትጋትና ጥረት ማሳየት አስፈላጊነትን ይረዳሉ። በተግባራቸውም ለዚህ ዝግጁ ይሆናሉ።

13.በአቃቤ ህግነት ስራ ስራ ትጋትና ጥረት ማሳየት አስፈላጊነትን ይረዳሉ። በተግባራቸውም ለዚህ ዝግጁ ይሆናሉ።

ንኡስ ክፍል አንድ

2.1. የዳኞችና አቃቤ ህጎች የስነምግባር ደንቦችን በጽሁፍ ለማዘጋጀት አለመስቀፍና አገራዊ ተሞክሮ፤

ዳኝነትና ፍትህን መስጠት የሰው ልጅ አብሮ መኖርና ልዩነቱን በሰላማዊ መንገድ መፍታት ከጀመረበት ጊዜ ጀምሮ የነበረ ነው ብንል የምንሰላት አይሆንም። ሰዎች አብረው ሲኖሩ በአንድ ወይም በሌላ መልኩ በመካከላቸው አለመግባባት ሲነሳ፤ ልዩነቱን ለመፍታትና እውነተኛ ፍትህ ለማግኘት በዳኝነት ለሚያዩላቸው ወገኖች ዘንድ መቅረባቸውና በሀቅ ላይ የተመሰረተ ውሳኔ እንዲሰጣቸው መፈለጋቸው ከጥንት ጀምሮ የነበረ እንደሆነ መገመት ይቻላል። ከዚህ ጋር ተያይዞም በፍትህ አስተዳደር ስራ ውስጥ ያሉ ባለሙያዎች ተገልጋዮች የሚፈልጉትን በሀቅና በእውነት ላይ የተመሰረተ ዳኝነት እንዲሰጡባቸው ዳኞቹ ሀቀኛና እውነተኛ እንዲሆኑ መፈለጋቸው አብሮ የተፈጠረ መሆኑ እውነት ነው። ከዚህ ፍላጎት ጋር ተያይዞም ከዳኞቹ የሚጠብቁት ስነምግባራዊ ደረጃዎችንም የማስቀመጥ ሁኔታ ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ተፈጥረው እያደጉ የመጡ ናቸው ቢባል ስህተት አይሆንም። በጣም ጥንታዊ ተብሎ በሚታወቀው የሀሙራቢ ህግ ዳኞች ከጉቦና በስልጣን አለአግባብ ከመገልገል ድርጊት ሊቆጠቡ እንደሚገባ ይደነግጋል። ቅዱሳን የሀይማኖት መጻህፍትን ብንመለከተም በተመሳሳይ የፍትህ ስራ ሀላፊነት ያለባቸው ከጉቦ፤ ከአድልዎና፤ ከሸፍጥ የራቁ ሊሆኑ እንደሚገባ ያስቀምጣሉ።

ዳኞች በስነምግባር መመራታቸው ዳኞች የሚሰጡባቸው ውሳኔዎች ተደማጭነት እንዲያገኙ፣ ችግራችንን ብናቀርብላቸው ያላአንዳች አድልዎ ትክክለኛ ፍትህ ይሰጡናል የሚል እምነት ከህዝብ እንዲያገኙ፣ በህግ ብቻ ተማምነው ያለአንዳች ፍርሀትና ተጽእኖ እንዲኖሩ በማድረግ የሚያበረክቱት አስተዋጽኦ የላቀ ነው።⁸

በፍትህ ዘርፉ የተሰማሩ ባለሙያዎች የሚመሩበት የስነምግባር መርሆዎችና ደንብን መቅረጽን በተመለከተ እድገቱ ምን እንደሚመስል ለማየትና ለመመርመር ብዙ ጊዜና ጥናትን የሚጠይቅ ነው። ይህንን በተመለከተ ሰልጣኞች የየራሳቸውን ጥናትና ምርምር ቢያደርጉ የሚያተርፉ ለመሆኑ የሚያጠራጥር አይደለም። ይሁንና በዚህ ሰነድ በአለም አቀፍደረጃ የስነምግባር መርሆዎችንና ደንቦችን ለመወሰን የተደረጉትን ጥረቶችና የደረሰበትን ደረጃ እና በኢትዮጵያ የስነምግባር ደንብ ከማዘጋጀት አንጻር ስለተሰሩት ስራዎች በእጭሩ በመቃኘት ብቻ እንወሰናለን።

2.1.1. የዳኞችና የዓቃብያነ ሕግን የሙያ ሥነምግባርን ለማዘጋጀት በአለምአቀፍ ደረጃ ያለተሞክሮ፡-

ዳኞችን በተመለከተ

በዓለም አቀፍ ደረጃ ነጻና ጠንካራ የሆነ የዳኝነት አካል እንዲኖርና ይህም የዳኝነት አካል ከተለያዩ ተጽዕኖዎች ተጠብቆ ብቁና ውጤታማ በሆነ መንገድ የዳኝነት አገልግሎት ይሰጥ ዘንድ የተቋሙን ነጻነት ማረጋገጥን በተመለከተ ዓለምአቀፍ መርሆዎችን ለማቋቋም የተለያዩ ሙከራዎች በተለያዩ ጊዜያት መደረጋቸውን መገንዘብ ተገቢ ነው።

እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1981 ዓ.ም. የሲራኩዛ መርሆዎች ተብሎ የሚጠራ ረቂቅ የፍ/ቤቶች ነጻነትን አስመልክቶ የቀረበ ሰነድ ሲሆን ይህም ሰነድ ለፍ/ቤቶች ነጻነትን ማረጋገጥ እንደሚያስፈልግ የሚደነግግ ነው። ይህ ሰነድ የተዘጋጀው በዓለም አቀፍ የወንጀል ሕግ ማህበር፣ በዓለም አቀፍ የሥነ-ሕግ ተመራማሪዎች ማህበር (ኢንተርናሽናል አሶሲዬሽን ኦፍ ጆሪስትስ) በዳኞችና የሕግ ባለሙያዎች ነጻነት ማዕከል (ሴንተር ፎር ኢንዲፔንደንስ ኦፍ ጀጅስኤንድ ሎዩርስ) ነው።

ከዚህም በመቀጠል እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1982 ዓ.ም. ደግሞ የዓለም አቀፍ የባር አሶሲዬሽን ሚኒመም እስታንዳርድስ ኦፍ ጆዲሺያል ኢንዲፔንደንስ ተብሎ የሚጠራውን የዳኝነት ነጻነት መደበኛ ደንብ አጽድቋል።

⁸ አለማየሁ ሀይሌ፣ የዳኞች ስነምግባርና እድገቱ በኢትዮጵያ አጭር ማስታወሻ፣ሕግና ፍትህ መጽሔት ቅጽ 1፣ ቁ፣ 1 መጋቢት 1981፣ ገጽ 22

ይህ በእንዲህ እንዳለ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1985 ዓ.ም. ደግሞ የተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ የዳኝነት ነጻነት መሠረታዊ መርሆዎች የሚለውን ሰነድ አጽድቆ አገሮች በዚህ መሠረት ለፍ/ቤቶች ነጻነት የህግ ዋስትና እንዲሰጡ፣ የዳኝነት ነጻነትን እንዲያከብሩና እንዲጠብቁ አሳስቧል።⁹ ሰነዱ በመግቢያው ላይም ዳኞች በዜጎች ሕይወት፣ ነጻነት፣ መብት፣ ግዴታና ንብረት ላይ የመጨረሻ ውሣኔ የመስጠት ሥልጣን ስላላቸው ሥራቸውን በሙሉ በነጻነት ማከናወናቸው የግድ እንደሆነ በማስቀመጥ ዳኞች የሚቀርቡላቸውን ጉዳዮች በሚመረምሩበት ወቅት በምንም ምክንያት ከየትኛውም አቅጣጫ ለሚመጡ ቀጥተኛ ወይም ቀጥተኛ ላልሆኑ ተጽእኖዎች፣ ማባባሪያዎች፣ ግፊቶች፣ ማስፈራራቶችና ጣልቃ ገብነቶች ሳይበገሩ ያለ አንዳች ገደብ በፍሬ ነገርና በሕግ ላይ በመመስረት ውሣኔ መስጠት እንዳለባቸው ያስገነዝባል።¹⁰

ከዚህ ባሻገር እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ2000 ዓ.ም. ሙስናን ለመከላከልና ብሎም ለማስወገድ እንዲሁም የዳኝነት ሥርዓቱን ሚዛናዊነት ለማረጋገጥ የፖሊሲ ማዕቀፍ በተባበሩት መንግሥታት የዳኞችና የሕግ ባለሙያዎች ነጻነት ማዕከል በተጠራ የኤክስፐርቶች ቡድን ቀርቧል።¹¹ ከዚህም በተጨማሪ በተለያዩ የዓለም ክፍሎች ክፍለ አህጉራዊ የሆኑ የዳኞች ነጻነትን በተመለከተ የተደረሱ በርካታ ስምምነቶች¹² እንዳሉ ሳንጠቅስ አናልፍም።

በተለያዩ ጊዜያት በዚህ ረገድ ከተደረጉ ዓለምአቀፍ እንቅስቃሴዎች ሁሉ በተሟላ መልኩ ዳኞች የሚመሩባቸውን የሥነምግባር ደንቦች ለመጀመሪያ ጊዜ በዝርዝር ለማስቀመጥ የተሞከረው በባንግሎር የዳኞች ሥነምግባር መርሆዎች ላይ መሆኑ ሊሰመርበት ይገባል።

በአፕሪል 2000 ዓ.ም. የተባበሩት መንግሥታት አስረኛው የወንጀል መከላከልና የአስረኞች አያያዝ ኮንግረስ ጉባዔ በሚካሄድበት ወቅት በቪዬና ኦስትሪያ ከአፍሪካ፣ ከኤሲያና ፓሲፊክ አካባቢ የተውጣጡ የ9 ሀገሮች የፍ/ቤቶች ኃላፊዎችና ሲኒየር ዳኞች ተካፋይ በሆኑበት ስብሰባ የራሳቸውን ተቋም ሥርዓት ለማስያዝና ተጠያቂነታቸውን ለማረጋገጥ ዳኞች የሚመሩባቸውን የሥነ-ምግባር መርሆዎች በዓለምአቀፍ ደረጃ

⁹ በ1985 አ.ም በተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባዔ የወጣውን የዳኝነት መሰረታዊ መርሆ ሰነድ መግቢያና አንቀጽ 1 ይመልከቱ።

¹⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 2

¹¹ የባንግሎር የዳኞች ስነምግባር መርሆዎች ሀተታ ዘምክንያት ይመልከቱ

¹² ዝኒ ከማሁ ለምሳሌ ያህል የአገስት 1997ቱ የቤዴጂንግ የዳኝነት ነጻነት መሰረታዊ መርሆዎች፣ የላቲመር ሃውስ ጋይድላይንስ ተብሎ የሚጠራው ሰነድና የ1998ቱ የአውሮፓ ህብረት የዳኞች ቻርተር መጥቀስ ተገቢ ነው።

ማውጣቱ አስፈላጊ መሆኑ ታምኖበት ጁዲሺል ኢንቴግሪት ግሩፕ የሚባል ቡድን ተቋቁሞ ዓለምአቀፋዊ ይዘት ያለው ሰነድ አጥንቶ እንዲያቀርብ ኃላፊነት ተሰጠው።

ለዚህም ተግባር የተባበሩት መንግሥታት ድርጅትን ያነሳሳው ዋነኛው ነገር በተለያዩ ሀገሮች ሕዝቡ ከዳኝነት ተቋማት ላይ ያለው እምነት በሙስናና በአድሎዊ አሠራር ምክንያት ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተሸረሸረ መምጣቱን የሚያሳዩ የተለያዩ የጥናት ውጤቶች በመበራከታቸው እንደሆነ አንዳንድ ዋቢ ጽሁፎች ያስረዳሉ።

ጁዲሺያል ኢንቴግሪቲ ግሩፕ ተብሎ የሚጠራው ቡድንም እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በፌብሩዋሪ 2001 ዓ.ም. በህንድ ባንግሎር በተባበሩት መንግሥታት የሰብዓዊ መብት ኮሚሽን እስፖንሰር አድራጊነት ተሰብስቦ በሙያተኞች የቀረበለትን ረቂቅ ደንብ ከመረመረ በኋላ የሥነ-ምግባር ደንቡን ዋነኛ እሴቶችና መርሆዎች በዝርዝር አስቀምጦ የመጀመሪያውን ረቂቅ የባንግሎር የዳኞች ሥነምግባር መርሆዎችን አጽድቋል። ከዚህም በኋላ ይህ ረቂቅ ደንብ በጁን 2002 ዓ.ም በአውሮፓ ህብረት የዳኞች የጋራ የምክክር ጉባዔ ላይ ቀርቦ በውይይት እንዲዳብር ተደርጓል። ከዚህም በተጨማሪ በኖቬምበር 2002 የኮንቴነንታል የሕግ ሥርዓትን የሚከተሉ ሀገሮች(ብራዚል፣ ቺክ ሪፐብሊክ፣ ግብፅ፣ ፈረንሳይ፣ ሜክሲኮ፣ ሞዛንቢክ፣ ሆላንድ፣ ኖርዌይና ፊሊፒንስ) የፍ/ቤት ኃላፊዎች በተሳተፉበት መድረክ ሰፊ ውይይት ተደርጎበታል። በዚህ ውይይትም በአብዛኛዎቹ የሥነምግባር ደንቡ እሴቶችና መርሆዎች ላይ የኮሞን ሎውና የኮንቴነንታል ሎው ሀገር ዳኞች ከስምምነት የደረሱ ሲሆን በጥቂት ጉዳዮች ላይ ብቻ መጠነኛ ልዩነቶች ተስተውሏል።

ከታዩት ልዩነቶች መካከል ለአብነት ለመጥቀስ ያህል

- የሥነምግባር መርሆዎቹ የቅደም ተከተል ሁኔታን ይመለከታል። ከዚህ አንጻር ነጻነት፣ ከአድልዎ ነጻ መሆን እና ኢንተግሪቲ ከቅንነትና እና እኩልነት ቀጥለው ሊመጡ የሚገባቸው መሆን አለመሆኑን በሚመለከት፤
- የሥነምግባር ደንቡ መጠሪያ ኮድ መባሉ በተለይም ኮድ የሚለው ቃል በሲቪል ሎው አገራት የተሟላና ሁሉን የያዘ የህግ ሰነድን የሚወክል ከመሆኑ አንጻር እናም የስነምግባር ደንቦች ከህግ ሰነዶች የሚለዩ ናቸው በሚል፤
- በሰነዱ መግቢያ ላይ የዳኝነት ሥልጣን ምንጩ ህብረተሰቡ የዳኝነት ተቋሙን ከሞራል አንጻር ዳኝነት ለመስጠት ይችላል ብሎ ማመኑና በሀቀኝነት ይዳኛል ብሎ የሚቀበለው መሆኑ ነው

የሚለውን አባባል አጠያያቂ አድርጎታል። ከዚህ አንጻር የዳኝነት ስልጣን መሰረቱ ህገመንግስቱ ነው ተብሎ እንዲሻሻል የሲቪል ሎው የሕግ ሥርዓት የሚከተሉ ሀገሮች ዳኞች ጠይቀዋል።

- ዳኞች ከሚሰሩት ስራ ጋር እስካልተገናኘና፣ ከአድልዎ ውጪ እነዳይፈርዱ የማያደርጋቸው እስከሆነ ድረስ የቤተሰባቸውን የፋይናንሻል ሁኔታ የማወቅ ለምን ግዴታ ሊጣልባቸው ይገባል በሚል መልኩም የሲቪል ሎው ህግ ስርአት ተከታዮች ጠይቀዋል።
- በኮመንሎው የህግ ስርአት ዳኛው ከዳኝነት ወንበሩ ራሱን ሊያነሳ ከመወሰኑ በፊት ተከራካሪ ወገኖች ከተስማሙ ሊቀጥል እንደሚችል የተቀመጠ ቢሆንም፣ ይህ ተገቢ አይደለም በሚልም የሲቪል ሎው ስርአት ተከታዮች ተቃውመዋል።
- የህግ ባለሙያ የሆነን ሰው በጋብቻ ወይም በሌላ መልኩ ከሚመሰረት ቅርብ ግንኙነት ከመከልከል፣ እንዲህ አይነት ሁኔታ ሲያጋጥም እራሱን ከዳኝነት ማግለል የሚመረጥ እንደሆነም ጠይቀዋል።

ከሁሉም በላይ ግን ትልቅ አከራካሪ የሆነው ከፖለቲካ ተሳትፎ ጋር በተያያዘ ነው። በአንድ የአውሮፓ አገር ዳኞች በፓርቲ አባልነታቸው ሊመረጡ እንደሚችሉ የሚደነግግ ህግ አለ። በተወሰኑ የአውሮፓ አገራት ደግሞ ዳኞች በፖለቲካ ውድድር ውስጥ መወዳደርና ምክር ቤት ውስጥ አባል ሆነው መስራትና ጎን ለጎን ዳኛ ሆነው መስራትን የማይከለክሉ ወይም በምክር ቤት እስከሰሩ ድረስ ለጊዜው ብቻ ከዳኝነት ስራቸው ታቅበው እንዲቆዩ የሚፈቅዱ አሉ። ከዚህ አንጻር የሲቪል ሎው ስርአት ተከታዮች ዳኞች በፖለቲካ አይሳተፉ ወይም ይሳተፉ የሚል አለምአቀፍ ስምምነት ስለሌለ እያንዳንዱ አገር እንደራሱ እንዲያስተዳድረው ቢተው በሚል የተስማሙ ሲሆን፣ ይሁንና ዳኞች ስራቸውን በነጻነት ወይም ከአድልዎ በጸዳ እንዳይሰሩ ከሚያደርግ የፖለቲካ እንቅስቃሴ አራሳቸውን ማግለል እንደሚገባቸው ስምምነት አለ።¹³

ከዚህ በኋላ ነው የባንግሎር ሰነድ

- የዳኝነት ነጻነትን ማስጠበቅ፣
- ከአድልዎ የጸዳ ሚዛናዊነትን፣
- ምሉዕ ስብዕናን፣

¹³ የባንግሎር የስነምግባር መርሆዎች ገጽ 13-14

- ቅንነትን፤
- እኩልነትን፤
- ብቃትና ትጋትን

መሰረታዊ የዳኝነት ስነምግባር መርሆዎች በማቀፍ የተቀረጸው ለማለት ይቻላል።

በአፕሪል 2003 ይህ ሰነድ ለተባበሩት መንግሥታት ሰብዓዊ መብት ኮሚሽን ቀርቦ ሀገሮችና የተባበሩት መንግሥታት የተለያዩ ተቋማት የቀረበውን ረቂቅ ሰነድ እንዲያጤኑ ጋብዞ ነበር። በአፕሪል 2006 ዓ.ም. ደግሞ የተባበሩት መንግሥታት የወንጀል መከላከልና የወንጀል አስተዳደር ኮሚሽን የተባበሩት መንግሥታት ኢኮኖሚና የማህበራዊ ጉዳዮች ካውንስል አባል አገራት ፍ/ቤቶቻቸው ይህን ሰነድ መነሻ በማድረግ የዳኞችን የሥነምግባር ደንብ ከዚህ አንጻር በመቃኘት እንዲያወጡ ወይም እንዲያሻሽሉ የጠየቀ ሲሆን በዚህም መሠረት በጁላይ 2006 የተባበሩት መንግሥታት የኢኮኖሚና ማህበራዊ ጉዳዮች ካውንስልም የባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር መርሆዎችን በውሣኔ ቁጥር ECOSOC 2006/23 አጽድቋል።¹⁴

የአቃብያነት ህግ ባለሙያዎችን በሚመለከት

የዐቃብያነት ሕግ አደረጃጀትና በወንጀል ፍትህ አስተዳደር ውስጥ ያላቸው ሚና በየአገሩ የተለያየ ከመሆኑ የተነሳ ረዘም ላለ ጊዜ አንድ ወጥ የሆነ ዓለምአቀፋዊ የሥነምግባር መርህን ለአቃብያነት ሕግ ማውጣቱ አስቸጋሪ ሆኖ ቆይቷል። ይሁን እንጂ ከቅርብ ጊዜያት ወዲህ አቃብያነት ሕግ የሚመሩበት የሥነምግባር ደንብ እንዲወጣ የተለያዩ ግፊት የሚፈጥሩ ሁኔታዎች የታዩ ሲሆን ከነዚህ ውስጥ ሁለቱን ለአብነት ያህል መጥቀስ ይቻላል።

በመጀመሪያ ደረጃ የተለያዩ የዓለም ሀገራት አለምዓቀፋዊ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን መፈረማቸው የሚታወስ ሲሆን እነዚህ ስምምነቶችም በአግባቡ እንዲከበሩ የዐቃብያነት ሕግን የላቀ ተሳትፎና ሚና የሚጠይቁ ናቸው። ከተባበሩት መንግሥታት ቻርተርና የሰብዓዊ መብቶች ሁሉ አቀፍ መግለጫ ባሻገር የዐቃብያነት ህግን ከፍተኛ ተሳትፎ የሚጠይቁ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ዓለምአቀፍ ስምምነት፣ ማስቃየትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸው ሰብአዊነት የጎደላቸውና አዋራጅ የሆኑ አያያዞችንና ቅጣቶችን ለማስቀረት የተደረገ ስምምነት፣ የህጻናት ኮንቬንሽን ወዘተ... መጥቀስ ይቻላል።

¹⁴ ዝኒ ከማሁ

እነዚህ ስምምነቶች ለሰብዓዊ መብት አያያዝ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ያላቸውን ከፍርድ በፊት የተያዙና የተከሰሱ ሰዎችን መብት ይደነግጋሉ። ለምሳሌ በወንጀል ተጠርጥረው የተያዙ ሰዎች በፍጥነት ወደ ፍርድ ቤት እንዲቀርቡ((የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ኮንቬንሽን አንቀጽ 9(3)) እንዲሁም ፍትሃዊ በሆነ መልኩ የመዳኘትና ራስን የመከላከል መብትን ((የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ኮንቬንሽን አንቀጽ 14) መጥቀስ ይቻላል። ከዚህ በተጨማሪም ዐቃቤ ሕግ ገለልተኛ አካል እንደመሆኑ መጠን በወንጀል ምርመራ ሂደት የተያዙ ሰዎች ሰብዓዊ መብት በሚጣስበት ጊዜ የመርማሪ አካላትን ሕግ የተላለፈ ርምጃ የማረም ኃላፊነት እንዳለበት ይገነዘባሉ። ((የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ኮንቬንሽን አንቀጽ 6/1/ እና 7 ሰብዓዊ መብት ሁሉን አቀፍ መግለጫ አንቀጽ 3 እና 5፤ ማስቃየትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸው፤ ሰብዓዊነት የጎደላቸውና አዋራጅ የሆኑ አያያዞችንና ቅጣቶችን ለማስቀረት የተደረገ ስምምነት አንቀጽ 15)።

ከላይ የተዘረዘሩት የአስገዳጅነት ባህርይ ያላቸው ስምምነቶች እንደተጠበቁ ሆነው ከዚህም በተጨማሪ ሌሎች አለምዓቀፋዊ ይዘት ያላቸው አስገዳጅ ያልሆኑ ድንጋጌዎች መኖራቸውን ልብ ማለት ያስፈልጋል። ለምሳሌ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1990 ዓ.ም. የፀደቀውን የተባበሩት መንግሥታት የዐቃብያነ ህግ ሚናን በተመለከተ የወጣውን መመሪያ መመልከት ይቻላል። ይህ መመሪያም ዓቃብያነ ህግ የሚመሩበትን የተግባር መርሆዎችና የሥነምግባር እሴቶችን የያዘ ነው። በእርግጥ የዚህ መመሪያ ድንጋጌዎች በመንግሥታት ላይ የአስገዳጅነት ባህርይ ባይኖራቸውም የመንግሥታትን ሀሣብ ስለሚገልጹ በትብብርና በቅን ልቦና መንፈስ በመንግሥታት ላይ ኃላፊነት ሊያስከትሉ ይችላሉ።

በሁለተኛ ደረጃ ዐቃብያነ ሕግ አለም አቀፋዊ ጠባይ ያላቸውን የሥነምግባር ደንቦች ማውጣት አስፈላጊ ያደረገው በአሁኑ ጊዜ እየተስፋፋ የመጣው ድንበር ተሻጋሪ የሆኑ ወንጀሎች ናቸው። እነዚህን የተደራጁ ወንጀሎች መከላከልም ሆነ መቆጣጠር በተለያዩ ሀገራት ውስጥ የሚገኙ ዐቃብያነ ሕግን ትብብር የሚጠይቁ በመሆኑ ለዚሁ ትግል ፍሬያማነትም የዐቃብያነ ህግን የሥነምግባር ደንብ በጋራ ማበጀቱ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል። ከዚህ ዓይነት አስተሳሰብም በመነሳት የአውሮፓ ህብረትም “Recommendation on the Role of Public Prosecution in the criminal justice system” በመባል የሚታወቅ ዐቃብያነ ህግን ሚናና ሥነምግባር የሚያትት ህግ አውጥቷል።

ዐቃብያነ ህግም የጋራ ትብብር እንደሚያስፈልጋቸው በማጤን በዓለም አቀፍ የዐቃብያነ ሕግ ማህበር በኩል እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1999 ዓ.ም. “Standards of Professional Responsibility and Statement of the Essential duties and Rights of Prosecutors” ተብሎ የሚጠራ የተግባር መመሪያ አውጥቷል። በዚህ የተግባር መመሪያና በተባበሩት መንግሥታት የዐቃብያነ ህግ ሚና መመሪያ ላይ እንደተመለከተው ዐቃብያነ ሕግ የሙያ ተግባራቸውን በሚወጡበት ወቅት ሥራዎቻቸውን በፍጹም

ገለልተኝነት፣ ሀቀኝነትና ሚዛናዊነት እንዲሁም በፍጹም ነጻነትና የተጠያቂነት መንፈስ ማከናወን እንደሚገባቸው ያትታሉ።

በመጨረሻም ሳይወሳ መታለፍ የሌለበት ነገር ቢኖር ህግ አስከባሪዎችን በተመለከተ የተባበሩት መንግሥታት “UN Code of Conduct for Law Enforcement officials” ተብሎ የሚታወቀውን የህግ አስከባሪ ባለሥልጣናት የተግባር መመሪያ በዲሴምበር 1979 ዓ.ም. የተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ አጽድቋል። በዚህ የተግባር መመሪያ መሠረትም የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሕዝብ አገልጋይ መሆናቸውና ተጠሪነታቸውም ለህብረተሰቡ እንደመሆኑ መጠን ሥራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ የሙያ ግዴታቸውን በሚገባ መወጣት እንደሚገባቸው ከዚህም ባሻገር በሥራቸው ሂደት ኃይልን የሚጠቀሙት አስፈላጊ በሆነ መጠን ብቻ መሆኑንና ጭካኔ የተሞላበት ድርጊትን ከመፈጸም መቆጠብ እንደሚገባቸውና ሲፈጽምም አይተው እንደሆነ ይህንን አዋራጅ የሆነ ቅጣት ወይም አያያዝ ዝም ብለው ማለፍ እንደማይገባቸው ይተነትናል።

2.1.2. በአገራችን ኢትዮጵያ የዳኞችና የአቃቤ ህጎችን የሙያ ስነምግባር ለማዘጋጀት የተሰሩ ስራዎች

በኢትዮጵያ ቀደምት ከሆኑ ሰነዶች መካከል ስለዳኞች የስነምግባር ሁኔታ ተጠቅሶ የምናገኘው በፍትህ ነገስት ነው። በዚህ ውስጥ ስለዳኞች ስነምግባር ከተጠቀሱት አንዳንዶቹን ለመጥቀስ፣

- ዳኛ የተማረ እንጂ ያልተማረ መሾም አይገባም።
- ቅን የያዘ ልቦና ያለው ሊሆን ይገባል።
- ፍርዱን ከብያኔ፣ ብያኔን ከፍርድ ለይቶ የሚያውቅ ይሁን እንጂ፣ ፍጹም እውቀት ያለው፣ ከድንቁርና የራቀ፣
- ለዳኞች ለምስክሮች የሚገባው እውነተኛ መሆን ነው።
- ከነውር፣ ከነቀፋ የራቀ ይሆን፣
- ፈጥኖ ከመውደድ ፈጥኖ ለመማር አንድም ለመውደድ የዘገዩ ይሁን፣
- በቁጣ ጊዜ የሚታገስ፣ የሰውን ፊት አይቶ ከማድላት የራቀ ይሁን፣
- ከተጣሉት ሰዎች አንዱን ከባላጋራው ለይቶ ከተለያዩም በኋላ አንዱን አስቀርቶ አንዱን መቀበል አይገባም።
- ብዙ ፍርድ ከመፍረዱ የተነሳ ነገር ሰልችቶት ሳለ አይፍረድ፣

- አንዱን ተቀምጦህ፤ አንዱን ቁመህ ተነጋገር ማለት አይገባም።
- ያንዱን ነገር ሰምቶ ያንዱን ቸል ማለት አይገባም።
- ካንዱ ጋር በጀሮ አይገናኝ፤ ባላጋራ ምክንያት እንዳይሰጠው፤
- ለራሱ አይፍረድ፤ ለራሴ ዳኝ ነኝ አይበል። ላባት ለናቱ፤ ለልጆቹ፤ ለልጅ ልጆቹ ለወንድሞቹ ለሚስቱ ዳኛ ነኝ አይበል።
- ለጠላቱ ሊፈርድለት አይገባም፤ ፈርቶኝ እንጂ ነው ይለዋልና። ሊፈርድበት አይገባም፤ በቀሉን እንጂ ሊወጣብኝ ነው ይለዋልና...¹⁵

ዘመናዊ የህግ ስርአት በኢትዮጵያ ከተጀመረ ከግማሽ ምእት አመት በላይ ሆኖታል። ይሁንና በስነምግባር ደንብ ዝግጅት ይህ ነው የሚባል ሰነድ አናገኝም። የሙያውን ስነምግባር በሚመለከት በተለያዩ ህጎች ላይ በተበታተነ መልኩ የተደነገጉ ድንጋጌዎች እዚህም እዚያም ይገኛሉ። ለምሳሌ ከዚህ አንጻር ተጠቃሽ የሚሆነው ዳኞች በዘመዶቻቸው ጉዳይ ዳኝነት ማየት እንደማይገባቸው፤ ለውሳኔ በቀረበ ጉዳይ ጠበቃው የዳኛው ዘመድ ከሆነ ዳኛው ጉዳዩን ማከራከር እንደሌለበት፤ በሚመለከት በአዋጅ ቁጥር 195/1955 አንቀጽ 16(1) ተደንግጎ እናገኛለን። ከአዋጅ ቁጥር 323/65 መውጣት በኋላ የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ በዚህ አዋጅ መሰረት የተቋቋመ በመሆኑ ስነምግባርን በተመለከተ መመሪያ እንዲያወጣ በተሰጠው ስልጣን መሰረት 22 ነጥብ የያዘ መመሪያ አውጥቷል። ይሁንና በውስጥ መመሪያ መልኩ ወጥቶ የነበረ በመሆኑ በዳኞችም ሆነ በህዝብ ዘንድ በሚገባ አልታወቀም ነበር።¹⁶

በ1968 አ.ም አዋጅ ቁጥር 52/68 ሲታወጅ ስነምግባርን አስመልክቶ ከአዋጅ ቁጥር 323/65 ጋር ተመሳሳይ የሆነ መመሪያዎችን የያዘ ቢሆንም በዚህ አዋጅ መሰረት በይፋ ታውጆ የወጣ የስነምግባር መመሪያ አልነበረም።¹⁷ ለመጀመሪያ ጊዜ በተጠቃለለ መልኩ የኢህዴሪ ጠቅላይ ፍርድ ቤት በ1981 የዳኞች የስነምግባር ደንብ ወጥቷል። ይህ ደንብ በጠቅላይ ፍርድ ቤት ዳኞች አማካይነት የወጣ ቢሆንም ተፈጻሚነቱ በጠቅላይ ፍርድ ቤት ዳኞች ላይ ብቻ ሳይሆን በመደበኛውና በወታደራዊው ከፍተኛ ፍርድ ቤት ዳኞችም ጭምር ላይ ነው።

¹⁵ ከላይ የተጠቀሰው ገጽ 23

¹⁶ አለማየሁ ሀይሌ፣ ገጽ 24

¹⁷ ከላይ የተጠቀሰው

አቃቤ ህግን የሚመለከቱ የስነምግባር ድንጋጌዎችም እድገት ስንመለከት እንደዳኛው ተመሳሳይ ነው። በኢትዮጵያ ዘመናዊ መንግስት ምስረታ ጀምሮ አቃቤ ህግና ፍርድ ቤት በፍርድ ሚኒስቴር ስር ይተዳደሩ የነበሩ ሲሆን፤ በ1968 የወጣው የፍርድ ቤቶችና አቃቤ ህጎች ማደራጃ አዋጅ ሁለቱንም በእኩል ደረጃ የሚመራ በፍርድ ሚኒስትሩ ሰብሳቢነት የተቋቋመ በአንድ የዳኝነት አስተዳደር ጉባኤ የሚመራ አደረጃጀት ነበር። የአቃቤ ህጎች የስነምግባር መርሆዎችና መመሪያዎች ዝግጅትም ከፍርድ ቤት የተለየ አልነበረም። ስነምግባርን የሚመለከቱ አንዳንድ ድንጋጌዎች በተለያዩ አዋጆችና ደንቦች ላይ ተደንግገው እናገኛቸዋለን። ዳኞችን በተመለከተ የመጀመሪያው የስነምግባር ደንብ በ1981 ሲወጣ፤ አቃቤ ህጎችን የሚመለከት ግን ዘግይቶ በ1991 በወጣው የአቃቤ ህጎች ማቋቋሚያ ደንብ ላይ ለመጀመሪያ ጊዜ አቃቤ ህጎችን የሚመለከቱ የስነምግባር ደንቦች ተሰባስበው ወጥተው የምናገኛቸው። ክልሎችም የፌዴራሉን ተከትለው በተመሳሳይ የአቃቤ ህግ የሚተዳደርበትን ደንብ አዘጋጅተው ስራ ላይ አውለዋል።

ከ1987 አ.ም ጀምሮ በአገራችን አጠቃላይ የመንግስት አገልግሎትን ለማሻሻል የሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም ተቀርጾ በርካታ ስራዎች መሰራታቸው ይታወቃል። በዚህ ፕሮግራም ውስጥ ከተቀረጹት ንኡስ ፕሮግራሞች አንዱ የስነምግባር ንኡስ ፕሮግራም ሲሆን፤ በዚህ ንኡስ ፕሮግራም ተይዘው ከነበሩ ፕሮጀክቶች አንዱ የስነምግባር ደንብ ማዘጋጀት ነው።

የሥነምግባር ማሻሻያ ንዑስ ፕሮግራም የሥነምግባርን አስፈላጊነት ከሚከተሉት ነጥቦች ጋር በማያያዝ ገልጾታል።¹⁸

- ☞ ሥነምግባር የአንድን ህብረተሰብ ጤናና ደህንነት ለመጠበቅ ወሳኝ መሆኑን፤
- ☞ ህጎችና ደንቦችን በማወቅ በሙያ የሥራ እንቅስቃሴ ውስጥ ተፈጻሚነታቸውን ለማረጋገጥ ሥነምግባር ጉልህ ድርሻ ያለው መሆኑን፤
- ☞ የሙያ ብቃትን ለማስጠበቅና ለማሻሻል ሥነምግባር ከፍተኛ አስተዋጽኦ የሚያበረክት መሆኑን፤
- ☞ በአገልግሎት አሰጣጥ ሂደት ላቅ ያሉ የሥነምግባር ደረጃዎችን ለማስጠበቅና ለማጎልበት የሚረዳ መሆኑን፤
- ☞ ሙያዊ ግዴታን በታማኝነት፣ በቅንነት፣ ያለአድሎና በተገቢው ጥንቃቄ ለመወጣት የሚያስችል መሆኑን ነው፤

¹⁸ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች የስነምግባር ስልጠና ማንዋል፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ግንቦት 1999 አዲስ አበባ

በስነምግባር ማሻሻያ ንኡስ ፕሮግራም አስራ ሁለት የስነምግባር መርሆዎች የተለዩ ሲሆን፤ እነዚህን መርሆዎች መሰረት በማድረግ ዳኞችና አቃቤህጎች የሚመሩበት ረቂቅ የስነምግባር ደንቦች ተዘጋጅተዋል። የተወሰኑ ክልሎች ማለትም ትግራይ፣ አማራ፣ ኦሮሚያና ደቡብ ብ/ብ/ሕ/ እነዚህን መርሆዎች መሰረት አድርገው የስነምግባር ደንብ ያጸደቁ ሲሆን በፌዴራል ደረጃ ግን በረቂቅነት የሚገኙ ናቸው። መርሆዎቹ ከዚህ የሚከተሉት ናቸው።¹⁹

የተሟላ ሰብእና (integrity)

ህዝብ ከመረጠውና ካቋቋመው መንግስት የሚፈልገው ምንድነው? በመጀመሪያ የሚተማመንበትና እምነቱን የሚጥልበት መንግስት እንዲኖር ይፈልጋል። ህዝብ በመንግስት ላይ እምነት ከሌለው በመንግስት የሚሰሩ ስራዎችን ሁሉ በጥርጣሬ የሚመለከታቸው ሲሆን ለመንግስት አስፈላጊውን ትብብርና ድጋፍ ከመስጠት ይቆጠባል። መብቱን ህጋዊ በሆነ መንገድ ከማስከበር ይልቅ ህገወጥ መንገድ እንዲመርጥ ይገፋፋል። ጨው ለራስህ ስትል ጣፍጥ አለበለዚያ ድንጋይ ነው ብለው ይጥሉህል እንደሚባለው መንግስት ህብረተሰቡ እምነት እንዲጥልበት ምን ማድረግ ይኖርበታል? ህዝቡ የሚፈልገውን አገልግሎት በሚፈለገው ጊዜና ጥራት ማቅረብ ይጠበቅበታል። ይሁንና መንግስት ማለት ሌላ ሳይሆን በተለያዩ ደረጃ ላይ የሚገኙ የመንግስት ስራን የሚሰሩ የመንግስት መስሪያ ቤት ባለስልጣኖችና ሰራተኞች ናቸው። ስለሆነም መንግስት አገልግሎቱን በጥራትና በጊዜ ሊያቀርብ የሚችለው በመንግስት ሰራተኞችና ባለስልጣኖች አማካይነት ነው። ስለሆነም ከመንግስት ሰራተኛ ምን ይጠበቃል?

- መያው በሚጠይቀው መሰረት ስራውን በሚፈለገው ጥራትና በቅልጥፍና ማከናወን። ይሁንና አንድ ባለሙያ ስራውን በሚፈለገው ጥራትና በቅልጥፍና ለማከናወን ሁልጊዜም እውቀቱንና ክህሎቱን ለማዳበርና ለማሻሻል መትጋት አለበት። ያወቅኩት ይበቃኛል ሳይሆን ሁልጊዜም እውቀቱንም ሆነ ክህሎቱን ለማዳበር መስራት ያስፈልጋል። ይህንን በማድረግ ጥራት ባለውና በተቀላጠፈ መልኩ ስራውን ስለሚሰራ ህብረተሰቡ በመንግስት አገልግሎት ይረካል፤ ስለሆነም በመንግስት ላይ እምነት ያሳድራል። ከዚህ በተጨማሪ ግን 1) እውቀቱንና ክህሎቱን በየጊዜው በማዳበሩ እራሱን ለከፍተኛ ሀላፊነቶች ዝግጁ ማድረግ ይችላል፤ የስራ አማራጩንም ማስፋት ይችላል፤ ተፈላጊነቱም ይጨምራል። 2) ስራውን በጥራትና በጊዜ መያው በሚፈለገው ደረጃ በመስራቱ ህሊናዊ እርካታንም ያገኛል።

¹⁹ የስነምግባር ማሻሻያ ፕሮግራም ቅጽ 2

- የመንግስትን የስራ ሰአት በሙሉ ለስራ ማዋል። የመንግስት የስራ ሰአት በሙሉ ለመንግስት ስራ ከዋለ፤ አገልግሎቶች በተፈለገው ጊዜ ለተገልጋዩ ይደርሳሉ። ይህ ማለት ግን የግድ ቢሮ ውስጥ መቀመጥ ማለት አይደለም። ስራው በቢሮ ውስጥ ወይም ከቢሮ ውጭ ሊሰራ ይችላል። ይሁንና የተቀጠረበትን ሙሉ ሰአት ለስራው ማዋል ይገባዋል ማለት ነው። የመንግስት ሰራተኛው የስራ ጊዜውን ለመንግስት ስራ ብቻ በማዋሉ ከሚሰማው ህሊናዊ እርካታ በተጨማሪ ወር ደረሰ ደመወዝ ሲቀበል፤ ያልሰራበትን ሳይሆን የሰራበትን ደመወዝ ሲቀበል የስራው ውጤት በመሆኑ ይደሰታል፤ ነጻነት ይሰማዋል። አለበለዚያ ግን ሳይሰራ የሚከፈለው ከሆነ ጥገኛ ነው ማለት ነው። ደመወዙ ከየትም ሳይሆን ከህዝብ በግብር መልክ የተሰበሰበ ስለሚሆን የህዝብ ሀብትና ገንዘብ መዝገቦች ይሆናል ማለት ነው። በስራውና በጥረቱ የሚኖር ሳይሆን፤ ለእራሱ መኖር የማይችል ጥገኛ ይሆናል ማለት ነው።
- የመንግስት ሰራተኛ ስራውን ለመስራት እንዳይችል ከሚያደርጉት አእምሮንና አካልን ከሚያዳክሙና ከሚያደነዝቡ አደንዛዥ እጾችና መጠጦች ወዘተ ነጻ መሆንም ይገባዋል። ይህንን ሲያደርግ ጤነኛ አእምሮና አካል ስለሚኖረው የስራ ጊዜውን በአግባቡ ለሰራ ለማዋል ይችላል፤ እውቀቱንና ክህሎቱን በትምህርት፤ ስልጠናና ጥናትና ምርምር ለማዳበር ይችላል ማለት ነው።

ወርቃማውን መርህ ያውቁታል?

“ለዎች ለእናንተ እንዲያደርጉላችሁ የምትፈልጉትን ሁሉ እናንተም ለእነሱ አድርጉላቸው።

በእናንተ ላይ እንዲፈጸም የማትፈልጉትን ሁሉ በሌሎች ላይ አታድርጉ!”

ሀቀኝነት (honesty)

እርስዎ በአደራ የሰጡትን ንብረት አደራ ተቀባዩ በአግባቡ ጠብቆ እንዲያቆይልዎት እንደሚፈልጉ አያጠራጥርም። ህዝብም በአደራ ለመንግስት ሰራተኛ የሰጠውን ስልጣንና ንብረት በአግባቡ ጠብቆ እንዲጠብቁለት ይፈልጋል። ለዚህም ነው ከመንግስት ሰራተኛ የሚጠበቀው አንዱ የስነምግባር ግዴታ ሀቀኝነት የሆነው። ሀቀኛ የሆነ የመንግስት ሰራተኛ፤

1. የገባውን ቃል አክብሮ ይጠብቃል፤ ይፈጽማል። ከማታለል፤ ከማጭበርበርና በስልጣኑ ከመነገድ ይታቀባል፤

2. ከስራው ጋር በተያያዘ ወይም ሊያያዝ በሚችል መልኩ ስጦታንም ሆነ መስተንግዶን ከመቀበል ይቆጠባል።
3. የሚቀርብለትን ስጦታ ወይም መስተንግዶ ከመቀበሉ በፊት ወደፊት ከስራው ጋር ግንኙነት ሊኖረው እንደማይችል፣ እንዲሁም ነገ የተለየ አገልግሎት በሀላፊነቱ ሊጠይቁት አለመሆኑን አረጋግጦ ይቀበላል እንጂ፣ በስጦታና በመስተንግዶ ተታሎ የሌሎች መሳሪያ ከመሆን ይቆጠባል።

ታማኝነት (loyalty)

እርስዎ በእርስዎ፣ በዘመዶችዎ ወይም ሀብትና በንብረትዎ ላይ ወንጀል ሲፈጸም ዝም ብሎ ከሚያይ ወይም ሳይነግሮት የሚቀር ሰው እንዲኖር አይፈልጉም። ህዝብም የህዝብ ሀብትና ንብረት እንዳይጠፋ እርስዎ እንደመንግስት ሰራተኛ እንዲጠብቁለት ይፈልጋል። የህዝብ ሀብትና ንብረት እንዳይጠፋ የሚቆጣጠረው የህዝቡ አካል እንደመሆንዎ እርስዎ የመንግስት ሰራተኛ ነዎት። ለዚህም ነው አንዱ የስነምግባር ግዴታ ታማኝነት የሆነው። ስለሆነም ታማኝ የሆነ የመንግስት ሰራተኛ ለህገመንግስቱ ታማኝ እንዲሆን ይጠበቃል። በመስሪያ ቤቱ ውስጥ ህገወጥ ድርጊት መፈጸሙን በማንኛውም መንገድ ያወቀ ሰራተኛ ጉዳዩን ምን ቸገረኝ አይመለከተኝም ብሎ የሚያልፍ ሳይሆን፣ ለሚመለከተው ክፍል በማቅረብ እርምጃ እንዲወሰድ ወይም እንዲስተካክል ያደርጋል።

ግልጽነት(transparency)

እርስዎ አንድ የመንግስት መስሪያ ቤት አገልግሎት ለማግኘት ሄደው አቤቱታዎትን ያቀረቡለት የመንግስት ሰራተኛ አስፈላጊውን መረጃ እንዲነግርዎትና በእውቀት ላይ በተመሰረተ መልኩ የራስዎትን ውሳኔ መወሰን ይፈልጋሉ። ሌላውም ሰው እርስዎ ዘንድ አገልግሎት ለማግኘት ሲቀርብ እንደእርስዎ ተመሳሳይ ፍላጎት አለው። ስለሆነም ግልጽነት የመንግስት ሰራተኛ ሊመራበት የሚገባ የስነምግባር መርሆ ነው። ከዚህ አንጻር የመንግስት ሰራተኛ፡

1. በተሰጠው ስልጣን መሰረት በሚሰራበት ጊዜ ስራውንና ውሳኔዎችን በግልጽነት መስጠት ይኖርበታል። ይህም ማለት ለሚሰራው ስራና ለሚሰጣቸው ውሳኔዎች ምክንያት ሊኖረውና ይህንንም ለሚመለከተው ባለመብት የመግለጽና የማሳወቅ ግዴታ አለበት። ከዚህ ሀላፊነት ሊቆጠብ የሚገባው በምስጢር ሊጠበቅ የሚገባ ጉዳይ ሲሆን ብቻ ነው።
2. ተገልጋዮች የሚፈልጉትን መረጃ ከማብራሪያ ጋር የመስጠት ግዴታ አለበት።

3. የመንግስት አገልግሎት አሰጣጥ ሂደትን ግልጽ እንዲሆን ማድረግ አለበት።

4. በየጊዜው ተገልጋዩ ህብረተሰብ ሊያውቃቸው የሚገቡ መረጃዎችን ተገልጋዩ ሳይጠይቅ ዝግጁ ማድረግና ማሳወቅ አለበት።

ምስጢር መጠበቅ(secretcy)

እርስዎ በአደራ ጠብቅልኝ ለማንም እንዳትገልጽ ብለው የካፈሉትን ምስጢር ምስጢራዎት ለማንም እንዳያወጣ ይፈልጋሉ። ህዝብም የመንግስት ሰራተኛ በሀላፊነቱ ምክንያት ያወቀውን ምስጢር እንዲጠብቅ ይፈልጋሉ። ስለሆነም አንድ የመንግስት ሰራተኛ፤

1. በምስጢር ሊጠበቁ የሚገባቸውን በስራው አጋጣሚ ያወቃቸውን የመንግስት ወይም ግላዊ የሆኑ መረጃዎች መግለጽ የለበትም።

2. ስራውን ከለቀቀ ወይም ከተዛወረ በኋላም ቢሆን በስራው አጋጣሚ ያወቃቸውን ምስጢራዊ መረጃዎች በምስጢራዊነታቸው እንዲቆዩ የመጠበቅ ግዴታ አለበት።

ተጠያቂነት(accountability)

እርስዎ ንብረትዎትን እንዲያስተዳደር አደራ ብለው የሰጡት ሰው ወይም ልጅዎትን እንዲጠብቅ አደራ የሰጡት ሰው ችግር ሲያጋጥም እራሱን ከተጠያቂነት ለማዳን ሲል ብቻ በንብረትዎ ወይም በልጅዎ ላይ ጉዳት እንዲያደርስ አይፈልጉም። ህዝብም የመንግስት ሰራተኛ ተጠያቂነትን የሚሸሽ ሳይሆን ተጠያቂነትን ለመቀበል ዝግጁ የሆነ እንዲሆን ይፈልጋሉ። ስለሆነም የመንግስት ሰራተኛ፤

1. የሚወስናቸው ውሳኔዎች እና የሚሰራቸው ስራዎችን በሀላፊነት መንፈስ እንዲሰራ እንጂ ከተጠያቂነት በመሸሽ እንዲሰራ አይጠበቅም።

2. መልካም አድርጎ ለመሸለም እንደሚፈልግ ሁሉ፤ ስህተት ሲፈጽም ስህተቱን ተቀብሎ የሚመጣውን ሀላፊነት የሚቀበል እንጂ ሀላፊነቱን ወደሌላ ለማዞር ሌሎችን ያለጥፋታቸው ጉዳት እንዲደርስባቸው የሚያደርግ መሆን የለበትም።

3. ስለስራው ሂደትና ስለተከናወኑ ስራዎች እውነተኛ ሪፖርት ለሚመለከተው አካል ማቅረብ ይጠበቅበታል።

4. በውሳኔዎቹና ባከናወናቸው ሌሎች ስራዎች ምክንያት ለሚቀርብለት ተገቢ የሆነ ጥያቄና ማጣራት ተገቢና እውነተኛ መረጃ የሚሰጥ ግዴታ አለበት።

የህዝብን ጥቅም ማስቀደም(serving the public interest)

እርስዎ አደራ ብለው አምነው ንብረትዎትን እንዲጠብቅና እንዲያስተዳድር የሰጡት ሰው የእርስዎን ጥቅም በመጉዳት ለራሱ የማይገባ ጥቅም እንዲያገኝ አይፈልጉም። ህዝብም የመንግስት ሰራተኛ በአደራ የተሰጠውን ንብረትና ስልጣን በመጉዳት የማይገባ ጥቅም ለራሱ እንዲያገኝ አይፈቅዱም። የመንግስት ሰራተኛ በአደራ በተረከበው ጉዳይ ላይ የጥቅም ግጭት ሊፈጥሩ ከሚችሉ ተግባራትና እንቅስቃሴዎች እራሱን ማራቅ አለበት። ከዚህ አንጻር፤

1. የሚያከናውነው ስራና ውሳኔ የህዝብን ጥቅም ብቻ እንጂ የግሉን፣ የቤተሰቦችን ወይም የወዳጆችን ጥቅም ማራመጃ ማድረግ የለበትም።
2. ከስራው ጋር ሊጋጩ የሚችሉ ጥቅሞች፣ ፍላጎቶችና መብቶች ሲኖሩ፣ ይህንን ለሚመለከተው ክፍል በማሳወቅ በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ከመስጠት እራሱ እንዲገለል ማድረግ ይኖርበታል።
3. የተመደበበትን የመንግስት ስራ በሚበድል መልኩ ሌላ ተጨማሪ የውጭ ስራ ከመስራት መቆጠብ ይኖርበታል።

ህጋዊ በሆነ ስልጣን በአግባቡ መገልገል

እርስዎ አንድ የመንግስት ባለስልጣን ስልጣኑን ተጠቅሞ እንዲያገላልፅዎት አይፈልጉም። ሌላውም ተገልጋይ እንዲሁ እርስዎ በስልጣኖት አላግባብ ተጠቅመው እንዲጎዳ አይፈልግም። ህዝብም የመንግስት ሰራተኛ የተሰጠውን ስልጣንና አደራ ለታቀደለት አላማ ብቻ እንዲያውል እንጂ ሌላውን ሰው ለመጉጃ እንዲጠቀምበት አይፈልግም። ስለሆነም የመንግስት ሰራተኛ፤

1. ባለው የመወሰን ስልጣን ሲሰራ ህጉንና ስርአቱን መሰረት አድርጎ ሊሆን ይገባል።
2. በማስገደድ ወይም ተጽእኖ በማድረግ ሌሎች ሰዎች ወይም የቦታች ሰራተኞች ገንዘብ እንዲያበድሩት፣ እቃ እንዲገዙለት ወዘተ ከማድረግ ተግባር ሊቆጠብ ይገባል።
3. በስራው ምክንያት ግንኙነት ካላቸው ሌሎች ሰዎች ወይም ድርጅቶች የዋጋ ቅናሽ እንዲያደርጉለት ወይም ሌላ አይነት ጥቅም እንዲሰጡት መጠየቅ የለበትም።
4. ስልጣኑን መከታ አድርጎ በሌሎች የመንግስት አካላት፣ የፍትህ አካላት የሚሰጡ ውሳኔዎች ላይ ተጽእኖ ለማድረግ ጣልቃ ከመግባት ተግባር ሊቆጠብ ይገባል።

አድልዎ አለመፈጸም

በዘርዎ፣ በሀይማኖትዎ፣ በእድሜዎ፣ በፖለቲካ አመለካከትዎ፣ በጾታዎ ወዘተ ምክንያት አድልዎ እንዲፈጸምብዎ አይፈልጉም። ህዝብም የመንግስት ሰራተኛ በተገልጋዮች መካከል አድልዎ እንዲሰራ አይፈልጉም። ስለሆነም የመንግስት ሰራተኛ፣ አድልዎ በሌለበት ሁኔታ ስራውን መስራት አለበት። በዘር፣ በቀለም፣ በብሄር/ብሄረሰብ፣ በጾታ፣ በቋንቋ፣ በሃይማኖት፣ በፖለቲካ አመለካከት ወዘተ ልዩነት ሳያደርግ ስራውን እንዲሰራ ይጠበቃል።

ህግን ማክበር

እርስዎ መንግስት ያወጣቸው ህጎች ተጥሰው መብትዎ እንዲካፈልግ፣ ጥቅምዎ እንዲጎዳ አይፈልጉም። ህዝብም ስልጣን የያዙ ሰዎች የወጡትን ህጎች እንዲያከብሩና እንዲያስከብሩ ጽኑ ፍላጎት አላቸው። ስለሆነም የመንግስት ሰራተኛ፣

1. ህገመንግስቱንና የአገሪቱን ህጎች ማክበር ይጠበቅበታል።
2. አግባብነት ባላቸው ፖሊሲዎች፣ ህጎችና ደንቦች መሰረት ስልጣን ያለው ሀላፊ የሚሰጠውን ትእዛዝ ተቀብሎ የመፈጸም ግዴ አለበት።
3. ህግን የሚቃረን ትእዛዝ ከመስጠት መቆጠብ አለበት።
4. ህገወጥ ትእዛዝን ከመፈጸም መቆጠብ ይኖርበታል።
5. ህገወጥ ትእዛዝ ለሚሰጠው አለቃ ህገወጥ መሆኑን ማሳወቅ፣ ከዚያም አልፎ ለሚመለከተው አካል የማሳወቅና በህግ መሰረት አስፈላጊው እርምጃ እንዲወሰድ አስፈላጊውን ሁሉ ማድረግ ይጠበቅበታል።

ተገልጋይን በአክብሮትና በትህትና ማስተናገድ፣

እርስዎ አገልግሎት ለማግኘት ወደመንግስት መስሪያ ቤት ሲሄዱ፣ በትህትና እና ሰብአዊነትዎ ተከብሮ አገልግሎት ማግኘት ይፈልጋሉ። ህዝብ የመንግስት ሰራተኞች ተገልጋይን ሰብአዊ መብቱን ባከበረና በትህትና እንዲያስተናግዱ ይፈልጋሉ። ስለሆነም የመንግስት ሰራተኛ፣ ባለጉዳዮችን ሲቀበል በአክብሮትና በትህትና በመቀበል በጥሞና በማዳመጥ ተገቢውን አገልግሎት የመስጠት ስነምግባራዊ ልማድ ሊኖረው ይገባል።

አርአያነት

ህዝብ የመንግስት ሰራተኛ ለሌሎች ሰራተኞችም አርአያና ምሳሌ እንዲሆን ይፈልጋል። ስለሆነም፤

1. የሀሳብ ልዩነትን የሚያከብር፤ ከሚያምንበት ሀሳብና አመለካከት የተለየ አስተያየት ያላቸውን ሰዎች መብት የሚያከብርና የሚያምኑበትን ሀሳብ እንዲያቀርቡ የሚያበረታታ፤ ልዩነቶችን በማሳመን ለመፍታት ቅድሚያ የሚሰጥ፤ ስህተቱን በራሱ አውቆ ለማስተካከል ዝግጁ የሆነ፤ በሌላ ሰው ስህተቱ ሲነገረው ተከላካይና ስህተቱን ለመደበቅ የሚሞክር ሳይሆን በቅንነት ስህተቱን ተቀብሎ በግልጽ የሚታረም መሆን ይኖርበታል።
2. አዳዲስ ለውጦችን ለማምጣት የሚነሳሳ፤ የስራ ባህል እንዲዳብር የሚተጋ እንዲሆን ይጠበቃል።

በዚህ ክፍል

1. በአለም አቀፍ ደረጃ የዳኝነት የሙያ ስነምግባር መርሆዎችን ለማውጣት በየደረጃው የተደረጉትን ጥረቶች፤
2. የአቃቤ ህግነት የሙያ ስነምግባር መርሆዎችን በአለም አቀፍ ደረጃ ለማውጣት በየደረጃው እየተደረጉ ያሉ ጥረቶችን፤
3. በአገራችን ከቀድሞ ጀምሮ የዳኝነት የሙያ ስነምግባርን ለመወሰን የተጀመሩ ጥረቶችን አይተናል፤ እስከቅርብ ጊዜ ድረስም የሙያ ስነምግባርን የሚመለከቱ ጉዳዮች በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ቢኖሩም የተሟሉ እንዳልነበሩና ያሉትም ተበታትነተው ይገኙ እንደነበረ፤ ይሁንና ከ1981 ጀምሮ ራሱን የቻለ የስነምግባር ደንብ ማዘጋጀት እንደተጀመረ፤
4. አቃቤ ህጎችን የሚመለከቱ የስነምግባር ደንቦች ዝግጅትም በተመለከተም በተመሳሳይ በተበጣጠሰ መልኩ እንደነበረና ከ1990 ጀምሮ ራሱን የቻለ የስነምግባር ደንብ የተዘጋጀ መሆኑን፤
5. በሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም የስነምግባር ንኡስ ፕሮግራም አስራ ሁለት መርሆዎች መዘጋጀታቸውን፤ እነርሱም፤
 - የተሟላ ሰብእና
 - ሀቀኝነት
 - ታማኝነት
 - ግልጽነት

- ምስጢር መጠበቅ
- ተጠያቂነት
- ለህዝብ ጥቅም ቅድሚያ መስጠት
- በስልጣን በአግባቡ መስራት
- ህግን ማክበር
- እኩልነት
- ተገልጋይን በአክብሮትና በትህትና መቀበል
- አርአያ መሆን

እንደሆኑ ተምረናል።

ንኡስ ክፍል ሁለት

1.2. የዳኞችና የአቃቤ ህጎች የሙያ ሥነምግባር መርሆዎች

ሰልጣኞች በቡድን በመሆን በሚከተሉት ጥያቄዎች ላይ ውይይት አድርጉ

1. በአገራችን ባሉ ዳኞች ላይ የሚታዩ የስነምግባር ችግሮች ምንድናቸው ብላችሁ ትገምታላችሁ? ምንአይነት ስነምግባራዊ ባህርይ ሊኖራቸው እንደሚገባ በዝርዝር አስቀምጡ፤
2. በአቃቤ ህጎች ዘንድ የሚታዩ የስነምግባር ችግሮች ምንድናቸው ብላችሁ ትገምታላችሁ? አቃቤ ህጎች ምን አይነት ስነምግባራዊ ባህርይ ሊኖራቸው እንደሚገባ በዝርዝር አስቀምጡ፤

በአዋጅ ቁጥር 24/88 አንቀጽ 11 የፌዴራል ዳኛ ሆኖ ሲሾም የሚፈጽመው ቃለመሀላ

“እኔ..... በዛሬው እለት.....ፍርድ ቤት ዳኛ በመሆን ተሹሜ ስራዬን ስጀምር የተጣለብኝን ከፍተኛ ሀላፊነት በታማኝነት ለመፈጸም ቃል እገባለሁ፡፡”

በአቃቤ ህግ የመተዳደሪያ ደንብ ቁጥር 42/91 አንቀጽ 11 የፌዴራል አቃቤ ህግ ሆኖ ሲሾም የሚፈጽመው ቃለ መሀላ

«እኔ ----- ለሀገሪታችን በመሆን የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገመንግስትንና ሌሎች ህጎችን ላከብርና ላስከብር በፌዴራል መንግስት የወጡና ወደፊት የሚወጡ ህጎችን በማስፈጸም የህግ የበላይነትን ለማረጋገጥ ልሰራ የስራ ድርሻዬን ህግ በሚደነግገው መሰረት በመፈጸም የሰዎችን ክብርና ሰብአዊ መብት ላከብርና ላስጠብቅ የግል ጥቅም ሳልፈልግ ማንንም በመውደድ በመጥላት ወይም በሌላ በማንኛውም ምክንያት አድልዎ ሳላደርግ ማንኛውንም አይነት ተጽእኖ ሳልፈራ በሃቀኝነት በቅንነትና በትኩረት ሀላፊነቴን ለመወጣት ቃል እገባለሁ።»

ዳኛው ወይም አቃቤ ህጉ በታማኝነት ሀላፊነቴን ለመወጣት ምን አይነት ሙያዊ ግዴታ ይጠበቅበታል?

1.3. የዳኝነት ወይም የአቃቤ ህግነት የሙያ ስነምግባር እሴትና መርሆዎች

መግቢያ

በዚህ የማስተማሪያ ሰነድ ስለስነምግባር ምንነት ሲገለጽ ስነምግባር የሚመልሳቸው ሶስት መሰረታዊ ጥያቄዎች እንዳሉ ተመልክተናል። አንዱና የመጀመሪያው ጥያቄ የስነምግባር ደንቡ ወይም ስርአቱ የመጨረሻ ግብ ወይም እሴት ምን እንደሆነ ለይቶ ማስቀመጥ ነው። ከዚህ አንጻር የዳኝነትም ሆነ የአቃቤ ህግነት ስነምግባር የመጨረሻ አላማ ግብ ምን እንደሆነ በመጀመሪያ ለይቶ ማስቀመጥ አስፈላጊ ነው። የስነምግባር መርሆዎቹን ባህሪና ምንነት የሚወስነው የመጨረሻው ግብ ስለሆነ።

የዳኝነትም ሆነ የአቃቤ ህግነት ሙያ የመጨረሻ ግቡ ፍትህን ማስፈን ወይም ማምጣት ነው። ፍትህን ማስፈን ወይም ማምጣት ምን ማለት ነው? በምን ይገለጻል? ፍትህ ተደረገ ለማለት የሚከተሉት አራት መለኪያዎች እንደመለኪያ ይቀርባሉ።

1. **ውጤታማነት፤** ዜጎች ወደፍትህ አካል ሲመጡ ትክክለኛ ውሳኔ በህጉ መሰረት ይሰጣል ብለው ተማምነው ነው። ውጤታማ ፍትህ ማለት በህግና በፍሬነገር ላይ ተመስርቶ በህጉ የሚጠበቀውን ደረጃውን የጠበቀ ፍትህ መስጠት ነው።
2. **ቅልጥፍና፤** ዜጎች ፍትህን በአግባቡ ቢያገኙም ከሚገባው ጊዜ በላይ ከዘገየ ያው የዘገየ ፍትህ እንደተከለከለ ይቆጠራል እንደማለት ነው። ታዋቂው ኢትዮጵያዊ ባለቅኔ ክቡር ዶ/ር ከበደ ሚካኤል «ጽጌረዳና ዳመና» በምትለው የግጥም ጽሁፋቸው የሚከተለውን ታሪክ እናገኛለን። «በጸሀይ ንዳድ

ልትደርቅ የደረሰችው ጽጌረዳ ደመናን ዝናብ እንዲያዘንብላት ጠየቀችው። ደመና ግን ቆይ አሁን የምደርስበት አለ፤ ስመለስ አዘንብልሻለሁ ብሎ ጥሏት ሄደ። ከሄደበት ጉዳዩን ጨርሶ እስኪመጣ ጽጌረዳዋ በጸሀዩ ብርታት ሞታ ደርቃ ጠበቀችው። ደመናው እንደደረሰ የተሸከመውን ሁሉ ጎርፍ አዘነበ። ይሁንና ጽጌረዳ ሞታ ስለነበረ ሊያተርፋት አልቻለም። ይህ ምሳሌ የዘገየ ፍትህ እንደተከለከለ ይቆጠራል የሚለው ብሂልን ያስታውሰናል።

3. ተደራሽነት፤ ፍትህ እውን ሊሆን የሚችለው በወጪም ሆነ በቦታ በቀላሉ ሊደረስበት የሚችል ከሆነ፤ እንዲሁም በአገልግሎት አሰጣጡ ለተገልጋዩ በቀላሉ ሊገባው የሚችልና ሊጠቀምበት የሚችል ሲሆን ነው። በመካከለኛው ክፍለዘመን ሀይለኛ ገዢ ስለነበረው ጀንጅስክህን የሚነገር ነገር አለ። በጀንጅስክህን አገዛዝ ስር የነበረው ህዝብ በጀንጅስክህን መንግስት ሰራተኞችና ሀላፊዎች በመጉላላቱና በመበደሉ፤ ህዝቡ ለታላቁ ጀንጅስክህን፤ የመደብካቸው የመንግስት ሰራተኞችና ባለስልጣኖች በደሉን፤ የሚጠይቁን መያዣና መጨበጫ የለውም። ስለሆነም ከእኛ የሚጠበቀውን ግዴታ አውቀን እንድንወጣና የማይገባንን እንዳንከፍል ህግ አውጣልን አሉት። ታላቁ ጀንጅስክህንም በጠየቃችሁት መሰረት ህግ አወጣላችኋለሁ በማለት መብትና ግዴታቸውን የሚገልጽ ህግ በጽሁፍ አዘጋጀ። ይሁንና ጽሁፉ በጥቃቅን ከመጻፉ በተጨማሪ ከፍተኛ ማማ ላይ የተሰቀለ በመሆኑ ሰው ምን እንደሆነ ማንበብ ስላልቻለ ሊጠቀምበት አልቻለም። ስለሆነም ህጉ ቢኖርም ሊጠቀሙበት አልቻሉም። ስለሆነም ተደራሽነት ዜጎች ህጉን የህግ ስርአቱን በቀላሉ ተረድተው፤ ሳይፈሩና ሳይሸማቀቁ አገልግሎቱን ማግኘትን የሚያመለክት ነው።

4. ተገማችነት፤ ዜጎች ወደፍትህ አካል ሲመጡ ምን ሊወሰን እንደሚችል ሊገምቱ ይገባል። ዛሬ የሚሰጠው ውሳኔ ነገ ከሚሰጠው ውሳኔ የሚቃረን ከሆነ፤ ዜጎች በፍትህ ስርአቱ እምነት ሊጥሉ አይችሉም።

ፍትሀዊ ውሳኔ ማለት እንግዲህ ከዚህ በላይ የተገለጹትን ነገሮች ያሟላ ሲሆን ነው።

ይሁንና ፍትሀዊ ውሳኔ መስጠቱ ትርጉም የሚኖረው ተገልጋዩ ህብረተሰብ በእርግጥም ፍትሀዊ ውሳኔ እየተሰጠ ስለመሆኑም ሲያምንና ሲቀበል ነው።

ስለሆነም የዳኝነትም ሆነ የአቃቤ ህግነት የስነምግባር መርሆዎች መድረሻ ግብ ወይም እሴት፤

- ፍትሀዊ ውሳኔ መስጠት፤
- በተገልጋዩ ህብረተሰብ ዘንድ በፍትህ አካላት ፍትሀዊ ውሳኔ እንደሚሰጥ እምነትና መተማመን እንዲኖረው ማድረግ ነው።

በፍትህ አካላት ያሉ ባለሙያዎች የስነምግባር መርሆዎች እነዚህን እሴቶች ሊያሳኩ በሚያስችል መልኩ መቀረጽ ይኖርባቸዋል።

ከዚህ በመቀጠል በፍትህ ስርአቱ ባለሙያዎች ሊከበሩ የሚገባቸውን የስነምግባር መርሆዎች ከዳኝነትና ከአቃቤ ህግ ሙያ ጋር አያነጻጸርን እንማራለን።

1.3.1. ነጻነት

1.3.1.1. የፍ/ቤትን ነጻነት መሻትና ማረጋገጥን በተመለከተ

ከዳኛው የሚጠበቀው የመጀመሪያው የሙያ ግዴታ የዳኝነት ነጻነትን ማክበርና ማስከበር ነው።

የዳኝነት ነጻነት ዳኝነት ከማንኛውም ውጫዊ አካል ጣልቃ ገብነት ወይም ተጽእኖ ነጻ በሆነ መልኩ በህግ መሰረት ብቻ ውሳኔ ለመስጠት የሚያስችል ዋስትና ነው።

የዳኝነት ነጻነት ለዳኛው የተሰጠ መብት ወይም ነጻነት ሳይሆን፣ ዳኝነት ከውጫዊ አካል ጣልቃገብነት ወይም ተጽእኖ ነጻ በሆነና፣ በህግ መሰረት ብቻ እንዲወሰን በዳኛው ላይ የተጣለ ሀላፊነት ነው።

በኢትዮጵያ የዳኝነት ነጻነት ህገመንግስታዊ እውቅና ያለው ነው።

በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 78 የሚከተለው ተደንግገው እናገኛቸዋለን።

- ነጻ የዳኝነት አካል በዚህ ህገመንግስት ተቋቁሟል። (78(1))
- በየትኛውም ደረጃ የሚገኝ የዳኝነት አካል፣ ከማንኛውም የመንግስት አካል፣ ከማንኛውም ባለስልጣን ሆነ ከማንኛውም ሌላ ተጽእኖ ነጻ ነው። (79(2))
- ዳኞች የዳኝነት ተግባራቸውን በሙሉ ነጻነት ያከናውናሉ። ከህግ በስተቀር በሌላ ሁኔታ አይመሩም። (79(3))

ይህንን የዳኝነት ነጻነት ለማረጋገጥም የተለያዩ ድንጋጌዎች እና ተቋማዊ ዋስትናዎች በኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 79 (4፣5 እና 6) ተደንግገው ይገኛሉ። በእነዚህ ድንጋጌዎች እንደተመለከተው፣ ዳኞች የጡረታ ጊዜያቸው ሳይደርስ ከስራ የሚነሱት፣

- በዳኞች የዲሲፕሊን ህግ መሰረት ጥፋት ሲፈጽም፣ ወይም
- ጉልህ የሆነ የስራ ችሎታና ቅልጥፍና ማነስ፣ ወይም

- ስራውን ለመስራት ሲታመሙ፤ እና
- እነዚህ መኖራቸው በዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ሲወሰን እና ፤
- የጉባኤው ውሳኔ በህዝብ ተወካዮች ምክር ቤት በአብላጫ ድምጽ ሲጸድቅ፤

እንደሆነ ያስቀምጣል፡፡

ከዚህ በተጨማሪ የማንኛውም ዳኛ የጡረታ መውጫ ጊዜ እንደማይራዘም ተደንግጓል፡፡

የበጀት አስተዳደርንም በሚመለከት የፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት የፌዴራል ፍርድ ቤት የሚተዳደርበትን በጀት አዘጋጅቶ ለምክር ቤት አቅርቦ ያስወስናል፤ ሲፈቀድም በጀቱን ያስተዳድራል፡፡ የክልል ምክር ቤቶች በጀትም በተመሳሳይ በክልል ምክር ቤቶች ይመደባል፡፡

ከዚህ በተጨማሪ የፌዴራል ዳኞች አስተዳደር ጉባኤን ለማቋቋም በወጣው አዋጅ ቁጥር 24/88 አንቀጽ 4 የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ አባላት 9 ሲሆኑ፤ ሰብሳቢውን ጨምሮ ስድስት አባላት ከዳኝነት አካሉ የሚወክሉ ዳኞች እንደሆኑ ይደነግጋል፡፡ ይህም የዳኝነት ስርዓቱ አስተዳደር በዋነኝነት በዳኝነት ተቋሙ ላይ ያረፈ መሆኑን ያመለክታል፡፡

የዳኝነት ነጻነት ከዚህ በላይ እንደተመለከተው ህገመንግስታዊ እውቅናና ዋስትና ማግኘቱ መሰረታዊ ጉዳይ ነው፡፡ ይህ የሚያመለክተው በአገራችን ሁኔታ የዳኝነት ነጻነትን ማስከበር የሙያ ግዴታ ብቻ ሳይሆን፤ ህገመንግስታዊ ግዴታም መሆኑን ነው፡፡ ይህ ግዴታ በዳኞች ላይ ብቻ ሳይሆን በማንኛውም አካል ወይም ሰው ላይ የተጣለ ግዴታ ነው(ህገመንግስት አንቀጽ 9(2))፡፡

ይሁንና የዳኝነት ነጻነት ተቋማዊ ዋስትና በመስጠት ብቻ አይረጋገጥም፡፡

ዳኞች በየወቅቱ የሚመጡና የሚያልፉ መንግሥታት ታማኝ አገልጋይ እንዳልሆኑና ከዚህ ባለፈ መልኩ የህገ መንግሥታዊ ሥርዓትና የህብረተሰቡ ታማኝ አገልጋይ መሆናቸውን መገንዘብ ይኖርባቸዋል፡፡ በዚህ ረገድ በባንግሎር መርሆዎች ላይ የተጠቀሰው አንድ ጽሑፍ የያዘውን ጉዳይ በሚገባ ስለሚያብራራው እንዳለ በእንግሊዘኛው አገላለጽ ለመጥቀስ እንወዳለን፡፡

They see governments come like water and go with the wind. They owe no loyalty to ministers, not even the temporary loyalty, which civil servants owe. Judges are also lions under the throne but that seat is occupied in their eyes not by the prime Minister but by the law and to that conception that they own

allegiance. In that lies their strength and their weakness, their value and their threat.²⁰

ይህም ማለት ዳኞች በየወቅቱ ከሚቀያየሩ መንግስታት ጋር ሳይሆን፤ ታማኝነታቸው ለሕግ መሆን አለበት ማለት ነው። ይህንን በማድረግ ወይም ባለማድረግ ነው ጥንካሬያቸው አሊያም ድክመታቸው የሚለካው።

ስለሆነም የዳኝነት ነጻነት እውን እንዲሆን ከዳኛውም የሚጠበቅ የሙያ ሀላፊነት ወይም ግዴታ አለ። የዳኝነት ነጻነትን ለማረጋገጥ ከዳኞች ምን ይጠበቃል?

ከላይ እንደተመለከተው በመጀመሪያ ዳኛው ይህ የዳኝነት ነጻነት እንዳይሸራረፍ የመጠበቅ ህገመንግስታዊ ግዴታ ተጥሎበታል።

በህገመንግስቱ አንቀጽ 9(2)

ማንኛውም ዜጋ፤ የመንግስት አካላት፤ የፖለቲካ ድርጅቶች፤ ሌሎች ማህበራት እንዲሁም ባለስልጣኖቻቸው ህገመንግስቱን የማስከበርና ለህገመንግስቱ ተገዢ የመሆን ሀላፊነት አለባቸው። ይህም ዳኞች በዚህም በህገመንግስቱ የተቀመጠውን የዳኝነት ነጻነት የማስከበር ህጋዊ ግዴታ እንዳላቸው በግልጽ የሚያመለክት ነው።

በፌዴራል ፍርድ ቤቶች የስነምግባር ደንብ አንቀጽ 4. ህጎችን በትክክል ስራ ላይ ማዋል በሚለው ርእስ ስር «በሚሰጠው ፍርድ ውሳኔና ትእዛዝ ሁሉ በአገሪቱ የወጡት ህጎች በትክክል ስራ ላይ እንዲውሉ ማድረግ የዳኛ ተቀዳሚ ተግባሩ ነው በማለት በግልጽ ይደነግጋል።

የአማራ ክልል የዳኞች ስነምግባር ደንብ ቁጥር 5(4) ዳኞች የፍርድ ቤቱን ነጻነት የማስጠበቅ ሀላፊነት አለባቸው በማለት ይደነግጋል።²¹

እንዲሁም በፌዴራል ዳኞች የስነምግባር ደንቡ አንቀጽ 15 ሁለተኛው አንቀጽ ላይ፤

«ዳኛ የዳኝነቱን ተግባር በሚያከናውንበት ጊዜ ከንቱ ውዳሴን ሳይሻ በስሜትም ሳይመራ ያላንዳች ፍርሀትና ስጋት በህግ መስራት አለበት።» በማለት ይደነግጋል።

²⁰ J.A.G.Griffith, The Politics of the Judiciary, 3rd ed., 1985, p.199 as quoted in the commentary on Bangalore Principles on Judicial Conduct.

²¹ የደቡብ ክልል የዳኞች ስነምግባር ከአማራው ክልል የዳኞች ስነምግባር ጋር በአቀራረቡም ሆነ በይዘቱ ተመሳሳይ ነው።

ከሙያው አንጻርም ቢሆን ይህንን የማስከበር ግዴታና ሙያዊ ሀላፊነት አለበት። ማለትም፤

- ዳኝነት በህግና በህግ መሰረት ብቻ መስጠት ስላለበት፤
- ዳኛም በህግ መሰረት ብቻ ዳኝነት መስጠት ስላለበት፤

በህግ መሰረት ዳኝነት እንዳይሰጥ ከሚያደርጉ ተጽእኖዎችና ጣልቃ ገብነቶች ዳኝነትን የመጠበቅ ሙያዊ ግዴታ ይኖረዋል ማለት ነው።

ዳኛው የዳኝነት ነጻነትን ከመጠበቅና ከመከላከል አንጻር ምን አይነት ስነምግባራዊ ግዴታ ይጠበቅበታል?

- ከማንኛውም ወገን ነጻ በሆነ መልኩ በፍሬነገሩ፤ በማስረጃ እና በህግ ላይ ብቻ ተመስርቶ ዳኝነት መስጠት እና
- ያለማንም ውጫዊ አካል ጣልቃ ገብነት በህግ ብቻ ላይ ተመስርቶ የሚሰራ መሆኑም በሌላ ሰው ዘንድ እንዲታመንና ተቀባይነት እንዲያገኝ መስራት ይጠበቅበታል።

የዳኝነት ነጻነት መኖሩ ብቻ ሳይሆን፤ ህብረተሰቡም የዳኝነት ነጻነት አለ ብሎ ለማመን የሚያስችለው መሆን አለበት። ምንም እንኳን የዳኝነት አካሉ ውሳኔውን የሚሰጠው በነጻነት ቢሆንም፤ የዳኝነት አካሉ የሚሰጣቸው ውሳኔዎች በውጭ አካል ጣልቃ ገብነት ወይም ተጽእኖ ስር የወደቀ ነው የሚል አመለካከት (perception) በህብረተሰቡ ውስጥ ከአለ ህብረተሰቡ በዳኝነት ስርአቱ ላይ ያለው እምነት ይሸረሸራል፤ ፍትህን ለመፈለግ ወደዳኝነት ስርአቱ ከመምጣት ይልቅ ሌላ አማራጭ ወደመፈለግ ሊያመራ ይችላል።

ስለሆነም የዳኝነት አካሉ ነጻ በሆነ መልኩ መወሰኑ ብቻ ሳይሆን፤ በነጻነት የሚወስን መሆኑም በህብረተሰቡ ዘንድ ሊታመንበት ይገባል ማለት ነው።

ከባለሙያው የሚጠበቀው የስነምግባር ደረጃም የሚወሰነው ከእነዚህ ሁለት መለኪያዎች አንጻር ነው።

ይሁንና ዳኛው በፍሬነገር ማስረጃና ህጉ ላይ ብቻ ተመስርቶ እንዳይወስን በተለያዩ መልኩ ጣልቃ ለመግባት ወይም ተጽእኖ ለማድረግ የሚደረጉ እንቅስቃሴዎች ሊኖሩ ይችላሉ። ዳኛው የተለያዩ መሰናክሎች ሲያጋጥሙት ምን ማድረግ ይጠበቅበታል? ከዚህ በተጨማሪ ዳኛው በነጻነት የሚወስን መሆኑ እንዲታመንና እንዲታይ፤ ህብረተሰቡ ስለዳኝነት ነጻነት ተገቢው ግንዛቤና እምነት እንዲኖረው ዳኛው ምን ማድረግ ይጠበቅበታል?

እነዚህን ከዚህ በታች ለመመልከት እንሞክራለን።

1. የዳኝነት ነጻነትን ከአስፈጻሚው አካል ወይም መስተዳድር ተገቢ ያልሆነ ተጽእኖ መከላከል፤

የዳኝነት ነጻነትን አደጋ ላይ ሊጥል የሚችል ጣልቃ ገብነት ከአስፈጻሚው ወይም ከመንግስት አካላት ባለስልጣኖች ሊመጣ ይችላል። ይህም ማለት ለምሳሌ አንድ የአስፈጻሚው ወይም የህግ አውጪው አካል ባለስልጣን ወይም አባል በዳኝነት በተያዘ ጉዳይ ላይ በአንድ ወይም በሌላ መልኩ እንዲወሰን፣ ጉዳዩን ለያዘው ዳኛ በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ መልኩ ፍላጎታቸውን ሊገልጹ፣ ወይም ሊያስፈራሩ ይችላሉ። ይህ በአገራችንም ሆነ በሌሎች አገሮች ሊያጋጥም የሚችል ነው።

እንዲህ አይነት ጣልቃ ገብነቶች በሚፈጸሙ ጊዜ ዳኛው ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል?

በመጀመሪያ ደረጃ ሊወሰድ የሚገባ ግንዛቤ አለ። አብዛኛው የህግ አስፈጻሚው ወይም የህግ አውጪው አካላት ስለዳኝነት ነጻነት ግንዛቤው ስለሚኖራቸውና ህግ አክባሪ ስለሆኑ በዳኝነት ነጻነት ላይ ጣልቃ ከመግባት እንደሚቆጠቡ ነው። ስለሆነም ጣልቃ ገብነቱ ከአለ በጥቂት ባለስልጣኖች የሚፈጸም አድርጎ መውሰድ ተገቢ ነው።

የአስፈጻሚው አካል አባላት ወይም ባለስልጣኖች አንዳንድ ጊዜ የጣልቃ ገብነታቸው ምክንያት ስለዳኝነት ነጻነት ባለማወቃቸው፣ ማለትም ከምን አይነት ተግባር መቆጠብ እንዳለባቸው ባለማወቃቸው ሊሆን ይችላል። ወይም ደግሞ በህግ ስለተያዘው ጉዳይ በሌላ ምክንያት ሳይሆን በተቆርቋሪነት ስሜት ሊጠይቁ ይችላሉ።

እንዲህ አይነት ጣልቃ ገብነት ሲያጋጥም፤

- ከሁሉ በፊት ዳኛው ህገመንግስቱን በመጥቀስ እንዲህ አይነት ተግባር የዳኝነት ነጻነትን እንደሚቃረን፣ ህገመንግስቱን የማክበርና የማስከበር የእነሱም ግዴታ እንደሆነ በማስረዳትና በማሳወቅ ከዚህ ተግባራቸው እንዲታቀቡ ማድረግ ነው።
- ይሁንና ከዳኛው በሚነገራቸው መሰረት ከድርጊታቸው ከመታቀብ ይልቅ በተደጋጋሚ ጉዳዩን በማንሳት የማስፈራራት ተግባር በዳኛው ላይ ሊፈጸም ይችላል። እንዲህ ባለጊዜ በሚወሰነው ጉዳይ ላይ ለተጽእኖው ሳይበገሩ መወሰን ያስፈልጋል። በባለስልጣኑ የሚደረጉ ተደጋጋሚ ማስፈራራቶችን ወይም ማባበሎችን በተመለከተም ባለስልጣኑ ከድርጊቱ እንዲቆጠብ ወይም የሚመለከተው አካል እርምጃ እንዲወስድ፣ ጉዳዩን ስልጣን ላለው ለባለስልጣኑ የበላይ አካል ወይም ለዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ማሳወቅ ይመከራል።

2. ከሚዲያና በአንድ ወቅት ገዢ የሆኑ ወቅታዊ አስተሳሰቦች በዳኝነት ላይ ተጽእኖ እንዳያሳድሩ የመጠበቅ ግዴታ፤

የዳኝነት ነጻነትን ከሚፈታተኑት ውጫዊ አደጋዎች አንዱ ወቅታዊ በሆኑ ጉዳዮች ላይ በሚዲያ ወይም በህብረተሰቡ የሚንሸራሸሩ አመለካከቶች ናቸው። እነዚህ በዳኛው አመለካከት ላይ ተጽእኖ በማሳረፍ በህግ መሰረት ብቻ ከመወሰን፣ እነዚህን ወገኖች ለማስደሰት፣ ወይም ላለመገለል ወይም ለማስከፋት ከህግ ውጭ እንዲወስን የመገፋፋት ባህርይ አላቸው።

አንዳንድ ጊዜ ታዋቂ ሰዎች በሚከሰሱበት ጊዜ ሚዲያውም ሆነ ህብረተሰቡ በአንድ ወይም በሌላ መልክ ጎራ ለይተው አቋማቸው ወይም ፍላጎታቸው የሚታወቅበት ሁኔታ ይፈጠራል።

እንዲህ ባለ ጊዜ ዳኛው ያለፍርሀት፣ ልወደድ ባይነት፣ እጠላለሁ፣ ስም ይወጣልኛል ሳይል መስራት አለበት። ለጊዜው ደመናው ከብዶ ቢታይም፣ ደመናውም መገፈፉ ጸሀይም ቦታዋን መያዟ አይቀርምና። ቢሸፈንም እውነትና ንጋት እያደር ይወጣልና። ይሁንና በሚዲያውም ሆነ በሌላ ወቅታዊ አመለካከት ተሸንፎ ፍትህን በማስረጃ እና በህግ ላይ ብቻ ሳይመሰረት ቢሰጥ፣ በፍትህ ስርአቱ ላይ ከፍተኛ ጉዳት የሚያደርስ ሲሆን፣ ህብረተሰቡ በፍትህ ስርአቱ ላይ ያለውን አመኔታና አክብሮት እንዲሸረሸር ያደርጋል። የተወሰነ አላማ የሚያራምዱ ቡድኖች ሚዲያውንና መሰል ተቋማትን በመጠቀም የዳኝነት ስርአቱን የእነሱ መጠቀሚያ ያደርጉታል።

ይሁንና ይህ ማለት ግን በሚዲያውም ሆነ በህብረተሰቡ በዳኝነት ስርአቱ ድክመቶች ላይ የሚሰጥ ትችት ወይም ውሳኔ በአገኘ ጉዳይ ላይ በነጻ የሚሰጥ ትችት በዳኝነት ነጻነት ላይ የተጋረጠ አደጋ ተደርጎ መታየት የለበትም። የዳኛው ውሳኔ ሊተች ይችላል። ገንቢ በሆነ መልኩ የተሰጠውን ውሳኔ የሚተች ጽሁፍ ወይም ውይይት የህግ ፍልስፍናውንና መሰረቱን የሚያዳብር ነው። ዳኛው ከትችቱ የሚማርበት ከሆነ ሊማርበት ይችላል። ይሁንና ተግባራዊ ማድረግ ያለበት ካመነበት እንጂ ብዙ ሰዎች ተስማምተው ውሳኔውን ስለተቃወሙት መሆን የለበትም።

በሌላ በኩል በሚዲያ እና በህብረተሰቡ ፍላጎት አለመመራት ማለት በጭፍን በሚዲያውም ሆነ በህብረተሰቡ ዘንድ ካለው አመለካከት በተቃራኒ መሄድ ወይም መወሰን ማለትም አይደለም። ከዚህ አይነት ጭፍን አመለካከትም መጠበቅ ይገባል።

3. የዳኝነት ነጻነትን ከራሱ ከዳኝነት አካሉ ውስጥ ከሚመጡ ተጽእኖዎች መጠበቅ፤

የዳኝነት ነጻነት ስጋት ከሆኑት አንዱ ዳኛው በያዘው ጉዳይ ላይ በፍርድ ቤቱ የዳኛው የበላይ ሀላፊ ወይም በሌላ ዳኛ በአንድ ወይም በሌላ መልኩ እንዲወስን ጣልቃ ሊገባ ወይም ተጽእኖ ሊያሳድር ይችላል።

እንዲህ አይነት ሁኔታ ሲያጋጥም ዳኞች በመከታተል ላይ ባሉት መዝገብ ሁኔታ በአንድ ወይም በሌላ መልኩ እንዲወስኑ፤ የዳኛው ተቆጣጣሪ ተጽእኖ ለማድረግ ቢሞክር፤ ይህ የዳኝነት ነጻነትን መዳፈር ስለሚሆን፤ ከዚህ ተግባሩ እንዲቆጠብ ማሳሰብ ይኖርባቸዋል።

ዳኞች በፍርድ ቤት በሚሰሩት ስራ ተገልጋይ የሆኑ ተከራካሪዎች አንዳንድ ቅሬታ ሊያጋጥማቸው ይችላል። በአግባቡ በህግ በተመለከተው መሰረት መብታቸው ሊጣበብ ይችላል። እንዲህ ባለጊዜ አቤቱታ ለሚመለከተው አካል ሊያቀርቡ ይችላሉ። እንዲህ ባለጊዜ የዳኞቹ ሀላፊ በተያዘው ጉዳይ ዝርዝር ላይ ሳይሆን፤ የተገልጋይ ቅሬታ ተገቢ መሆኑን ለማጣራትና ለቅሬታቸው መነሻ የሆነው ምክንያት እንዲወገድ ከዳኛው ጋር ሊነጋገር ይችላል። እንዲህ አይነቱ በተያዘው ጉዳይ ፍሬነገር አወሳሰን ላይ ጣልቃ እስካልገባ ድረስ በዳኝነት ነጻነት ላይ እንደተፈጠረ ተጽእኖ ሊታይ አይገባም።

ዳኞች በያዙት ጉዳይ ላይ እንዴት አድርገው እንደወሰኑ የበላይ ሀላፊ ሪፖርት እንዲያቀርቡ ቢጠይቃቸው መልሳቸው አንድና አንድ ነው። ሪፖርት የማቅረብም ሆነ መልስ የመስጠት ግዴታ አይኖርባቸውም። በውሳኔው ላይ ምክንያታቸውን ገልጸዋልና።

ይሁንና ዳኞች በዲሲፕሊን፤ ወይም በስራ ችሎታ ማነስ ሊከሰሱ ወይም ተጠያቂ ሊሆኑ ይችላሉ። እንዲህ ባለጊዜ ከቀረበባቸው ክስ አንጻር አንዱ የክስ ፍሬ ነገር በክርክር የሰጡት ውሳኔ ከሆነና ከዚህ ጋር በተያያዘ ምላሽ እንዲሰጡ መጠየቃቸው የዳኝነት ነጻነትን እንደመድፈር ተደርጎ ሊታይ አይገባውም።

ሌላው በዳኝነት ነጻነት ላይ ሊያጋጥም የሚችለው አደጋ ከጓደኛ ዳኛ የሚመጣ ጣልቃ ገብነት ወይም ተጽእኖ ነው።

ዳኛው በያዛቸው መዝገቦች ላይ ጓደኛ የሆነው ዳኛው በአንድ ወይም በሌላ መልኩ እንዲወስን ተጽእኖ ለማድረግ ከሞከረ፤ በመዝገቡ ላይ ከመነጋገር መቆጠብ ይገባል። ይሁንና ይህ ማለት ግን ዳኛው በራሱ አነሳሽነት በመዝገቡ ባጋጠሙት ጉዳዮች ለምሳሌ የህግ ድንጋጌ አተረጓጎም፤ ወይም የማስረጃ አተረጓጎም ላይ ከጓደኛ ዳኞቹ ጋር መነጋገር አይገባውም ማለት አይደለም። ይህንን በማድረጉ የዳኝነት ነጻነትን አደጋ ላይ ጥሏል አይባልም። ይሁንና በዚህም ውይይት ቢሆን ተግባራዊ ማድረግ ያለበት እሱ በራሱ ትክክል ነው ብሎ ያመነበትን ብቻ ሊሆን ይገባል።

4. ዳኛው በህብረተሰብ አባልነቱ ከሚያጋጥሙት ተጽእኖዎች የዳኝነት ነጻነትን መጠበቅ፤

ዳኛው የህብረተሰቡ አባል ስለሆነ ከህብረተሰቡ አባላት ጋር መገናኘቱ አይቀርም። በዚህም ምክንያት ለተለያዩ አስተሳሰቦች ሊጋለጥና ተጽእኖ ሊያሳድርበት ይችላል። ከዚህ በመነሳት ግን ከህብረተሰቡ ተነጥሎ ይኑር ወደሚል ድምዳሜ ላይ አንደርስም። ዳኛው ከህብረተሰቡ ጋር አብሮ በመኖሩ ነው በማህበረሰቡ ውስጥ ስለሚኖረው ግንዛቤ ለመረዳት፤ በምክንያታዊ ሰው እይታ (in the eyes of a reasonable person) ሊኖር የሚችለውን አመለካከት፤ እውቀትና ግንዛቤ ለመረዳትና ለማብራራት የሚችለው። ስለሆነም ከህብረተሰቡ ጋር አብሮ መኖሩ ከጉዳቱ ጥቅሙ በጣም የበለጠ ነው።

ይሁንና ዳኛው በህብረተሰቡ ውስጥ በመኖሩ ምክንያት ተጋላጭ የሆነባቸው አስተሳሰቦች የማይገባ ተጽእኖ እንዳያሳድሩበት መጠንቀቅ ይኖርበታል። ለምሳሌ አንዳንድ የተለየ ጥቅም የሚያራምዱ ቡድኖች፤ እንበል በሴቶች ጉዳይ፤ በህጻናት ጉዳይ ወዘተ በአላማቸው ዙሪያ የሚያዘጋጁባቸው የመወያያ መድረኮች ሊኖሩ ይችላሉ። እንዲህ አይነት መድረክ ላይ ለመሳተፍ ከመወሰኑ በፊት ግን፤

- የግንኙነቱ ወይም የስብሰባው አላማ ምን እንደሆነ በቅድሚያ አውቆ መወሰን ይጠበቅበታል። ፋይል ተከፍቶ እያከራከረው ባሉ ጉዳዮች ላይ የሚያተኩር መሆን አለመሆኑ፤ ውሳኔውን ለመስጠት ያስችለዋል።
- አንዳንድ ጊዜ በመድረኩ ላይ በተለይ ወንጀልን የሚመለከት ርእሰ ጉዳይ ከሆነ የአቃቤ ህጉም ሆነ የጠበቆች ተወካዮች እንዲገኙ ማድረግ ተመራጭ ይሆን እንደሆነም አይቶ መምከርና መወሰን ያስፈልገዋል።
- ከእንዲህ አይነት ተቋማት የሚቀርቡ ጥያቄዎች በጽሁፍ እንዲሆኑ፤ በጉዳዩ ላይ የሚደረገው ውይይት ላይ ስለሚኖረው ስርአትና ፕሮግራም ግልጽ በሆነ መልኩ አውቆና ተረድቶ መወሰን ያስፈልገዋል።
- ዝርዝር የሆኑና በፍርድ ቤት የተያዙ ጉዳዮችን አንስቶ መነጋገር እንደማይቻል በቅድሚያ በግልጽ ማሳወቅ ይኖርበታል።
- ምናልባትም ዳኛው ያልተናገረው ነገር ተነግሯል ተብሎ እንዳይጠቀስ ለመከላከል ወይም ለማስተባበል እንዲቻል፤ የፍርድ ቤቱንም ሪፖርተር ይዞ መገኘት ይጠቅም እንደሆነ መመልከት አለበት።

የዳኝነት ነጻነት መኖሩ ብቻ ሳይሆን በህብረተሰቡ ዘንድም እንዲታመን ማድረግን በተመለከተ፤

ቀደም ብሎ እንደቀረበው ዳኛው የውጭ ተጽእኖን መከላከል ብቻ ሳይሆን፤ በዳኝነት ስራው የውጭ ተጽእኖ ወይም ጣልቃገብነት የሌለ መሆኑንም ማሳየት በሚያስችል መልኩ መስራት እንደሚኖርበት ተመልክቷል። ማለትም ዳኞች ነጻ መሆናቸው ብቻ ሳይሆን፤ ነጻ መሆናቸው በህብረተሰቡ ዘንድ ሊታመንም ይገባል።

ዳኞች የፍ/ቤት ውሣኔዎች በውጪያዊ ተጽእኖ የሚቃኙ መስለው ለህብረተሰቡ እንዳይታዩ ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ ይኖርባቸዋል። ይህም ማለት በምክንያታዊ ሰው እይታ ዳኛው የሚሰራው ስራ በነጻነት አይደለም የሚል ግምት እንዳይፈጠር መጠንቀቅ ይገባል።

አንድ ዳኛ ከዳኝነቱ ጎን ለጎን በህግ አስፈጻሚው ውስጥ የሚሰራ ከሆነ፤ በነጻነት ይሰራል ብሎ ምክንያታዊ ሰው ለማመን ይቸገራል። በአዋጅ ቁጥር 24/88 አንቀጽ 8(2) የሚከተለው ተደንግጎ እናገኛለን። «ማንኛውም ሰው በመንግስት ህግ አውጪ ወይም አስፈጻሚ ውስጥ ወይም በማንኛውም የፖለቲካ ድርጅት በአባልነት በሚያገለግልበት ጊዜ አጣምሮ የዳኝነት ስራ ሊሰራ አይችልም።» ይህ በተመሳሳይ በክልሎችም የሚሰራ ነው።

ዳኛው ከፍርድ ቤት ውጭ ከሆነው የመንግስት አካል፤ ለምሳሌ ከአስፈጻሚው አካል በዳኝነት ለፈጸመው ትጋትና መልካም ስራ ስጦታ ወይም ሽልማት የሚቀበል ከሆነ፤ በምክንያታዊ ሰው እይታ ዳኛው በነጻነት አይሰራም የሚል ጥርጣሬ መፍጠሩ አይቀርም። ስለሆነም ከዚህ አይነት ተግባር መታቀብ ይኖርበታል ማለት ነው።

የዳኛው የትዳር ጓደኛ ፖለቲከኛ ሊሆን/ልትሆን ይችላል/ትችላለች። ከዚህ አንጻር ዳኛው የሚሰጠው ውሳኔ የዚያ የፖለቲካ ድርጅት ተጽእኖ ሊያርፍበት ይችላል የሚሉ ጥርጣሬዎች ሊኖሩ ይችላሉ። ይሁንና ከዚህ በመነሳት ዳኛ የፖለቲካ ድርጅት አባል የሆነ ሰው ባለትዳር መሆን የለበትም ወደሚል ድምዳሜ መድረስ ከዳኛው የማይገባና ከፍተኛ መስዋእትነት መጠየቅ ይሆናል። ይሁንና ግን ዳኛው በተወሰነ መልኩ የሚከተሉትን ከማድረግ ቢታቀብ፤ በምክንያታዊ ሰው እይታ የዳኝነት ነጻነት ለአደጋ ይጥላል አያስብልም።

- የትዳር ጓደኛ በሚያደርጉት የፖለቲካ ፓርቲው ስብሰባ ላይ ከመገኘት መቆጠብ፤
- በመኖሪያ ቤቱ የፖለቲካ ድርጅቱ ስብሰባ እንዳይደረግ ከትዳር ጓደኛ ጋር በመስማማት መፈጸም፤
- ለፖለቲካ ድርጅቱ መዋጮ ከማድረግ መቆጠብ።

ይህ ማለት ግን አንዳንድ አገራዊ ክብረ በአሎች፣ ወይም ስነስርዓቶች ላይም መገኘት የለበትም ማለት አይደለም። ለምሳሌ ያህል የትዳር ጓደኛ የተመረጡበት ምክር ቤት በሚከፈትበት ስነስርዓት ላይ መገኘት የሚከለክል አይሆንም።

6. ዳኛው የዳኝነት ነጻነትን ከመጠበቅና ከማስከበር አንጻር በአዎንታዊ መልኩ የሚጠበቁበት ግዴታዎች፤

የዳኝነት ተቋሙን ተቋማዊ ነጻነት አደጋ ላይ የሚጥሉ የማሻሻያ ስራዎች ከሌላው የመንግስት አካላት ሊቀርቡ ይችላሉ። እንዲህ ባለጊዜ ይህ እኔን አይመለከተኝም ብሎ እጅን አጣጥፎ እንዲቀመጥ አይጠበቅም። የዳኝነት ተቋሙ ፍትህ ለመስጠት አደጋ የሚፈጥሩበትን የማሻሻያ ሀሳቦች በምክንያት በተደገፈ መልኩ መቃወምና መከራከር ይኖርበታል። ይህ ማለት ግን ማንኛውንም የማሻሻያ ሀሳብ በጭፍን ይቃወም ማለት አይደለም።

የዳኝነት ነጻነት ምንነትን ለህብረተሰቡ ማስተዋወቅም ከዳኞች ይጠበቃል። ህብረተሰቡ ትክክለኛ በሆነ ግንዛቤ ላይ በተመሰረተ መልኩ የዳኝነት ነጻነት ተጥሏል ወይም ተከብሯል ማለት የሚችለው ስለዳኝነት ነጻነት ምንነት፣ የዳኝነት ነጻነት ለዳኛው የተሰጠ ነጻነት ሳይሆን፣ በህግ መሰረት ብቻ እንዲወሰን በዳኛው ላይ የተጣለ ሀላፊነት መሆኑን ሲገነዘብ፣ ወዘተ ነው። ስለሆነም ህብረተሰቡ በዳኝነት ነጻነት ላይ በሚዲያውና በሌሎችም ወገኖች ቅስቀሳ የተሳሳተ ግምት እንዳይገዝ ለማድረግ የራሱን የማስተዋወቅና የማስተማር ስራ ሊሰራ ይገባል።

ዳኞች ህብረተሰቡ በፍርድ ቤቶች ላይ ያለውን እምነት እንዲያጠናክር በማድረግ የዳኝነት አካላት ነፃነትን ለማጎልበት ከፍተኛ ስነ ምግባር ሊኖራቸው ይገባል። ህብረተሰቡ የፍርድ ቤት ውሳኔዎችን የሚደግፈውና የሚቀበለው በዳኞች ስብዕናና ነፃነት(Integrity and independence) ላይ ሙሉ እምነት ሲኖረው ነው። ዳኛው የተሟላ ስብዕና ያለውና ያለ አንዳች አይነት ተፅዕኖ የሚሰራ ነው ብሎ ህብረተሰቡ የሚያምነው ዳኛው በፍ/ቤት መልካም ምግባር ሲያሳይ እንደሆነ አያጠያይቅም። ስለዚህ ዳኛው የፍ/ቤትን ነፃነት ለማጎልበት የመልካም ስነ ምግባር ባለቤት ለመሆን ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርበታል።

ዳኛው ከፍተኛ ያለ ወይም መልካም ስነ ምግባር ሊኖረው ይገባል ሲባል ቢያንስ ፍትሃዊ ሊባል የሚችል የዳኝነት ስርዓት አካሄዶችን (Minimum requirements of fair trial) ሊያከብር ይገባል ለማለት ተፈልጎ ነው። በሌላ አነጋገር ዳኛው ጥሩ ምግባር አለው የሚባለው የሚከተሉት መብቶች ለተከራካሪ ወገኖች ሲያከብርና ሲያስፈፅም ነው።

 ጥፋተኝነት በፍርድ ውሳኔ እስኪረጋገጥ ድረስ ንፁህ ሆኖ የመገመት መብትን ማረጋገጥ፤(the right to be presumed innocent until proved guilty according to law)

-
 ተከሶ በተቀጣበት ወይም ነፃ በወጣበት ጉዳይ ዳግም ያለመጠየቅ መብትን ማስከበር፤ (the right not to be tried again for an offence for which he has already been finally convicted or acquitted)
-
 ስለ ክርክር ሂደቱ አይነትና አላማ በቂ ማስታወቂያ መስጠት፤ (adequate notice of the nature and purpose of the proceeding)
-
 ተከራካሪ ወገኖች የራሳቸውን ክርክር በሚገባ ተዘጋጅተው እንዲያቀርቡ በቂ እድል መስጠት፤ (be afforded an adequate opportunity to prepare a case)
-
 ተከራካሪ ወገኖች የየራሳቸውን ክርክርና ክርክራቸውን የሚደግፍ ማስረጃ እንዲያቀርቡ እንዲሁም የቀረበባቸውን ተቃራኒ ክርክርና ማስረጃ በፅሁፍም ሆነ በቃል እንዲያስተባብሉ እድል አለመንፈግ፤ በቂ ጊዜ መስጠት፤ (present arguments and evidence, and meet opposing arguments and evidence , either in writing, orally or by both means)
-
 ፍትህ ማድረግ ይህንን የሚጠይቅ እንደሆነ በማንኛውም በተከሰሰበት ጉዳይ የመክፈል አቅም የሌለው እንደሆነ በነፃ የህግ አማካሪ የማግኘት መብት፤ (the right to have legal assistance assigned to him, in any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it.)
-
 ፍ/ቤቱ የሚሰራበትን ቋንቋ የማይችል እንደሆነ በማንኛውም የክርክሩ ሂደት በአስተርጓሚ የመልገል መብቱን ማረጋገጥ፤ (consult an interpreter during all stages of the proceedings, if he or she cannot understand or speak the language used in the court)
-
 የተከሰሰበትን ጉዳይ የክስ ምክንያት በሚገባው ቋንቋ ተተርጉሞ ወዲያውኑ እንዲነገረው ማድረግ፤ (the right to be informed promptly and in detail in a language which he understands of the nature and cause of the charge against him)
-
 በመብቶች ወይም በግዴታዎቹ ላይ ተፅዕኖ የሚያሳርፍ ማንኛውም ውሳኔ በተከራከረበትና በሚያውቀው ማስረጃ ላይ ብቻ የተመሰረተ ማድረግ፤ (have his or her rights or obligations affected only by a decision based solely on evidence known to the parties to proceedings)

- ✚ ያለአግባብ ሳይዘገይ የተፋጠነ ውሳኔ የማግኘት በተለይም ስለ አካሄዱ በቂ ማስታወቂያ ደርሶትና ውሳኔውም በበቂ ሁኔታ በምክንያት ተደግፎ እንዲሰጥ ማድረግ፤ (have a decision rendered without undue delay and as to which the parties are provided adequate notice there of and the reasons therefore)
- ✚ የቀረቡበትን ምስክሮች ራሱን ለመከላከል የመጠየቅ መብት ማክበር፤ (the right to examine, or have examined, the witnesses against him)
- ✚ በርሱ ላይ የቀረቡ ምስክሮች በተደመጡበት ሁኔታ በተመሳሳይ መልኩ የመከላከያ ምስክሮች የማቅረብና የማስደመጥ መብት ማረጋገጥ፤ (the right to obtain the attendance and examination of witness on his behalf under the same conditions as witnesses against him)
- ✚ በራሱ ላይ እንዲመሰክር ወይም ጥፋተኝነቱን እንዲያምን ያለመገደድ መብቱን ማስከበር፤ (the right not to be compelled to testify against himself or to confess guilt)
- ✚ ዕድሜያቸውንና ህዳሴያቸውን ከግምት ባስገባ ስነ ስርዓት ለመዳኘት የወጣት ጥፋተኞችን መብት ማክበርና ማስከበር፤ (the right of a juvenile person to procedure that takes account of his age and the disability of promoting his rehabilitation)
- ✚ ድርጊቱ በተፈፀመ ጊዜ በብሄራዊ ህግም በአለም አቀፍ ህግ ወንጀል ተብሎ ባልተደነገገ ድርጊት ያለመከሰስና ጥፋተኛ ያለመሆን መብት ማስከበር፤ (the right not to be held guilty of any criminal offence on account of any act of mission which did not constitute a criminal offence , under national or international law , at the time when it was committed)
- ✚ በግልፅ ችሎት የመዳኘት መብት ማረጋገጥ፤ (the right to a judgment rendered in public)
- ✚ በመጨረሻ የይግባኝ ሰሚ የዳኝነት አካል የታየ ጉዳይ ካልሆነ በስተቀር ወደ ሚቀጥለው የዳኝነት እርከን ይግባኝ የመጠየቅ መብት ማረጋገጥ፤ (except in the case of the final appellate court, appeal or seek leave to appeal, decisions to a higher judicial tribunal) ናቸው።

ዳኞች የተከራካሪ ወገኖችን ነፃነቶች ያለ ህግ መገደብ የለባቸውም። በመሆኑም አንድ ዳኛ የአንድ ግለሰብን ነፃነት በህግ ከተመለከቱት ሁኔታዎች ወይም ስርዓቶች በስተቀር ሊገድብ አይገባም። ስለዚህም የግለሰቦችን ነፃነት የሚገድቡ የፍ/ቤት ትዕዛዛት ምክንያታዊነታቸው አስፈላጊነታቸው በሚገባ ሳይጤን

ሊተላለፉ አይገባም። በተመሳሳይ መልኩም ቀና ባልሆነ ልቦና ወይም ህጉን ከቸልተኝነት በመነጨ አኳኋን በትክክል በስራ ላይ ባለማዋል ግለሰቦች በፍ/ቤት በተላለፈ የእስራት ትዕዛዝ ምክንያት ነፃነታቸውን እንዲያጡ ከተደረገ ይህ ከዘፈቀዳቸው የተለየ አካሄድ ሊሆን አይችልም።

ዳኞች የተከላሹትን መሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች በሚገባ መከበራቸውንና በህጉ አግባብ መረጋገጣቸውን እርግጠኛ መሆን ይኖርባቸዋል። የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን በአንቀፅ 14/1/ላይ ፍትሃዊ የዳኝነት ሂደት/fair trial/ ይተነትናል። ሁሉም ሰዎች በፍርድ ቤቶችና በዳኝነት አካላት ፊት በእኩልነት ይታያሉ። የቀረበበት የወንጀልም ሆነ የፍትሃብሄር ክስ በሚወሰንበት ጊዜ ማንኛውም ሰው በህግ በተቋቋመ ፣ ስልጣን ባለው ፣ ነፃና ገለልተኛ በሆነ የዳኝነት አካል ዘንድ የመቅረብና አድሎ የሌለበትና ግልፅ የሆነ ዳኝነት የማግኘት መብት አለው።” ይላል።²² የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ በአንቀፅ 14 ከንዑስ ቁጥር/2-7/ ባለው ድንጋጌ “ አድሎ የሌለበትና ግልፅ የሆነ ዳኝነት” የማግኘት መብት ተግባራዊ የሚደረግበትን አሰራር በዝርዝር አስቀምጦል። እነዚህ በዝርዝር የተቀመጡ አሰራሮች የተከራካሪዎችን መብቶች በሁሉም የፍርድ ሂደት ከቅድመ ምርመራ አንስቶ እስከ ክስ መስማትና ዋናው የፍርድ ሂደት ድረስ ባሉት ደረጃዎች በሙሉ ለማስፈፀም የታቀዱ ናቸው።

ከነዚህ መብቶች በተጨማሪ የተከሰሱ ሰዎች በፍርድ ሂደት ላይ ቅጣትን በተመለከተ የሚከተሉት መብቶች ያላቸው መሆኑና እነዚህንም መብቶች ዳኞች በሚገባ የማስከበር ግዴታ እንዳለባቸው በሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ አንቀፅ 6/5፣7፣14/7/እና 15 ስር ተደንግጓል።

- ወንጀሉ በተፈፀመበት ጊዜ ከነበረው የቅጣት መጠን ከበድ ያለ ቅጣት ያለመቀጣት መብት፣(the right not to be imposed a heavier penalty than the one that was applicable at the time when the criminal offence was committed)
- ጭካኔ የተሞላበት፣ ኢሰብዓዊና አዋራጅ ቅጣት ያለመቀጣት መብት፣(the right not to be subjected to cruel , inhuman or degrading punishment)
- የሞት ቅጣት ቀሪ ባልተደረገባቸው ሀገራት ለከባድ ወንጀሎች ካልሆነና ድርጊቱ በተፈፀመበት ወቅት የነበረው ህግ ይህንን ቅጣት የሚደነግግ ካልሆነ በቀር 18 አመት ያልሆናቸው አጥፊዎች በሞት ቅጣት አለመቅጣት።In those countries which have not yet abolished the death penalty, the right not to be sentenced to death if below 18 years of age, and then

²² የአለምአቀፉ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ አንቀጽ 14(1) ይመልከቱ።

only for the most serious crimes, and if prescribed by the law in force at the time of the commission of the crime

በዚህ ንኡስ ክፍል፤

ዳኞች የዳኝነት ነጻነትን የማስጠበቅና የማስከበር ሙያዊ ግዴታ እንዳላቸው የተመለከትን ሲሆን፤ ከዚህ አንጻርም፤

- በህግና በፍሬ ነገር ላይ ብቻ ተመስርተው ሊወሰኑ እንደሚገባ፤
- ከተለያዩ አስፈጻሚ አካላቶች የሚመጣውን ጣልቃ ገብነትና ተጽእኖ ተቋቁመው በነጻነት ሊወሰኑ እንደሚገባ፤
- ከሚዲያና ከመሳሰሉት ከሚመጡ ጣልቃ ገብነቶችና ተጽእኖዎች ራሳቸውን ጠብቀው ሊወሰኑ እንደሚገባ፤
- ምክንያታዊ ትችትን እንደስጋት ሳይሆን፤ እንደገንቢ መመልከትና መተግባር እንደሚገባቸው፤
- ከዳኝነት አካሉ ውስጥ ከአሉ ሀላፊዎችም ሆነ ጓደኛ የዳኝነት ነጻነትን መጠበቅ እንደሚኖርባቸው፤
- በዳኝነት ስራ ላይ እስከአሉ ድረስ፤ እራሳቸውን የፖለቲካ ፓርቲ አባል ከማድረግ፤ እና በአስፈጻሚው ወይም በህግ አውጪው ውስጥ ተቀጥረው ከመስራት ሊቆጠቡ እንደሚገባቸው፤
- ከስራቸው ጋር በተያያዘ ከዳኝነት አካሉ እንጂ ከሌላ አካል ስጦታም ሆነ ሽልማት ከመቀበል ሊቆጠቡ እንደሚገባ፤
- የትዳር ጓደኛቸው ባላቸው የፖለቲካ አቋምና አመለካከት ተጽእኖ ውስጥ እንዳይወድቁና በምክንያታዊ ሰው እይታ በተጽእኖ ውስጥ የወደቁ መስለው እንዳይታዩ መጠንቀቅ እንደሚገባቸው፤
- ጭፍን ተቃውሞ ሳይሆን፤ ፍርድ ቤት ፍትህዊ ውሳኔ እንዳይሰጥ ከሌሎች አካላት የሚመጡ የማሻሻያና የመለወጥ ሀሳቦችን ምክንያታዊ በሆነ መልኩ ሊከራከሩና ሊቃወሙ እንደሚገባ፤
- ስለዳኝነት ነጻነት ለህብረተሰቡ ማሳወቅና ማስተማር እንደሚገባቸው፤
- በፍርድ ቤት ክርክሩን በሚመሩበት ጊዜ የተከራካሪ ወገኖችን በህግ የተጠበቁ መብቶች ባከበረ መልኩ መስራት እንዳለባቸው ተመልክተናል፡፡

ዳኞች ከዚህ በላይ የተመለከቱትን ግዴታዎች በአግባቡ የሚወጡ ወይም ለመወጣት ዝግጁ ከሆኑ፤ የዳኝነት ነጻነቱን ለመጠበቅ የሚያስችል ስነምግባራዊ ባህርይ ተላብስዎል ማለት ነው።

1.3.1.2. አቃቤ ህግና የሙያ ነጻነትን የማስጠበቅ ሀላፊነት፤

የአቃቤ ህግ የሙያ ስነምግባርን በተመለከተ ከሁሉም ጎልቶና ተደጋግሞ የሚጠቀሰው፤ ብዙ ጽሁፍም የተጻፈበት የአቃቤ ህግነት የሙያ ነጻነትን የሚመለከተው ነው።

የአቃቤ ህግ ተቋም የፍትህ ስርአቱ አንድ አካል ነው። በሌላ በኩል የአቃቤ ህግ ስራ በዋነኛነት ህግን ማስከበርና ማስፈጸም ስለሆነ የህግ አስፈጻሚው አካል ነው።

የአቃቤ ህግ ስራ ህግ እንዲከበር መከታተል፤ ህግ ተጥሶ ሲገኝ ለፍርድ ማቅረብ ስለሆነ እና ይህም በባህርዩ የአስፈጻሚው አካል ስራ በመሆኑ በአስፈጻሚው አካል ስር መደራጀቱ ተገቢና ትክክል ነው። ስለሆነም የአስፈጻሚውን አካል መሪነት ተቀብሎ በዚህ ስር እንዲሰራ ይጠበቃል።

በአንዳንድ አገሮች የተለየ አሰራር ቢኖርም በአብዛኛው አገሮች ያለው አሰራር የአቃቤ ህግ መሪዎች በአስፈጻሚው አካል እንደሚሾሙና እንደሚነሱ ነው። የደመወዛቸውና ሌሎች ጉዳዮችም በዚሁ በአስፈጻሚው አካል ይወሰናሉ። ስለሆነም የዳኝነት ስርአቱ የሚፈልገው አይነት ነጻነት እንዲኖረው አይጠበቅም።

ይሁንና ይህ ማለት ግን ጨርሶውኑ ምንም አይነት ነጻነት አይኖረውም ማለት ነው ወይ? ይህ ማለት በሙያው ጉዳይም የአስፈጻሚውን አካል ትእዛዞች ፈጻሚ ብቻ ነው ወይ? ከሙያው አንጻር ምን ግዴታ ይኖርበታል? የሚል ጥያቄ መነሳት ይኖርበታል።

አቃቤ ህጎች ወንጀለኛን ለፍርድ በማቅረብ ተገቢውን ቅጣት እንዲያገኝ የማድረግ ሀላፊነት እንዳለባቸው ሁሉ፤ የንጹሀንን መብትም እንዳይጣስ የመጠበቅ ህጋዊ ሀላፊነት አለባቸው። ከዚህ በመነሳትም ልክ እንደዳኛው ሁሉ የሚሰጡት ውሳኔ በህግና በፍሬነገር ላይ የተመሰረተ እንዲሆን ይጠበቃል። ይህም ጉዳይን በገለልተኝነትና በእኩልነት አይን ማየትን ይጠይቃል። ለዚህም ሙያዊ ነጻነት ማረጋገጥ መሰረታዊ ጉዳይ ነው።

ዐቃብያነ ሕግ ውጤታማና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ እንዲሁም ያለ አንዳች አድሎ ገለልተኛ ሆነው ሥራቸውን ማከናወን የሚችሉት ደግሞ ከተለያዩ አቅጣጫዎች ሊመጡ ከሚችሉ ተጽኖዎች ነፃ ሲሆኑ ብቻ ነው።²³

በዚህ ረገድ የዐቃብያነ ሕግን ሚና ለመወሰን በተባበሩት መንግሥታት የወጣው መመሪያና በዐቃብያነ ሕግ ዓለምአቀፍ ማህበር የወጣው የተግባር መመሪያ ሁሉም ሀገራት የዐቃብያነ ሕግን ሙያዊ ነፃነት ለማስጠበቅ ግዴታ እንዳለባቸውና ተጨባጭ ርምጃዎችን መውሰድ እንደሚገባቸው ያመለክታል።

መንግሥታት ዐቃብያነ ሕግ ሙያዊ ግዴታቸውን ያለ ማስፈራራት፣ እክል፣ ትንኮሳ፣ አግባብ ያልሆነ ጣልቃ ገብነት፣ ወይም ለምክንያት አልባ የፍትሃብሄር፣ የወንጀል ወይም ሌላ ሃላፊነት ሳይጋለጡ መወጣት መቻላቸውን ማረጋገጥ አለባቸው ይላል።²⁴

የዐቃብያነ ሕግ የአገልግሎት ሁኔታዎች፣ ደመወዝና የአገልግሎት ዘመን ገለልተኝነታቸውንና ነፃነታቸውን በሚያረጋግጥ መልኩ መደራጀት እንደሚገባውም ያመለክታል።²⁵ ተገቢነት ያላቸው የዐቃብያነ ሕግ የአገልግሎት ሁኔታዎች፣ በቂ ደመወዝ፣ እንዲሁም አግባብነት ባለው ጊዜ የአገልግሎት ዘመን፣ ጡረታና የጡረታ እድሜ በሕግ ሊደነገጉ ወይም በታተሙ ሕጎች ወይም ደንቦች ሊወጡ እንደሚገባ፣ ከዚህ በተጨማሪም ስርዓቱ በሚፈቅድበት ሁሉ የዐቃቤ ሕግ የሥራ ዕድገት በተጨባጭ ሁኔታዎች ላይ በተመሰረተ ህግ በተለይም ሙያዊ ብቃትን፣ ችሎታን፣ ጠንካራ ስብዕናን፣ እና ልምድን መሰረት ያደረገ ፍትሃዊና ገለልተኛ የሆነ ስነ ስርዓት ተከትሎ የሚወሰን መሆን እንዳለበት ይመክራሉ።²⁶ የፌዴራል አቃቤ ህግ ደንብ ቁጥር --አንቀጽ 70(2) አቃቤ ህግ በማንኛውም ጊዜ የሙያውን ክብር ለማስጠበቅ የሚያስፈልገውን ሁሉ አሟልቶ መገኘት አለበት ይላል።²⁷

²³ THE ROLE AND INDEPENDENCE OF PROSECUTORS Paul Mageean, Belfast, Northern Ireland 17 th May 2005, Cairo ገጽ 7 ይመልከቱ

²⁴ በዐቃብያነ ህግ ሚና ላይ የተባበሩት መንግሥታት መመሪያዎች አንቀጽ 4ን ይመልከቱ።

²⁵ ዝኒ ካማሁ አንቀጽ 6ን ይመልከቱ።

²⁶ ዝኒ ካማሁ አንቀጽ 7

²⁷ የአማራ ክልል የአቃቤ ህግ መተዳደሪያ ደንብም በሙሉ ከፌዴራል የአቃቤ ህግ መተዳደሪያ ደንብ ጋር ተመሳሳይ ነው ማለት ይቻላል።

ይህ እንደተጠበቀ ሆኖ ከአቃቤ ህግ ባለሙያውም የሙያ ነጻነቱን ከማስከበር አንጻር የሚጠበቅበት ግዴታ አለ። አቃቤ ህጉ ህጉን ማክበርና ማስከበር፣ እንዲሁም አቃቤ ህጉ ህጉን የሚያከብርና የሚያስከብር መሆኑን፣ በእርግጥም አቃቤ ህጉ የህግና ስርዓት ጠባቂ መሆኑን ህብረተሰቡ ሊያምን ይገባል።

ዐቃብያነ ህግ የመክሰስ ውሳኔን ለመስጠት ወይም ክስን ላለመመስረት ለመወሰን ያላቸውን ስልጣን (discretion) ሲጠቀሙ በህግና በቀረቡላቸው ፍሬ ነገሮች ላይ በመመስረት እንጂ ከየትኛውም አቅጣጫ በሚመጣ ተፅእኖ ወይም ግፊት መወሰን የለባቸውም። የአለም አቀፍ ዐቃብያነ ህግ ማህበር የተግባር መመሪያ አንቀፅ 2/1/ አቃቤ ህግ በውሳኔ አሰጣጣቸው ከፖለቲካ ጣልቃ ገብነት ነፃ መሆን እንደሚገባቸው ያትታል።

የፌዴራል አቃቤ ህጎችን አስተዳደር በሚመለከት በወጣው ደንብ አንቀጽ 11 አቃቤ ህጉ ቃለመሀላ ሲገባ ከሚገልጻቸው መሰረታዊ ጉዳዮች አንዱ፣ «...ማንኛውንም አይነት ተጽእኖ ሳልፈራ በሃቀኝነት በቅንነትና በትጋት ሀላፊነቱን ለመወጣት ቃል እገባለሁ።። የሚል ነው። ይህም ሙያው በሚፈቅድለት መሰረት ያለፍርሀትና ተጽእኖ ሊሰራ እንደሚገባ ቃል የገባ መሆኑን ያመለክታል።

አንድ የህግ ምሁር የካናዳውን ጠቅላይ አቃቤ ህግ ሚና በተመለከተ የጻፉትን እንመልከት፤

*[O]ther members of cabinet, who usually collectively share responsibility for decisions and directions of their colleagues, do not have to take any role or responsibility in connection with decisions the Attorney General makes in exercising his or her prosecutorial discretion. In fact, it is not constitutionally proper for them to direct those decisions. As law officer of the Crown, the Attorney General must exercise his or her prosecutorial function as an independent officer, independent of pressure from his or her cabinet colleagues. **The prosecutorial decision is that of the Attorney General. The result is that the Attorney General occupies a position of independence unique among cabinet ministers.***

በእንግሊዝ የፕሮሲኪውሽን ነጻነትን በሚመለከት የእንግሊዝ ጠቅላይ አቃቤ ህግ የነበሩት ሲገልጹ፤

I think the true doctrine is that it is the duty of an Attorney-General, in deciding whether or not to authorize the prosecution, to acquaint himself with all the relevant facts, including, for instance, the effect which the prosecution, successful or unsuccessful as the case may be, would have upon public morale and order, and with any other considerations affecting public policy.

In order so to inform himself, he may, although I do not think he is obliged to, consult with any of his colleagues in the Government; and indeed, as Lord Simon once said, he would in some cases be a fool if he did not. On the other hand, the assistance of his colleagues is confined to informing him of particular considerations, which might affect his own decision, and does not consist, and must not consist in telling him what that decision ought to be. The responsibility for the eventual decision rests with the Attorney-General, and he is not to be put, and is not put, under pressure by his colleagues in the matter.

ይህ የጠቅላይ አቃቤ ህጉ ስልጣን በተዋረድ ስልጣንና ሀላፊነት ያላቸው አቃቤ ህጎችን ይመለከታል። አቃቤ ህጎች ውሳኔ ሲሰጡ፣ በጉዳዩ ላይ ስልጣን የሌለውን ሰው ወይም ጓደኛ አቃቤ ህጎችን ሊያማክሩ ይችላሉ። ይሁንና ውሳኔው የራሳቸው ነው። ስለሆነም አቃቤ ህጎች የሚሰጡት ውሳኔ በነጻነት፣ ከፖለቲካዊ ተጽእኖና ጣልቃ ገብነት እንዲሁም ከማይገባ ፍርሀት፣ ወገናዊነት በነጻ መልኩ መሰጠት ይኖርበታል።

ይሁንና ይህ ማለት ግን አቃቤ ህጉ በማንኛውም ጉዳይ መመሪያና ትእዛዝ መቀበል የለበትም ማለት አይደለም። የአቃቤ ህግ ተቋም እንደአስፈጻሚው አካል የራሱ የስልጣን ተዋረድ አለው። በአቃቤ ህግ ተቋሙ ውስጥ በተለያዩ ደረጃ ላይ የሚገኙ ሀላፊዎች አሉ። እነዚህ በተቋሙ ውስጥ ስራቸውን እንዲሰሩ በህግ መሰረት የተሰጣቸው ስልጣን አለ። እነዚህ በአቃቤ ህጉ ተቋም ውስጥ ያሉ የአቃቤ ህግ ባለሙያዎች ክስን በሚመለከት፣ ወይም የምርመራ መዝገብን በሚመለከት የሚሰጣቸው ስልጣን አለ። ስለሆነም አቃቤ ህጉ በህግ ለሌሎች ሀላፊ አቃቤ ህጎች የተሰጣቸውን ስልጣን ማክበር አለበት።

በፌዴራል አቃቤ ህጎች ደንብ ቁጥር 44 አንቀጽ 63(2) መሰረት አቃቤ ህጉ ከበላይ ሀላፊው የሚሰጠው ትእዛዝ በግልጽ ከህግ ውጪ ካልሆነ በቀር እንደትእዛዙ መፈጸም አለበት፣ ይላል።

እዚህ ላይ የበላይ ሀላፊው ሲባል ማንን ያካትታል የሚል ጥያቄ ሊነሳ ይገባል። በዚሁ ደንብ አንቀጽ 10 አቃቤ ህጎች ተጠሪነታቸው ለሚኒስትሩ እንደሆነ የሚገልጽ ሲሆን፣ በዚሁ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ ሁለት ደግሞ ከእሱ ቀጥሎ ለሚገኘው አቃቤ ህግም ተጠሪ እንደሆነ ይገልጻል። ስለሆነም አቃቤ ህጉ ከህግ ውጭ ያልሆነ ትእዛዝ ሊቀበል የሚችለው ከበላይ ሀላፊ ከሆኑት አቃቤ ህጎች ብቻ ነው። ከዚህ ውጭ ካሉ የመንግስት ባለስልጣኖች የሚመጡ ትእዛዞችን፣ ጣልቃ ገብነቶችን ግን የመቀበል ግዴታ ስለሌለበት፣ ከዚህ አንጻር ከሚመጡ ተጽእኖዎችና ጣልቃ ገብነቶች ራሱን መጠበቅ እንደሚገባው ያመለክታል።

ይሁንና እነዚህም የአቃቤ ህግ ባለስልጣናት ለዐቃብያነ ህግ ክስ እንዲመሰርቱ ወይም እንዳይመሰርቱ ትዕዛዝ ሲሰጡ ስልጣናቸውን ስራ ላይ ማዋል የሚገባቸው በግልፅነት፣ ህጋዊ የስልጣን ገደባቸውን

ሳይተላለፉ መሆን ይገባዋል።²⁸ ይሁንና አቃቤያነ ህግ ሙያው ከሚፈቅደው ስራ ውጭ እንዲሰሩ ሲታዘዙ፣ (ለምሳሌ ንጹህን ሰውን እንዲከሱ ወይም ወንጀል የፈጸመውን እንዳይከሱ ተጽእኖ ሲደረግባቸው) ይህንን ተቋቁመው ሙያው በሚጠይቀው መሰረት መወሰን ይኖርባቸዋል።

የቀረበላቸውን የወንጀል ምርመራ መዝገብ በሚመረምሩበት ወቅት ክስ ለመመስረት ወይም ላለመመስረት የሚያደርጉት ውሳኔ ሁሉም ቢሆን ተገማችነት ሊኖረው የሚገባና ከማስረጃዎች ምዘና አንፃር የሚያራምዷቸው አቋሞች እርስ በርሳቸው የማይቃረኑ መሆን አለበት።

አቃቤ ህጎች ስልጣን ከሌላቸው የመንግስት አካላት፣ ከሚዲያ፣ ከንደኛ አቃቤ ህግ፣ ወዘተ በሚቀርቡ ማባበያዎችና ማስፈራሪያዎች ሳይበገሩ ሙያዊ ነጻነታቸውን ባስጠበቀ መልኩ ስራቸውን መስራት አለባቸው።

አቃቤ ህጎች ከመርማሪዎች ጋር ከሚኖራቸው የስራ ግንኙነት ጋር በተያያዘም በመርማሪው የማይገባ ተጽእኖ (ማለትም መርማሪውን ለማስደሰት ወይም ቅር እንዳይለው፣ ወይም የስራ ግንኙነታችን ይበላሻል በማለት) ተመርተው እንዳይወስኑ ጥንቃቄ ማድረግ አለባቸው።

ህብረተሰቡ አቃቤ ህጉ የሚሰጠው ውሳኔ ከፖለቲካ ተጽእኖ ነጻ እንደሆነ እንዲያምን ያስፈልጋል። ይህንን ማድረግ ከባድ እንደሚሆን ይገመታል። ይሁንና አቃቤ ህግ ሙያዊ ነጻነቱን በጠበቀ መልኩ የሚሰጠው ውሳኔ እየተደጋገመ የሚታይ ሲሆን፣ ህብረተሰቡ በአቃቤ ህጉ ተቋም ላይ እምነት እያሳደረ እንዲሄድ ያደርጋል።

ከዚህ በተጨማሪ የአቃቤ ህግ ሙያዊ ነጻነት ምንነትና ወሰኑ እስከምን እንደሆነ ህብረተሰቡን ማስተማርና ማሳወቅ የአቃቤ ህጉ ነጻነት እንዲጠበቅ ትልቅ መሰረት ስለሚሆን፣ አቃቤ ህግ ህብረተሰቡን በዚህ አንጻር ማስተማርና ማንቃት ይጠበቅበታል።

ስለሆነም፣ አቃቤ ህጉ

1. ክስ ለመመስረት፣ ላለመመስረት፣ የተጀመረ ክስ ለማቋረጥ፣ በቅጣት አወሳሰን ላይ የሚደርስባቸው ውሳኔዎች ወይም ሀሳቦች አግባብ ባለው ፍሬነገር፣ ማስረጃ እና በህግ በተመለከተው ላይ ብቻ ተመስርቶ ከሆነ፣

²⁸ Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors adopted by the international association of prosecutors on the twenty third day of April 1999 አንቀፅ 2/2/ እና /3/ ይመልከቱ።

2. መንግስትን ለማስደሰት ወይም ለማሳዘን፣ በፍርሀት ወይም በተጽእኖ ወይም ግፊት የማይወስን ከሆነ፤
3. በሚዲያ፣ በዘመድ በጓደኝነት ወዘተ ተጽእኖ ውስጥ ገብቶ የማይወስን ከሆነ፤
4. ስልጣን ከሌላቸው አካላት የሚመጡ ትእዛዞችን ወይም መመሪያዎችን ተጽእኖ ሳያደርግበት የሚወስን ከሆነ፤
5. በመርማሪው የማይገባ ተጽእኖ ስር ሳይወድቅ የሚወስን ከሆነ፤
6. ስለአቃቤ ህግ ሙያዊ ነጻነት ምንነት እንዲሁም ወሰን ለህብረተሰቡ ሁልጊዜም ለማስተማር ዝግጁ ከሆነ፤

ሙያዊ ነጻነትን ለማስከበር የሚችል ስነምግባር አለው ለማለት ይቻላል።

የዳኝነት ነጻነትና የአቃቤ ህግ የሙያ ነጻነትን በተመለከተ

መወያያ ጥያቄዎች

1. በዳኝነት ነጻነት ላይ ከአስፈጻሚው አካል የሚደረገው ጣልቃ ገብነት መገለጫው ይለያያል። በፍርድ ቤት ያለው ክርክር የባለስልጣኑ ዘመድ ወይም ጓደኛ የሆነ ሰው በመከሰሱ፣ ወይም አንድ የመንግስት ባለስልጣን ስልጣኑን አለአግባብ በመገልገል በመከሰሱ፣ ወይም በክርክሩ የመንግስት መስሪያ ቤቱ በህዝብ ፊት ሊያጋልጥና ሊያፍር የሚችልበት ሁኔታዎች ሲከሰቱ ሊሆን ይችላል። መገለጫውም አንዳንድ ጊዜ ዳኛው የተለየ ግንዛቤ እንዲይዝ ከቀረበው ማስረጃ ውጭ ተጽእኖ በማሳደር ወይም በማስፈራራት ሊሆን ይችላል። አንዳንድ ጊዜ ሌላኛው ተከራካሪ እያጭበረበረ እንደሆነ መረጃ በመስጠት ወይም ዳኛው አስፈጻሚውን በመደገፍ በሚሰጠው ውሳኔ ሌላኛው ተከራካሪ ምንም እንደማይጎዳ ለማሳመን በመሞከር፣ ወይም ሌላኛው ተከራካሪ የፍርድ ቤቱን ውሳኔ ሊቀበል ዝግጁ እንደሆነ ለማሳመን በመሞከር ሊገለጽ ይችላል። ዳኛው በያዘው ጉዳይ ላይ እንዲህ አይነት ጣልቃ ገብነት ሲያጋጥመው፣ ሊደርስብኝ የሚችለውን አላወቅም ብሎ በመስጋት፣ ለምን ከአስፈጻሚው አካል ጋር እጋጫለሁ? በማለት እንዲሁም ሌላው ሰው እስከአላወቀ ድረስ በአጠቃላይ በፍትህ ስርአቱ ላይ የሚያመጣው ችግር የለም፣ በማለት የአስፈጻሚውን ፍላጎት ሊያሟላ የሚችል ውሳኔ ሊሰጥ ይችላል። ስለሆነም ሰው እስከአላወቀ ድረስ ምን ችግር አለው? ለሚለው ክርክር ምን ምላሽ ይኖረናል። ዋናው ሰው እንዳያውቀው እስከተሰራ ድረስ በአጠቃላይ በዳኛው፣ በተከራካሪ ወገኖች እንዲሁም በአጠቃላይ በፍትህ ስርአቱ ላይ ምን ችግር አለው?

2. ዳኛው የያዘውን ጉዳይ(መንግስት የተከሰሰበት) በሚመለከት የክልሉ ፕሬዚዳንት አማካሪ ፕሬዚዳንቱ ጉዳዩን በሚመለከት አንዳንድ ጉዳዮችን አጣርቼ እንዳቀርብላቸው ስለፈለጉ እስቲ እዚህ መጥተህ እንነጋገር ስላለው ዳኛው መዝገቡን ይዞ ሄዶ አነጋገረው። በጉዳዩ ላይ አማካሪው ፕሬዚዳንቱ ከሳሹ እያጭበረበረ መሆኑን እናውቃለን፤ ፍርድ ቤቱም ምን እንደሚወስን አይተን እኛም አስፈላጊውን እርምጃ እንወስዳለን ማለታቸውን ይነግረዋል። ዳኛውም 1) በዚህ ጉዳይ እራሴን ላግል ብዬ መልቀቂያ ብጠይቅ ሰው የመንግስት ተጽእኖ ስለአለበት ነው ብሎ ፍርድ ቤቱ ነጻ አይደለም በማለት በፍርድ ቤቱ ነጻነት ላይ ጥርጣሬ እንዲፈጠር አደርጋለሁ። 2) የክልሉ የበላይ ሀላፊዎች ማስረጃውን ለፍርድ ቤት ያላቀረቡት ማስረጃውን ብናቀርብ ሚስጥር እንዳይባክንና የህዝብ ጥቅም እንዳይጎዳ ብለው በማሰብና በመጠንቀቅ ነው እንጂ ሌላ ምክንያት አይኖርም በማለት የመንግስት ሀላፊዎች በፈለጉት መልክ ወሰኑ። ዳኛው በያዘው ጉዳይ ላይ ከአማካሪው ጋር መነጋገሩን በተመለከተ እንዲሁም ዳኛው ውሳኔውን ለመወሰን ያቀረበውን ክርክር በሚመለከት ከሚጠበቅበት ሙያዊ ስነምግባር አንጻር ገምግሙ፤

3. ዳኛው ጣልቃ በመግባት የሚያስቸግሩ ሀላፊዎች ሊያጋጥሙት ይችላሉ። ጣልቃ ገብነቱን የተቋቋመው ቢሆንም ይህንን ተሞክሮ ለሌሎች ሰዎች ማውራቱ በአንድ በኩል ህብረተሰቡ መንግስት በዳኝነት ስራ ላይ ጣልቃ እንደሚገባ እና በመንግስት ላይ አሉታዊ አመለካከት እንዲኖረው፤ ሌሎች ዳኞችም ተመሳሳይ ተጽእኖ እየደረሰባቸው እንደሆነና በነጻነት አይሰሩም የሚል ድምዳሜ በህብረተሰቡ ውስጥ እንዲኖር ያደርጋል፤ ስለሆነም የዳኝነት ነጻነት አደጋ ላይ እንዳለ የሚያሳይ ነው ከዚህ በተጨማሪ ጣልቃ ገባ የተባለው ሰው ምናልባት በስም ከታወቀና ከአወቀው በስም ማጥፋት ዳኛውን ሊከሰው ይችላል ባይነገር ይሻላል በሚል መልኩ የሚቀርብ ክርክር አለ። በሌላ በኩል ደግሞ ዳኛው ጣልቃ ገብነቱን መቋቋሙን ማውራቱ 1) ለሌሎች አርአያ ይሆናል ያደፋፍራል 2) ጣልቃ የሚገቡም እንዲህ ተቃውሞ ሊቀርብባቸው እንደሚችል አውቀው ይጠነቀቃሉ የሚሉ አሉ።

- የትኛው ክርክርን ይደግፋሉ? ለምን?
- በአስፈጻሚው አካል አባላት የሚደረጉ ጣልቃ ገብነቶችን በተመለከተ መገለጽ ያለበት በምን ሁኔታ ነው? መገለጽ የማይኖርበትስ መቼ ነው?

4. ዳኞች ከስራ ሰአት ውጪ ውሎአቸው ከአስፈጻሚው አካል ሀላፊዎች ጋር ከሆነ፤ በተመልካቹ ህብረተሰብ ዘንድ ዳኛው በነጻነት አስፈጻሚውን አካል የማያስደስት ውሳኔ ለመወሰን ይቸገራል፤ ስለሆነም ህብረተሰቡ ነጻ የዳኝነት ስርአት አለ ብሎ ለማመን ይቸገራል በሚል የሚቀርብ ክርክር

አለ። በዳኛውና በህግ አስፈጻሚው ሀላፊዎች መካከል ሊኖር የሚገባው ግንኙነት እስከምን ድረስ መሆን አለበት?

5. አንዳንድ ጊዜ በህብረተሰቡ የሚወደዱና የሚከበሩ ወገኖች በተለይም ከመንግስት ጋር ባላቸው ተቃርኖ ለክስ በሚቀርቡበት ጊዜ፣ ዳኛው በተከላሹ ላይ ቢወስን የመንግስት ተለጣፊ ይባላል። የዳኝነት ስርአቱም ነጻ አይደለም ይባላል። በሌላ በኩል ማስረጃው እያለም ቢሆን ተከላሹን ነጻ ማውጣት በደጋፊዎች ዘንድ መወደስን ይፈጥራል። ይሁንና ጥፋት ያጠፋ ወንጀለኛ ወይም አጥፊ ሳይቀጣ ይቀራል። በአንድ በኩል የዳኝነት ነጻነቱን ለማስጠበቅና በህብረተሰቡም በዳኝነት ነጻነቱ እምነት እንዲኖር ለማድረግ፣ በሌላ በኩል አጥፊ ከተጠያቂነት እንዲያመልጥ ለማድረግ ዳኛው ምን እንዲያደርግ ይጠበቅበታል?

6. አንዳንድ ጊዜ ለክርክር በቀረበ ጉዳይ ላይ የአካባቢው ህብረተሰብ በጣም ከመዋጡ የተነሳ በግልጽ ምን አይነት ውሳኔ እንዲወስን እንደሚፈልግ የሚገልጽበት ሁኔታ ያጋጥማል። ለምሳሌ በከተማው በሌብነቱና በጭለማ ሰዎችን በመደብደብ የሚታወቅ ሰው አለ እንበል። ይህ ሰው በየጊዜው እየተከሰሰ ፍርድ ቤት እየተፈረደበት እስሩን ጨርሶ ሲወጣ ተመልሶ ወደዚያው የዘረፋና የሌብነት ተግባሩ ይሰማራል። ህብረተሰቡ በዚህ ድርጊቱ ተማሮ በሚያለቅስበት ጊዜ ከፍተኛ የሆነ ዘረፋ ተፈጽሞ በድርጊቱም ሰው ሞተ። ድርጊቱን የፈጸመው ይህ ሰው ነው ተብሎ በከተማው ይወራል። ፖሊስ ምርመራ በመጀመር የምርመራ መዝገብ በማጠናቀር ለአቃቤ ህግ ያቀርባል። አቃቤ ህግም በሁኔታው በመደሰት ይህ ህዝብ ከዚህ ወንበዴ መገላገል አለበት ብሎ ክስ ይመስርታል። እርስዎ ዳኛ ነዎት። በዚያው ከተማ ነዋሪ በመሆንዎት እንደማንኛውም ሰው በሰውየው ላይ የሚወራውን ያውቃሉ። ህብረተሰቡ ዳኝነት ከእርስዎ ይጠብቃል። በጉዳዩ ላይ ህብረተሰቡ ከሚፈልገው ውጭ ወይም ተቃራኒ ውሳኔ ቢሰጡ ህብረተሰቡ ምን ሊያደርግ እንደሚችል አያውቁም። ምን ያደርጋሉ? የህዝቡን ተጽእኖ መሰረት አድርገው ይወስናሉ? ህዝቡ ቢጠላኝም ይጥላኝ ብለው ይወስናሉ? እራስዎትን ከጉዳዩ ያገላሉ? እያንዳንዱ አማራጭ ከሚያስከትለው ጥቅምና ጉዳት አንጻር በመተንተን የተሸለው አማራጭ የትኛው እንደሆነ እና ለምን የተሸለ አማራጭ እንደሆነ አብራሩ።

7. የዳኞችን ስራ ከመቆጣጠር ጋር በተያያዘ ዳኞች የሚሰጣቸው የፋይል ቁጥርና በምን ያህል ጊዜ ሊጨርሱ እንደሚገባ የሚሰጥ ጊዜ አለ። ይህንን በተባለው ጊዜ ፈጽሞ በሚል ከዳኞች ሀላፊ (ለምሳሌ ፕሬዚዳንቱ) የሚቀርብ ማሳሰቢያና መመሪያ ጣልቃ እንደመግባት ሊቆጠር ይችላል ወይ? አንዳንድ ጊዜ ጉዳይ የተንተተባቸው ባለጉዳዮች አቤቱታ ለፍርድ ቤቱ ፕሬዚዳንቱ ሊያቀርቡ

ይችላሉ። ይህንን በሚመለከት ዳኛውን ፕሬዚዳንቱ ቢያናግረው እንደጣልቃ ገብነት ሊታይ ይገባል ወይ?

8. አንተ የሰጠህው ዳኝነት በተደጋጋሚ ትችትና ውግዘት ይደርስበታል። ይህ በዳኝነት ተቋሙ ነጻነት ላይ የተቃጣ ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል ወይ? አንዳንድ ጊዜ ፍርድ ቤቶች የህግ የበላይነትን እና ፍትህን ከማስጠበቅ ይልቅ ተከላሽን ነጻ ማውጣት ላይ ያተኮሩ ናቸው ተብለው የሚቀርቡ ትችቶች በዳኝነት ነጻነት ላይ እንደሚሰነዘሩ ጥቃቶች ተደርገው እንደሚታዩ የሚሰነዘሩ አስተያየቶች አሉ። እነዚህን እንዴት ትገመግማላችሁ?

9. በሆነ በያዝከው ጉዳይ ላይ ጓደኛህ የሆነውን ዳኛ አስተያየቱን ለማግኘት ታነጋግረዋለህ። ይሁንና ጓደኛህ ተከራካሪዎቹን እንዲሁም ሌሎች ማስረጃዎችን ያውቅ ስለነበር፣ በጉዳዩ ላይ አንደኛው ወገን እያጭበረበረ እንደሆነ የራሱን ተሞክሮ በማንሳት ያስረዳህል። ይህም የቀረበውን ማስረጃ እንዳትቀበል የሚነግርህ ነው። «እኔ ብሆን ይህንን የተጭበረበረ ማስረጃ መሰረት አድርጌ አልወስንም። ፍትህ ሲበደል ዝም ብዩ አላይም» በማለት ይነግርህል። ምን ታደርጋለህ? ጓደኛህን በጉዳዩ ላይ ከማነጋገርህ በፊት ምን አይነት ጥንቃቄ ማድረግ ይገባህ ነበር?

10. አንድ ዳኛ በከተማው ጉቦኛ እንደሆነ ይወራበታል። ስለሆነም ዳኛው ላይ ክስ ይመሰረትበታል። ይሁንና ጉቦ ስለመውሰዱ ማስረጃ አልቀረበም። ነገር ግን የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ማስረጃ ባይኖርም ህብረተሰቡ ጉቦኛ ነው እያለ ማውራቱ የዳኝነት ነጻነትን አደጋ ላይ የጣለው ስለሆነ፣ ሊባረር ይገባል ብሎ ወሰነ። ይህንን እንዴት ትገመግሙታላችሁ?

11. በአገራችን ካለው ተጨባጭ ሁኔታ በመነሳት አንድ ዳኛ ባል ወይም ሚስት የፖለቲካ ንቁ ተሳታፊ ወይም የፖለቲካ ድርጅት አመራር ቢሆን ፣ ዳኛው የፍርድ ቤቱን ነጻነት ለመጠበቅ፣ እንዲሁም በህብረተሰቡ የዳኝነት ነጻነት ጥርጣሬ ውስጥ እንዳይገባ ምን አይነት ባህርይ ሊያሳይ ይገባል? ምን አይነት ድርጊቶችን ከማድረግ ሊቆጠብ ይገባል?

12. አቃቤ ህግ በሚመረምረው የምርመራ መዝገብ በቂ ማስረጃ እንደሌለው በሚያውቀው መዝገብ ላይ ክስ መስርተህ ተከራክር የሚል የበላይ ትእዛዝ ቢመጣ ምን ማድረግ አለበት? እንዲህ አይነት ግንኙነት ላይ የሚፈጠሩ ችግሮችን ለማስወገድ ምን አይነት ሲስተም መዘርጋት ይኖርበታል?

13. አንድ የምርመራ መዝገብ ተጠናቆ የመጣለት አቃቤ ህግ የተሰባሰቡትን ማስረጃዎች ሲመረምር አንዳንዱ ተከላሽን የሚጠቅም ሆኖ ያገኘዋል። በጉዳዩ ላይ ክስ ከመመስረቱ በፊት የበላዩ ከሆነው አቃቤ ህግ ጋር በሚወያዩበት ጊዜ፣ ተከላሹን የሚጠቅም ማስረጃ ተከላሹ ቢያውቀው የአቃቤ ህጉን

ክርክር እንደሚያከብድበት፤ ይሁንና ለተከላሹ ማስረጃው መሰጠት እንደሚገባ፤ ሀሳቡን ይገልጻል። ይሁንና አለቃው ተከላሽን የሚጠቅመው ማስረጃ በክሱ ውስጥ እንዳይጠቀስ እንዲሁም ለተከላሹም ማስረጃው መሰጠት እንደሌለበት መመሪያ ይሰጠዋል። አቃቤ ህግ ምን ማድረግ ይጠበቅበታል?

1.3.2. በአድሎክዊንት ያለመስራት(Impartiality)

1.3.2.1. ዳኝነትና በአድሎክዊንት አለመስራት

ከዳኝ ከሚጠበቁት ሙያዊ ግዴታዎች አንዱ ሁሉንም ተከራካሪ ወገኖች ከአድልዎ በጸዳ መልኩ በእኩል አይን አይቶ መዳኘት ነው።

የፌዴራል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 24/88 **አንቀጽ 8 (1)** ለዳኝነት ለመመረጥ የሚያበቁ ሁኔታዎች በሚለው ውስጥ በፍትህዊነቱ መልካም ስም ያተረፈ ፣ መሆን አንድ መስፈርት እንደሆነ ያስቀምጣል። ይህም ዳኛው አድሎክዊ እንዳይሆን የሚያመለክት ነው።

የፌዴራል ዳኞች የስነምግባር ደንብ አንቀጽ 5 **የባለጉዳዮችን መብት በእኩልነት መጠበቅ በሚለው ውስጥ** ዳኛ ፍርድ ቤት የሚቀርቡለትን ተከራካሪዎች ሁሉ በእኩልነት ማየትና መብታቸውን በእኩልነት መጠበቅ አለበት። ስለዚህም የቤተሰብ የሀይማኖት የብሄር የብሄረሰብ የፖለቲካ የማሕበራዊ ወይም ሌሎች ግንኙነቶች በዳኝነት ተግባሩ ላይ ተጽእኖ እንዲያሳድሩ መፍቀድ የለበትም ይላል። በአማራ ክልል የዳኞች ስነምግባር ደንብ ቁጥር 14(1) ተመሳሳይ ድንጋጌ ይገኛል። «ዳኞች ተከራካሪ ወገኖችን በእኩልነት ማየት አለባቸው። ውሳኔ ወይም ብይን መስጠት ያለባቸው በቀረበላቸው ጉዳይ ፍሬነገርና ማስረጃ ላይ ተመርኩዘው ብቻ ነው ይላል።

ያለ አድሎ ለመስራት የዳኝነት ነጻነት መኖር አስፈላጊ ቅድመ ሁኔታ ነው። ነፃ ያልሆነ ዳኛ በምንም አይነት ከአድሎክዊንት በፀዳ መልኩ ይሰራል ብሎ መናገር አስቸጋሪ ነው።

ይሁንና አንድ ዳኛ ነፃ ስለሆነ ብቻ ሁሉም ያለ አድሎ ነው የሚሰራው ለማለት አይቻልም። በነጻነት መስራት ማለትና ያለአድሎ መስራት የተለያዩ እሴቶች ናቸው።

ዳኛው ከአድሎክዊ አሰራር ነጻ መሆን አለበት ሲባል፤ በሚሰጠው ውሳኔ ብቻ ሳይሆን፤ የፍርድ ሂደቱም አድሎክዊንት የሚንጸባረቅበት መሆን ወይም መስሎ መታየት የለበትም ማለት ነው።

ሰዎች ዳኛው አድሎክዊ ነው የሚል ግምት ውስጥ እንዲገቡ የሚያደርጋቸው የተለያዩ ምክንያቶች ሊሆኑ ይችላሉ።

ሀ. ዳኛው በችሎት ላይ በሚያሳየው ባህርይ፤ ወይም በሚያደርገው ተግባር ወይም፤

ለ. ዳኛው ከፍርድ ቤት ውጭ ካለው ግንኙነትና እንቅስቃሴ ጋር በተያያዘ፤

ሐ. ከጥቅም ግጭት ጋር በተያያዘ፤

ለሆን ይችላል።

ዳኛው እኩልነትንና ገለልተኛነትን ከማስከበር አንጻር ምን አይነት ስነምግባራዊ ግዴታ ይጠበቅበታል?

- ዳኛው ከbias and prejudice (ከተዛባ አመለካከት) የነጻ መሆን አለበት።
- ከዚህ በተጨማሪ በምክንያታዊ ሰው እይታ አድሎአዊነት ይፈጸማል የሚል ጥርጣሬ ከሚፈጥር ተግባራትም ሊቆጠብ ይገባል።

ስለሆነም ዳኛው ያለአድልዎ መወሰኑ ብቻ ሳይሆን፤ ያለአድልዎ የሚወስን ስለመሆኑም በህብረተሰቡ ዘንድ ሊታመንበት ይገባል ማለት ነው። ከባለሙያው የሚጠበቀው የስነምግባር ደረጃም የሚወሰነው ከዚህ መለኪያ አንጻር ነው።

1. የተዛባ አመለካከት

የተዛባ አመለካከት ማለት ምን ማለት ነው?

የባንግሎር የዳኝነት ስነ ምግባር ሀተታ ዘ ምክንያት ሰነድ bias and prejudice ወይም የተዛባ አመለካከትን እንደሚከተለው ገልጿል።

Bias or prejudice has been defined as a leaning, inclination, bent or predisposition towards one side or another or a particular result. In its application to judicial proceedings, it represents a predisposition to decide an issue or cause in a certain way which does not leave the judicial mind perfectly open to conviction. Bias is a condition or state of mind, an attitude or point of view, which sways or colors judgment and renders a judge unable to exercise his or her functions impartially in a particular case.²⁹

ይህም በአጭሩ ጉዳዩን ቀድሞ ባለውስጣዊ እምነትና አመለካከት ወስኖ በጉዳዩ ላይ ውሳኔ መስጠት ማለት ነው። ለምሳሌ ‘ምርጫ መጭበርበሩ አይቀርም ተጭበርብሯል’ ‘ኀጋዴ ሲባል አጭበርባሪ ነው።’ ‘ሴቶች

²⁹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 55

የሚታመኑ አይደሉም፡፡ «ሀይማኖተኛ ከሆነ ሊዋሽ አይችልም» ወዘተ... የሚሉ አመለካከት ያለው ዳኛ ክርክሮችን ያለአድልዎ አይቶ ለመወሰን ይቸገራል፡፡

በአንድ ወቅት የነበሩ አንድ ዳኛ በማጭበርበር የተከሰሱ የመንግስት ሰራተኞች ገና በክርክር ላይ እያሉ «መንጋ ሌባ» ሁሉ ይናገሩ ነበር፡፡ እኚህ ዳኛ ገና ከመጀመሪያው በተከሰሱ ላይ ወስነዋል፡፡ የሚቀርቡትን ማስረጃዎች በነጻ ህሊና ለመመርመር የሚያስችላቸው ሁኔታ ውስጥ አይደሉም ያሉት፡፡ ይህንን አቋማቸውን ሊያስቀይር የሚችል ማስረጃ ቢመጣም ለመቀበል ይቸገራሉ፡፡ ማስረጃውን የሚያጣጥሉበት መንገድ ነው የሚፈልጉት፡፡

ስለሆነም ዳኛ የተዛባ አመለካከት ስለባ እንዳይሆን ሁልጊዜም በንቃት በማህበረሰቡ ውስጥ የሚኖረውን የባህልና የማህበራዊ እሴቶች ለውጥን መከታተል ይገባዋል፡፡ በአንድ ወቅት ትክክለኛ አመለካከት ተደርጎ ይገመት የነበረ፣ ከተወሰነ ጊዜ በኋላ የተዛባ አመለካከት ሊሆን ይችላል፡፡

ይህ ሲባል ግን ዳኞች የራሳቸው አይዲዮሎጂ ወይም ፍልስፍና ሊኖራቸው አይገባም ማለት አይደለም፡፡ ሰው በመሆናቸው ብቻ የራሳቸው ፍልስፍና ይኖራቸዋል፡፡ አይነራቸው ማለት የማይቻልና ሊፈጸም የማይችል ነገር መጠየቅ ነው የሚሆነው፡፡ የራሱ የስነምግባር መለኪያ፣ የራሱ አመለካከት ፍልስፍና የሌለው ሰው ማግኘት አስቸጋሪ ነው፡፡ ይሁንና ይህ ህጉን ጥሶ እስካልተተገበረ ድረስ ወይም በህግ ተቀባይነት ያላቸውን ማስረጃዎች እንዳይቀበል የሚያደርገው እስካልሆነ ድረስ እንደችግር ሊታይ አይገባም፡፡ አይዲዮሎጂ ወይም ፍልስፍና ከተዛባ አመለካከት ተነጥሎ ሊታይ ይገባል፡፡

ዳኛው ጠበቆችን፣ ምስክሮችን፣ ተከራካሪዎችን፣ ወዘተ የሚዘልፉና የሚያዋርዱ ቃላትን ከመጠቀም መቆጠብ ይገባዋል፡፡ አንዳንድ ጊዜ ጠበቃውን ለመዝለፍ «ይህ ካባ ፈረደበት» የሚሉ ተገቢ ያልሆኑ አገላለጾች በአንዳንድ ዳኞች እንደሚገለጹ ይታወቃል፡፡ እንዲህ የሚል ዳኛ በጠበቃው የሚቀርበውን ክርክር ከተዛባ አመለካከት በጸዳ መልኩ ይመለከታል ለማለት ያስቸግራል፡፡ በጠበቃው የተወከሉ ተከራካሪዎች ጉዳያቸውን በሚመለከት በፍርድ ቤቱ የሚሰጠውን ውሳኔ ከአድልዎ የጸዳ ነው ብለው ለመቀበል ያስቸግራቸዋል፡፡

ዳኞች እንዲህ አይነት ዘለፋዎችን እራሳቸው ከመጠቀም መቆጠብ ብቻ ሳይሆን፣ ጠበቆችም ሆኑ ተከራካሪዎች እንዲህ ዓይነቱን አገላለፅ እንዳይጠቀሙ መቆጣጠር ወይም ማስቆም ይኖርባቸዋል፡፡

ዳኞች በወንጀል ጥፋተኛ ሆነው የተገኙ ሰዎችን በሚቀጡበት ጊዜ እንኳን ለተከሰሱ ተገቢውን ክብር መስጠታቸውን በሚያሳይ መልኩ እንጂ ተከሰሱን በሚያወግዝና በሚያዋርድ አገላለፅ መጠቀም አይኖርባቸውም፡፡ በርግጥ ተከሰሱ ወንጀል በመፈፀሙ ምክንያት ላደረሰው በደል የሕብረተሰቡን ቁጣ

በሚያሳይ መጠን ብቻ መጠነኛ ተግላፅ ማድረግ የዳኛው ኃላፊነት ቢሆንም ከመጠን ያለፈና አዋራጅ የሆኑ የስድብ ቃላትን መጠቀም ተገቢነት የለውም፡፡

ከዚህ በተጨማሪ፤

- በችሎት ላይ ለአንደኛው ተከራካሪ ወገን ሃዘኔታን በገጽታም ሆነ በቃላት ማሳየት፤
- ለአንደኛው ወገን ረዘም ያለ የመናገር እድል መስጠትና ሌላውን መንፈግ፤
- ለአንደኛው ወገን ንግግር ወይም ሃሳብ ብቻ ትኩረት መደረጉን የሚያሳይ ገጽታ ወይም ድርጊት ማሳየት ወዘተ
- በምስክርነት ላይ መሳቅ፤ የመሰልቸት ምልክት ማሳየት፤
- ውሳኔ ሲጽፉ በተከራካሪ የቀረቡ ማስረጃዎችን ሳይጠቅሱ ውሳኔ መስጠት፤

አድሎአዊ ሊያስብላቸው ስለሚችል ጥንቃቄ ማድረግ ይኖርባቸዋል፡፡

- ዳኞች በችሎት የሚጠቀሙባቸው ቃላት አድሎአዊነትን የሚያንፀባርቁ (stereotyping) እንዳይሆኑ ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል፡፡ ለምሳሌ በችሎት ላይ የቀረቡ ሴት ጠበቆችን “ የኔ ቆንጆ ” “ እናትዬ ” ወዘተ ብሎ መጥራት ወሲባዊ ትንኮሳን ሊያመለክት ወይም ሊመስል ስለሚችል መቆጠብ አስፈላጊ ነው፡፡
- እንዲሁም ለሴቶች ያለን የተዛባ አመለካከት የሚገልፁ ቃላትን ከመጠቀም መቆጠብ ተገቢ ነው፡፡ ለምሳሌ አንድ ዳኛ “ ይህ የክስ ማመልከቻ በሴት የተዘጋጀ መሆን አለበት” በማለት የማመልከቻውን ይዘት የተቸ እንደሆነ ዳኛው በፆታ ረገድ የተዛባ አመለካከት እንዳለው ሊያመለክት ይችላል፡፡
- የፍርድ ቤት ሰራተኞች፣ ተከራካሪዎች ወይም ጠበቆች በድርጊታቸው፣ በንግግራቸው የሚያሳዩት ወሲባዊ ትንኮሳ፣ ዘረኝነት እንዳይፈጽሙ ዳኛው መጠበቅ ማለትም ተግባሩን ማስቆም ወይም አስፈላጊውን እርምጃ መውሰድ ይኖርበታል፡፡ አለበለዚያ ዝምታው የተዛባውን አመለካከት ወይም ድርጊት እንደተቀበሉ ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል፡፡
- የፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 11 ተከራካሪዎችን መቆጣጠር በሚለው ስር የሚከተለው ተደንግጎ እናገኛለን፡፡ «ተከራካሪዎች ተገቢ ያልሆነ ጠባይ ሲያሳዩ ወይም ተገቢ ያልሆነ ድርጊት ሲፈጽሙ ወይም ሳይዘጋጁ ሲቀርቡና ያልረባ ምክንያት እየፈጠሩ ነገር እንዳይቆረጥ ለማድረግ

ሲሞክሩ ዳኛው አጥፊዎችን በአግባቡ መገሰጽና ማረም አለበት። አስፈላጊ ሲሆን ተገቢውን እርምጃ መውሰድ አለበት።»

- ዳኛው ግልጽ ያልሆነለትን ጥያቄ መጠየቅ ተገቢ ነው። ነገር ግን የተከራካሪ ጠበቃ በሚመስል መልክ የሚጠይቅና የሚያፋጥጥ ከሆነ አድሎአዊ ተደርጎ ሊተረጎም፣ ሊታይ ይችላል።
- ዳኞች የችሎት ስርአት እንዲከበር ማድረግ አለባቸው። በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 8 በአሰራሩ የፍርድ ቤቱን ክብር መጠበቅ በሚለው ስር ዳኛ በማናቸውም ጊዜ በአሰራሩና በችሎት አመራሩ የፍርድ ቤቱን ክብር መጠበቅ አለበት በሚል ተደንግጓል። በአማራ ክልል የዳኞች ስነምግባር ደንብ ቁጥር 16(2) በተመሳሳይ ዳኞች የፍርድ ሂደቱ በስርአት እንዲካሄድ የማድረግ ግዴታ እንዳለባቸው ያስቀምጣል። ይሁንና ዳኞች ለጥቃቅን ስህተቶች ሁሉ ችሎት ተደፍሯል በማለት እርምጃ በተከራካሪ ወይም ጠበቆች ላይ እርምጃ የሚወስዱ ከሆነ በተከራካሪው ወገን ወይም በሌሎች ምክንያታዊ ሰዎች እይታ አድሎአዊ ናቸው ወደሚል ድምዳሜ ሊገፋፋ ይችላል።

2. በምክንያታዊ ሰው እይታ አድሎአዊ መስሎ ከመታየት መቆጠብ፤

- አድሎ ባይፈጸምም በምክንያታዊ ሰው እይታ አድሎአዊነት፣ ገለልተኝነቱን ጥያቄ ውስጥ የሚያስገባ ስራ መስራት የለበትም። ለምሳሌ ከችሎት ውጪ ከተከራካሪ ወገን ጋር ከመገናኘት መቆጠብ ይገባል።
- በሌላ በኩል ዳኛው ከሌሎች ዳኞች ጋር በጉዳዩ ላይ መወያየት ተገቢ ቢሆንም፣ ጉዳዩን እንዳያይ ተብሎ ከችሎት ከተነሳው ዳኛ ጋር ወይም በይግባኝ ጉዳዩን ሊያዩ ከሚችሉ ዳኞች ጋር በጉዳዩ ላይ መወያየት አይገባም።
- ተከራካሪ የዳኛውን ውሳኔ ተችቶ በሚዲያ ቢጽፍ ዳኞች ውሳኔያቸው ትክክል እንደሆነ ለማሳመን ለዚህ መልስ ከመስጠት መቆጠብ አለባቸው። አለበለዚያ አድሎአዊ ናቸው የሚል ድምዳሜ ላይ ሊደረስ ይችላል። ይሁንና በሚዲያ የቀረበው የተሳሳተ ዘገባ ከሆነ ይህ እንዲስተካከል በፍርድ ቤቱ ፊደላት-ራር በኩል ማብራሪያ እንዲሰጥበት ማድረግ ተገቢ ነው።
- ጉዳዩ ወደፊት በዳኝነት ሊታይ በሚችል ጉዳይ ላይ አስቀድሞ አስተያየት ከመስጠት መቆጠብ ያስፈልጋል። እንዲህ ያደረገ ዳኛ ጉዳዩ እሱ ፊት ቀርቦ የሚመለከት ከሆነ፣ ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ይመለከታል ለማለት ያስቸግራል። በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ይህንን አድርጎት ከሆነ እራሱን ጉዳዩን ከማየት የማግለል አማራጭ ውስጥ እንዲገባ ያደርገዋል። ይህ ደግሞ ዳኛው ሀላፊነቱን በአግባቡ እንዳይወጣ የሚያደርግ በሌሎች ዳኞች ላይ የስራ ጭነት እንዲጨምር የሚያደርግ ነው።

3. የጥቅም ግጭት

- የጥቅም ግጭት ከአለ ወይም የጥቅም ግጭት አለ ተብሎ የሚገመት ከሆነ ዳኛው ጉዳዩን ከማየት እራሱን ማግለል አለበት።
- የጥቅም ግጭት አለ ተብሎ የሚገመተው የዳኛው ወይም ለእርሱ ቅርብ በሆኑት ዘመዶች ወይም ሌላ እና በዳኝነት የሚሰራው ሀላፊነት የሚጋጩ በሆኑበት ወይም የሚጋጩ ናቸው ተብሎ በምክንያታዊ ሰው የሚገመቱ ከሆነ ነው።
- አዋጅ ቁጥር 25/88 አንቀጽ 27 የዳኞች ከችሎት መነሳት በሚለው ውስጥ፤ አንድ ዳኛ ከችሎት ስለሚነሳበት ሁኔታ ተደንግጓል። እነርሱም፤

ሀ. ዳኛው ከተከራካሪዎች ከአንደኛው ወገን ወይም ከጠበቃው ጋር የስጋ ወይም የጋብቻ ዝምድና ያለው እንደሆነ፤

ለ. ዳኞች ከተከራካሪዎች የአንደኛው ወገን ሞግዚት፤ ነገረፈጅ፤ ወይም ጠበቃ በሆነበት ጉዳይ ላይ የተነሳ ክርክር እንደሆነ፤

ሐ. ዳኛው ክርክር የተነሳበትን ጉዳይ አስቀድሞ በዳኝነት ወይም በእርቅ መንገድ ያየው ወይም የሚያውቀው ሆኖ የተገኘ እንደሆነ፤

መ. ዳኛው ከተከራካሪዎች ወገኖች ከአንደኛው ወይም ከጠበቃው ጋር በፍርድ ቤት የተያዘ ክርክር ወይም ሙግት ያለው እንደሆነ፤

ሠ. ከዚህ በላይ ከ(ሀ) እስከ (መ) ከተመለከቱት ምክንያቶች ውጪ ትክክለኛ ፍትህ አይሰጥም የሚያሰኝ ሌላ በቂ ምክንያት ሲኖር፤

በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 መሰረት ዳኛው በችሎት ሊቀመጥ የማይገባው መሆኑን ሲያውቅ ከችሎት ተነስቶ ሌላ ዳኛ መተካት አለበት።

በ«ሠ» እንደተመለከተው ሌሎች ትክክለኛ ፍትህ አይሰጥም ለማለት የሚያሰኝ ምክንያት ከአለም ከችሎት መነሳት እንደሚኖርበት ያስቀምጣል። ለምሳሌ በባንጋሎር ኮድ አፍ ኮንዳክት

- ዳኛው የራሱ ጥቅም ባለበት፤

- የቅርብ ንደኛው ወይም በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ከአንደኛው ተከራካሪ ጋር የግል ጠብ ያላቸው በሆነ ጊዜ፤
- እንዲሁም በጉዳዩ ላይ ቀደም ብሎ አስተያየቱን በግልጽ በመስጠት ገልጾ ከሆነ፤
- ዳኛው በክርክር ላይ እየተመለከተው ያለው መዝገብ፤ በቅርብ ጊዜ ዳኝነቱን ለቅቆ የሚቀላቀለው ተቋም ከሆነም፤ ምንም እንኳን የእሱ አድሎአዊነት ባይታወቅም፤ ህብረተሰቡ በሌሎች ዳኞች ላይ የማይገባ ስሜት እንዲይዘው ሊያደርግ ስለሚገባ፤

ዳኛው እራሱን ማግለል ይኖርበታል፡፡

- ዳኛ ከመሆኑ በፊት በጥብቅና በያዘው ጉዳይ ላይም በዳኝነት እንዲያይ አይመከርም፡፡
- በተመሳሳይ መልኩ ቀደም ብሎ ተቀጥሮ የሚሰራበት መስሪያ ቤት ተከላሽ በሆነ ጊዜም፤ ቀደም ብሎ በጉዳዩ ላይ የዳኛው ተሳትፎና እንቅስቃሴን መሰረት ባደረገ መልኩ የጥቅም ግጭት ይፈጥራል ተብሎ የሚገመት ከሆነ ከዳኝነት ሊያስነሳው ይችላል፡፡
- ዳኛው የአንድ ካምፓኒ ባለአክሲዮን በመሆኑ ብቻ ካምፓኒው በመከሰሱ እራሱን ከዳኝነት እንዲያገል አይጠበቅም፡፡ ይሁንና በአክሲዮኑ ያለው ድርሻ ከፍተኛ ያለ እና በሚሰጠው ውሳኔ ተጠቃሚ ወይም ተጎጂ የሚሆን ከሆነ እራሱን ከዳኝነት እንዲያገል ይመከራል፡፡
- ዳኛው ከዳኝነት ስራው ጋር በተያያዘ ሳይሆን፤ በሌላ መልኩ ስለጉዳዩ የሚያውቀው መረጃና እውቀት ከአለም ከዳኝነት እራሱን ለማንሳት እንደአንድ ምክንያት ይቆጠራል፡፡ ይሁንና ጉዳዩን ዳኛው ሊያውቅ የቻለው በተመሳሳይ ጉዳይ ከዚህ በፊት በሰጠው ብይን ወይም ውሳኔ መሆኑ፤ ወይም በሌላ በዳኝነት ሲያስችለው በነበረው ተከራካሪው በነበረው ክርክር፤ ወይም ሌሎች ተከራካሪዎች ባላቸው ክርክር ከሆነ ግን ከችሎት ለመነሳት እንደምክንያት አይሆንም፡፡
- በሌላ በኩል ዳኛ ከመሆኑ በፊት የአንድ ፖለቲካ ፓርቲ አባል ወይም ደጋፊ መሆኑ ከችሎት እንዲነሳ ሊያደርገው አይገባም፡፡ ዳኛ ሆኜ እሰራለሁ ብሎ ቃል ሲገባ፤ ከአድሎ በጸዳ፤ ሁሉንም በአኩልነት ለመመልከትና፤ የፓርቲ ወገናዊነት እንደማይኖረው አምኖ ትቶ ለመግባት እንደተስማማና እንደተዘጋጀ ይቆጠራል፡፡ በሌላ ተቋም ያሳየው ብቃትም እራሱ ዳኛ ሆኖ እንዲመረጥ የቀረበ መስፈርት ሊሆን ይችላል፡፡
- የዳኛው ሃይማኖት፤ ብሄር፤ ጾታ፤ እድሜ፤ የትምህርት ሁኔታ፤ የስራ ልምዱም ቢሆን ባጠቃላይ ከዳኝነት እንዲነሳ ሊጠቀስ የሚገባ አይደለም፡፡ እነዚህ ባያዝ ያደርጉታል ተብሎ አይገመትምና፡፡

- ሌላው ዳኛው ሊያከብረው የሚገባው ጉዳይ፣ ከተከራካሪ ወገኖች አንዱ ዳኛውን ያለአድልዎ አያይም ከችሎት ይነሳ የሚል ጥያቄ በማቅረቡ በግለሰባዊ ጥላቻ ወይም ጥቃት፣ ሞራሉን ለመንካት፣ ወይም ለማበሳጨት እንደተነሳ አድርጎ ከመውሰድ መቆጠብ ይኖርበታል። እንዲያውም አቀባበሉ ጥንቃቄ የተሞላው ካልሆነ የበለጠ አድሎአዊ ነው የሚለውን ስሜት የሚያጠናክር ይሆናል።

ከዚህ በላይ ከተጠቀሱት አንዱ ቢያጋጥምም ይሁንና አንዳንድ ጊዜ ራሱን ከዳኝነት ማግለል የማይችልበት አጋጣሚ ሊኖር ይችላል። ለምሳሌ በአካባቢው ያለው አንድ ችሎትና አንድ ዳኛ ብቻ ቢሆን፣ ጉዳዩን ከማየት ሌላ ምርጫ አይኖረውም። ወይም አብዛኛዎቹ በፍርድ ቤት ያሉት ተመሳሳይ የጥቅም ግጭት ሊያነሱ የሚችሉ ከሆነ ሁሉም ራሱን ከዳኝነት ቢያገል ተገልጋዩ ዳኝነት ሳያገኝ የሚጉላለበት ሁኔታ ስለሚፈጠር፣ እንዲህ ባለጊዜ ካለመወሰን መወሰን ይሻላል። ይሁንና ይህ ልዩ ሁኔታ ነው።

ይሁንና ዳኛው በየጊዜው ከችሎት እንዳይነሳ የጥቅም ግጭት ከሚፈጥሩ ሁኔታዎች እራሱን መቀነስ ይኖርበታል። ይህ ለዳኝነት ስራው ቅድሚያ መስጠት ነው። የሌሎችን ዳኞችም ሀላፊነት እንዳይጫንባቸው መጠንቀቅ ነው። ለምሳሌ፣

- በተደጋጋሚ ፍርድ ቤት የሚመላለሱ ድርጅቶች ውስጥ ባለድርሻ ከመሆን እራሱን ማግለል፣
- በተመሳሳይ ድርጅቶች ቀደም ብሎ በስሙ የያዛቸው አክሲዮኖች ካሉም ወደሌላ ሰው በማስተላለፍ ሊፈጠር የሚችለውን የጥቅም ግጭት ሁኔታዎች ለመቀነስ መጣር ይኖርበታል።

ስለሆነም ዳኛው፣

- በተከራካሪዎች መካከል በዘር፣ በቀለም፣ በብሄር፣ በሃይማኖት፣ በጾታ ወዘተ ልዩነት ሳያደርግ በእኩልነት የመከራከር መብት የሚጠብቅ ከሆነ፣
- ከተዛባ አመለካከት የጸዳ ከሆነ፣
- የችሎት ክብር ለመጠበቅ የሚወስደው እርምጃ ሚዛናዊ እና ጥንቃቄ በተሞላው መልኩ ከሆነ፣
- አስቀድሞ አስተያየት ከመስጠት የሚቆጠብ ከሆነ፣
- የጥቅም ግጭት ከሚፈጥሩ ጉዳዮች እራሱን የሚያርቅ ከሆነ፣
- የጥቅም ግጭት ሊፈጥር የሚችሉ ገቢዎቹን በቅድሚያ ካሳወቀ፣
- የጥቅም ግጭት በሚፈጥር ሁኔታ እራሱን ከዳኝነት ካገለለ፣

- በቃላት አጠቃቀሙ፣ በገጽታው ወዘተ አድልዎና የተዛባ አመለካከት እንዳለው የማያሳይ ከሆነ፤
- ከተከራካሪ ወገኖች ጋር የሚያደርገው ግንኙነት በግልጽ ከሆነ፤

ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ይሰራል የሚል እምነት ይፈጥራል። ህብረተሰቡም በዳኝነት ተቋሙ ይተማመናል ማለት ነው።

1.3.2.2. አቃቤ ህግና በአድሎአዊነት ያለመስራት(Impartiality)

አቃቤ ህግም ልክ እንደዳኛው ከአድልዎ ነጻ በሆነ መልኩ ሊሰራ ይገባል። በዘር፣ በጾታ፣ በፖለቲካ አመለካከት፣ በአካል ጉዳት ወዘተ... የተነሳ ከተጠርጣሪዎች ተከላሾች መርማሪዎች ሌሎች የህግ ባለሙያዎች ወይም ሌሎች ሰዎች ጋር በሚያደርገው ግንኙነት መድልዎ ማድረግ የለበትም።

ተከላሾች ነፃና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ የመዳኝነት መብታቸው እንዲከበር ተገቢውን ጥረት ማድረግ የሚኖርበት ሲሆን፤

- ለተከላሾች ጠቀሜታ ያለው ማስረጃ በእጁ በሚገባበት ወቅትም እነዚህን ማስረጃዎች በተገቢው የሕግ ሥነሥርዓት መሰረት ለተከላሾች መስጠት ይጠበቅበታል።
- ተከላሹን የሚጠቅሙ ምስክሮችን ማንነት ለተከላሹ መግለጽ ይኖርበታል።
- ፍርድ ቤቱን ከማታለል ወይም እያወቀ ከማሳሳት መቆጠብ ይኖርበታል።
- በቅጣት አወሳሰን ጊዜም ቢሆን ተከላሹን በተመለከተ ቅጣቱን ሊያቀሉ የሚችሉ ምክንያቶች ከአሉ የመግለጽ ሙያዊ ሀላፊነት አለበት።

ተከላሾች ወደ ዋናው የፍርድ ሂደት ከመግባታቸው በፊት በክስ መስማት ደረጃ ዐቃብያነ ሕግ የሚያቀርቡባቸውን ማስረጃዎች ለተከላሾች ግልጽ ማድረግ ይኖርበታል። (pre trial disclosure of relevant evidences to accused persons) ምክንያቱም ዐቃብያነ ሕግ ለፍትህና እውነት ነው መቆም ያለበት እንጂ ተከላሹን መርታትን እንደ ሙያ ግብ አድርጎ መመልከት አይኖርበትም።

It cannot be over-emphasized that the purpose of a criminal prosecution is not to obtain a conviction; it is to lay before a jury what the Crown considers to be credible evidence relevant to what is alleged to be a crime. Counsel has a duty to see that all available legal proof of the facts is presented: it should be done firmly and pressed to its legitimate strength but it must also be done fairly. The role of prosecutor excludes any notion of winning or losing; his function is a matter of public duty than which in civil life there can be

none charged with greater personal responsibility. It is to be efficiently performed with an ingrained sense of the dignity, the seriousness and the justness of judicial proceedings.

የክሱ ማስረጃ ህገ ወጥ በሆነ መንገድ የተሰበሰበ እንደሆነ ወይም የተከላከሉ መሰረታዊ መብቶች በመጣስ የተሰበሰበ ማስረጃ እንደሆነ የዚህ አይነቱ ማስረጃ ለሚቀርበው ክስ በማስረጃነት እንዲያገለግል ማድረግ የማይገባ ሲሆን የተከላከሉ መብቶች በመጣስ ማስረጃውን ህገ ወጥ በሆነ መንገድ እንዲሰበሰብ ባደረጉ አካላት ላይ ተገቢውን ማጣራት ተካሂዶ ለህግ እንዲቀርቡ ማድረግ የዐቃብያነ ህግ ግዴታ ነው።

ዐቃቢያነ ህግ ስራቸውን ያለ አድሎ ለማከናወን ለሚከተሉት ነጥቦች ትኩረት ማድረግ ይኖርባቸዋል።

- በግለሰቦች ወይም በተወሰኑ ቡድኖች ወይም በሚዲያና በህብረተሰብ ግፊት ስር ባለመውደቅ የህዝብን ጥቅም መጠበቅ፤
- ፍትሃዊ የፍርድ ሂደት እንዲኖር የተጠርጣሪውን ንፅህና ወይም ጥፋተኝነት በሚመለከት ተገቢው ምርመራ እንዲካሄድና የምርመራውም ውጤት ይፋ እንዲደረግ የማድረግ፤
- በህግና ርትዕ መሰረት በተከላከሉ፣ በተጎጂውና በህብረተሰቡ መካከል ፍርድ ቤቶች ትክክለኛውን ፍትህ እንዲያደርጉና እውነትን እንዲያፈላልጉ ተገቢውን ጥረት ማድረግና ፍርድ ቤቶችን መርዳት ነው።

አቃቤ ህግ በተመሳሳይ መልኩ ከbias/ ከተዛባ አመለካከት የራቀ መሆን ይኖርበታል። ተከላከሉን ምስክርን ወይም ሌላን ሰው ለማጥላላት ለመዝለፍ ወይም ለማስከፋት የታቀዱ አስተያየቶችን መስጠት ወይም ጥያቄዎችን መጠየቅ የለበትም።

የጥቅም ግጭትን ከሚያስከትሉ ክንውኖች በመቀነስ ከአቃቤ ህግነት የሚነሱበትን ሁኔታ መቀነስ፣ የሌሎችን አቃቤ ህጎችም ሀላፊነት እንዳይጫንባቸው መጠንቀቅ አለባቸው።

የጥቅም ግጭት ሊፈጥሩ የሚችሉ ገቢዎችንና የንግድ እንቅስቃሴዎችን ማሳወቅ፣ የጥቅም ግጭት ሲኖር እራሱን ከአቃቤ ህግነት ስራ ማግለል ይጠበቅባቸዋል።

በፌዴራል አቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብ ቁጥር 84/91 የሚከተለውን እናገኛለን።³⁰

አንቀጽ 68 በመንግስት ስራና በግል ጉዳዮች ወይም ጥቅሞች መካከል ስለሚፈጠር ግጭት

³⁰ የክልል የአቃቤ ህግ የስነምግባር መተዳደሪያ ደንብ ለምሳሌ የአማራ ክልል መተዳደሪያ ደንብ እንዳለ ከፌዴራሉ ጋር ተመሳሳይ ስለሆነ የፌዴራሉ መጠቀሱ በቂ ነው።

1. ማናቸውም አቃቤ ህግ የራሱ የዘመዶቹ ወይም የወዳጆቹ የግል ጉዳይ ወይም ጥቅም ከስራው ወይም በስራው ምክንያት ከያዘው የህዝብ ወይም የግለሰብ ጉዳይ ጋር የሚጋጭ ሆኖ ሲገኝ ይህንን ችግር ለበላይ ሀላፊው ወዲያውኑ በማሳወቅ ጉዳዩ በሌላ አቃቤ ህግ እንዲታይ ማመልከት አለበት፡፡

2. ጉዳዩ የቀረበለት የበላይ አቃቤ ህግም አስፈላጊ የመሰለውን ውሳኔ መስጠት አለበት፡፡

አቃቤ ህግ አጠቃላይ ህብረተሰቡን ወክሎ ስለሚንቀሳቀስ፣ አንድ የግል ጠበቃ ለሚወክላቸው ተገልጋዮች እንደሚያደርገው የወንጀል ተጎጂውን ብቻ ለመደገፍ እንዲንቀሳቀስ አይጠበቅበትም፡፡ ይህ ማለት ግን ጨርሶውኑ የወንጀል ሰለባዎችን ተጎጂዎችን አይመልከት ማለት አይደለም፡፡ በሚወስነው ውሳኔ በወንጀል ሰለባው ላይ ሊደርስ ስለሚችለው በቅድሚያ ማሰብና መዘጋጀት ያስፈልጋል፡፡ ስለሆነም የእነሱንም አስተያየትና ፍላጎት ከግምት ባስገባ መልኩ ይሁንና ከወገናዊነት በጸዳ ውሳኔውን መስጠት ይኖርበታል፡፡

ስለሆነም አቃቤ ህጎች፣

- በዘር፣ በጾታ፣ በፖለቲካ አመለካከት ወዘተ ልዩነት ከማድረግ የተቆጠቡ ከሆኑ፣
- በዋነኛነት የህዝብ ወኪል እንደሆኑ፣ ስለሆነም ጥፋተኛ እንዲቀጣ፣ ንጹሀን በማይገባ እንዳይቀጡ የሚሰሩ ከሆኑ፣
- ተከላሽን የሚጠቅም ማስረጃ ባገኙ ጊዜ ለተከላሽ ለመስጠት ዝግጁ ከሆኑ፣
- በህገወጥ ማስረጃ ያሰባሰቡ መርማሪዎች ላይ እርምጃ እንዲወሰድ አስፈላጊውን ለማድረግ ዝግጁነት ያላቸው ከሆኑና፣ በተግባርም የሚያደርጉት ከሆኑ፣
- ከተዛባ አመለካከት የራቁ ከሆኑ፣
- የጥቅም ግጭትን የሚያስወግዱ ከሆኑ፣

ከአድልዎ የጸዳ ስነምግባራዊ ባህርይ አላቸው ማለት ይቻላል፡፡

ከአድልዎ ነጻ መሆንን በተመለከተ

መወያያ ጥያቄዎች

1. የዳኝነትንም ሆነ የአቃቤ ህግነትን ስራ ለምሳሌ በማስረጃ ምዘና፣ በማስረጃው ተአማኒነት ላይ ከአድሎ በጸዳ መንገድ እንዳይሰራ ተጽእኖ ሊያደርጉ ይችላሉ ብላችሁ የምትገምቱዎቸውን የተዛባ አመለካከቶች አንስታችሁ ተወያዩበት፡፡

2. በችሎት አመራር ወቅት አድሎአዊ ነው ሊያስብሉ የሚችሉ በዳኞች ሊገለጹ የሚችሉ አነጋገር፣ ባህርይ ወዘተ በማንሳት ተወያዩበት፤
3. ከሳሽ ክሱን ሲያስረዳ መቼም በዛሬ ጊዜ በሀቅ ነግዶ የሚያተርፍ የሚባል ነጋዴ የለም ብሎ ቢጀምርና፤ ተከላሽም የከላሽ ንግግር ተገቢ አይደለም ብሎ አቤቱታ ለፍርድ ቤቱ ቢያቀርብ ዳኛው ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል?
4. ጽላት ተሰርቋል ተብሎ ክስ ሰረቀ በተባለው ላይ ተመሰርቷል እንበል። ዳኛው የኦርቶዶክስ ክርስትና ሀይማኖት ተከታይ፤ የፕሮቴስታንት ክርስትና ሀይማኖት ተከታይ ወይም የእስልምና ሀይማኖት ተከታይ መሆኑ በውሳኔ አሰጣጡ፤ በቅጣቱ ላይ ልዩነት ያመጣል ወይ? በተለይ የኦርቶዶክስ እምነት ተከታዩ ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ሊመለከተው ይችላል ወይ? ሌሎቹስ? ማን ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ሊያይ ይችላል? በዚህ ጉዳይ ላይ ሊነሱ የሚችሉ ክርክሮችን በማንሳት ከዳኛው ምን እንደሚጠበቅ አስተያየት አቅርቡ።
5. ፐብሊክ በሆኑ ጉዳዮች ላይ ዳኛው ቀደም ብሎ በአንድ ወይም በሌላ ወገን አስተያየት ከመስጠት መቆጠብ አለበት ሲባል፤ 1) አስተያየት ቢኖረውም ብዙ ሰው ሊያዳምጠው በሚችለው ቦታ መናገር የለበትም ማለት ነው? 2) ፐብሊክ ባይሆንም ለቅርብ ጓደኛውም ቢሆን መናገር የለበትም ማለት ነው? 3) ለማንም ባይናገርም አስተያየትና አቋም ከመያዝ መቆጠብ አለበት ማለት ነው? ይህንን ተግባራዊ ከመሆኑ አንጻርና ከሚያስከትለው ጉዳት አንጻር ተወያዩበት። ዳኛው በህግና በማስረጃ መሰረት እስከወሰነኩ ድረስ በዚህ መልኩ ሀሳቤን ብገልጽ ምን ችግር አለው በማለት የሚያነሳውን ክርክር እንዴት እንመለከተዋለን?
6. ዳኛው ስራውን ከለቀቀ በኋላ ሲያስችልበት ለነበረው ተቋም ውስጥ መቀጠር የለበትም። ለተወሰነ ጊዜ መቆየት አለበት በሚል የሚቀርብ ክርክር አለ። አንዳንድ አገሮች በስነምግባር ደንባቸው ውስጥ አካተው ይገኛል። በአገራችን ተመሳሳይ ክልከላ ማድረግ ተገቢ ነው ወይ?
7. አቶ <ሀ> የተባሉ ጠበቃ ቀልድና ጨዋታ ያበዛሉ። በአንድ ወቅት ጠበቆች የዳኛውን መምጣት እየጠበቁ ሲያወሩ፤ አቶ <ሀ> የዳኛውን ሚስት አውቃታለሁ። ሀይለኛ ናት። ትደበድበዋለች። በዚህ ምክንያት እንደተለመደው ሊዘገይ ይችላል ብሎ በመናገር አሳቃቸው። ከጠበቆቹ መካከል ከነበሩት የተወሰኑት ለዳኛው ጠበቃው የተናገረውን ነገሩት። ከዚያን ጊዜ ጀምሮ ዳኛው ጠበቃ <ሀ> በችሎቱ ሲቀርብ አላስፈላጊ በሆነ ሁኔታ ያቋርጠዋል፤ ያንኳስሰዋል። ስለሆነም ጠበቃ <ሀ> በአንድ በችሎቱ እንዲታይ በተመራለት ጉዳይ ላይ ዳኛው ከችሎቱ እንዲነሳ ጥያቄ ያቀርባል። እርስዎ እንደዳኛ ጥያቄውን በሚመለከት የሚሰጡት ውሳኔ ምንድነው?

8. አንድ ዳኛ የፍቺ ጉዳይ በችሎቱ ቀርቦለት ከታየ ከስድስት ወር በኋላ በጉዳዩ ከሳሽ የነበረውን ተከራካሪ አገባት። ድርጊቱ ከስነምግባር ውጭ የሚባል ነው?
9. ዳኛው በዳኝነት ስራ ላይ እያገለገሉ ሳለ የተወሰነ ክፍያ በማስከፈል ከአንድ ሌላ የፖሊስ ባልደረባ ከሆነ ግለሰብ ጋር በመሆን ለአንድ ድርጅት በሌሎች ላይ ክስ መመስረት ስለሚችልበት ሁኔታ የሙያ ምክር የሚሰጡበት ውል በመግባት በትርፍ ሰአታቸው አገልግሎቱን ሰጥተው ክፍያ ይወስዳሉ። በዚህ ምክንያት የዲሲፕሊን ክስ ተመስርቶባቸው ሲከራከሩ ከዳኝነት ተግባራቸው ጋር የሚቃረንና ህግ የማይደግፈው ስራ እንዳልሰሩ ይከራከራሉ። በከሳሽ በኩል ያለው ክርክር ደግሞ ምንም እንኳን ዳኛው በትርፍ ሰአታቸው የሰጡት የህግ ምክር ቢሆንም ጉዳዩ በስሎ ክስ በሚሆንበት ጊዜ በራሳቸው ሊታይ ስለሚችል ከዳኝነት ተግባራቸው ጋር ግጭት አለው የሚል ነው። የሁለቱን ክርክር በማመዛዘን ለጉዳዩ ውሳኔዎች ምን ይሆናል; በሁለቱ የቀረበው ክርክር ይህ ቢሆንም፣ በአጠቃላይ የዳኛው ድርጊት እንዴት ይመለከቱታል?
10. አንድ ተከሳሽ ሴት ልጁን አስገድዶ መድፈር ወንጀል ተከሷል። ጉዳዩን የሚመለከቱት ዳኛ ክርክሩን ሰምተው ውሳኔ የወሰኑ ሲሆን፣ በውሳኔው ውስጥ የሚከተሉት ይገኙበታል። «በመጀመሪያ ቀን ሩካቤ ስጋ ሲፈጸም ማህጸኗን ለምን አላመማትም? ጥብቅ ቁጥጥር ያደርግባት የነበረው ማህጸን የሚያሳምም ክፉ በሽታ ላይ የሚጥል የዋልጌነትና የብልግና ተግባር ትፈጽማለች ብሎ ጠርጥሮስ እንደሆነ? (አቤቱታ ያቀረበችው) እየተቆጣጠረ ከሚያስቸግረኝ መላ ልፈልግና እርሱን ከርቸሌ ሽኝቼ እኔ በነጻነት ልመላለስ ብላ አስባ እንደሆነ ማን ያውቃል? የምትኖርበት ቤት ከአንድ መጠጥ ቤት ጋር የተያያዘ መሆኑን ተበዳይ ነኝ ባይዋራ ራሷ አረጋግጣለች... የ15 አመት ወይዘሪት ስለነበረች በዚህ የእድሜ ደረጃ ላይ የሚገኙ ወጣቶች የሚሰሩትን የሚያሳጣቸው፣ እሳት በጉያቸው ሽጉጠው እንደሚከንፉ የታወቀ ነው።...»። ዳኛው ፍርዱን ሲጽፉ የተጠቀሙባቸው ቃላት የራሳቸው መሆናቸውን በመልሳቸው ላይ ገልጸዋል። በአስራዎቹ እድሜ ውስጥ በሚገኙ ወንዶችና ሴቶች ላይ በገሀድ የሚታየውን ስነህይወታዊና ስነልቦናዊ ክስተት ለመግለጽ የሞከሩበት መሆኑንም ገልጸዋል። የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ይህንን በውሳኔው ላይ የተጠቀሰውን የዳኛውን ቃላቶችና አባባሎች በተመለከተ፣ «ዳኛው የተጠቀሙባቸው ቃላትና የሰነዘሩዋቸው አስተያየቶች የግል ተበዳይዋን በተለይ፣ እንዲሁም ደግሞ ወጣት ሴቶችን በአጠቃላይ የሚያሸማቅቅና አንገት የሚያስደፋ፣ የደረሰባቸውን በደል ይፋ እንዳያወጡና እውነት ተዳፍኖ እንዲቀር የሚያደርጉ፣ ሴቶች በበታችነት ስሜት ግፍና በደልን አሜን ብለው ተቀብለው እንዲኖሩ የሚያደርጉ በከፍተኛ የትምክህት መንፈስ የሰፈሩ ናቸው። እንዲሁም ኢትዮጵያ ሴቶችንና ወጣቶችን በሚመለከት በህገ መንግስቱ ውስጥ ያሰፈረቻቸውንና በተቀበለቻቸው አለምአቀፍ ድንጋጌዎች ውስጥ ተካተው የሚገኙ የአኩልነትና የነጻነት መርሆዎችን የሚቃረኑ ናቸው። ዛሬ አገራችን ለሴቶችና ህጻናት መብቶች ጥበቃ ከፍተኛ

ትኩረት በሰጠችበት፤ የሚደርስባቸው ተጽእኖና በደል እንዲወገድ ጥረት በሚደረግበት ወቅት ለዚህ የእኩልነት መብት መከበር በግንባር ቀደምትነት መስለፍ ከሚገባው ዳኛ የማይጠበቃ የወንድ የበላይነትን የሚያቀነቅንና ትምክህትን የሚያሳይ፤ በወጣትነት እድሜ ላይ ያሉ ሴቶች ስሜታቸውን መቆጣጠር የማይችሉና ወጣት መሆን የጥፋተኝነት ግምት የሚያስጥ አድርጎ የሚያቀርብ በሌላ በኩል ደግሞ ሴቶችን በሚያሳንስና በሚያዋርድ መልኩ መቅረቡ የሚያሳዝን ብቻ ሳይሆን አደገኛ ዝንባሌ ሆኖ አግኝተዋል። በመሆኑም ዳኛው ህግና ማስረጃን መሰረት በማድረግ የሚጠቀሙባቸውን ቃላትም በጥንቃቄ በመምረጥ ውሳኔ መስጠት ሲገባቸው ከፍ ሲል የተጠቀሱትን በውሳኔዎቹ ውስጥ ማስፈራቸው ከፍተኛ የስነምግባር ጉድለት ሆኖ ስለተገኘ ጉባኤው ጥፋተኛ ናቸው ብሏል። በማለት ወስኗል። እናንተ ዳኛው በውሳኔው ያሰፈረውን አባባል እና በዳኞች አስተዳደር ጉባኤ የተደረገውን ትንታኔና ድምዳሜ እንዴት ትመለከቱታላችሁ?

11. አንተ ዳኛ ነህ። በምትኖርበት አካባቢ ጎረቤትህ የሆነው ሰው ተከሶ ቀረበ። ከጎረቤትህ ጋር ብዙም ቅርርብ የለህም። ይሁንና ተከራካሪው አንተ ከዳኝነት ወንበር እንድትነሳ ጥያቄ አቀረበ። ይህ ጥያቄ ምን ያህል ተቀባይነት አለው?

12. አቃቤ ህግ በሚመረምረው የምርመራ መዝገብ ከተገኙት ማስረጃዎቹ በጣም ጠቃሚውና አስፈላጊው ህግን በመጣስ የተገኙ መሆኑን ይረዳል። ከእነዚህ አንዱ ፖሊስ የብርበራ ፈቃድ ሳያገኝ በህገወጥ መንገድ ቤት ውስጥ ገብቶ ያገኘው መረጃ መሆኑን ይረዳል። ይህ ህገ ወጥ ተግባር ባይፈጸም ኖሮ፤ ማስረጃው አይገኝም ነበር። አቃቤ ህጉ ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል?

13. አንድ የምርመራ መዝገብ ተጠናቆ የመጣለት አቃቤ ህግ የተሰባሰቡትን ማስረጃዎች ሲመረምር አንዳንዱ ተከላሽን የሚጠቅም ሆኖ ያገኘዋል። ስለሆነም ተከላሽን የሚጠቅመውን ማስረጃ በማስቀረት በተከላሽ ላይ ክስን ለማስረዳት የሚጠቅመውን ማስረጃ ብቻ አያይዞ ክስ ይመሰርታል። አቃቤ ህጉ ተከላሽን የሚጠቅም ማስረጃ በክሱ ውስጥ አካቶ ባለማቅረቡ የሙያ ስነምግባሩን አላከበረም ይባላል?

14. አቃቤ ህግ በህገወጥ መንገድ የተገኘ ማስረጃ መኖሩን እያወቀ ማስረጃውን ይዞ ፍርድ ቤት ቀረበ። ይህ የአቃቤ ህግ ድርጊት ሊያስጠይቀው ይገባል ወይ?

ኢንተግራቲቲ(የተሟላ ሰብእና ያለው መሆን)

2.3.3.1. ዳኞችና ኢንተግራቲቲ

ዜጎች ፍርድ ቤት በሀቅና በእውነት ይወስናል፤ ፍትህ ይሰጣል የሚል እምነት የሚኖራቸው፤ በዳኛው ሀቀኝነት ላይ እምነት ሲኖራቸው ነው። ይህም ማለት ዳኛው በዳኝነት ስራውም ሆነ የግል ህይወቱን ሲመራ በማህበራዊ ግንኙነቱ እውነተኛ፤ ሀቀኛ፤ እምነት የሚጣልበትና በመርህ የሚመራ ሆኖ ሲገኝ ነው።

ዳኛው ግለሰባዊ ህይወቱን በሚመራበት በሚያገኘው ክብርና ሞገስ ፍርድ ቤቱም የሚከበር ሲሆን፤ በሌላ በኩል ዳኛው በግል ህይወቱ አሳፋሪና ዝቅ የሚያደርግ ተግባር የሚፈጽም ከሆነ፤ በፍርድ ቤት ውስጥም ተመሳሳይ ተግባር ሊያደርግ እንደሚችል ስለሚገመት፤ ዳኞች ዜጎች በፍርድ ቤት ላይ እምነት እና ክብር እንዲኖራቸው የግል ህይወታቸውን ክብርና እምነት ሊያሳድር በሚችል መልኩ መምራት አለባቸው።

በእንግሊዝኛ integrity የሚለው የስነምግባር መርህ የሚወክለው ይህንን የዳኛውን ገጽታ ሲሆን፤ በአማርኛ የተሟላ ሰብእና የሚለው ሀረግ ሊወክለው ይችላል።

የተሟላ ሰብእና እንዴት ይገለጻል?

የተሟላ ሰብእና ማለት ዳኛው የዳኝነት ስራውን ሲሰራ ብቻ ሳይሆን፤ የግል ህይወቱን ሲመራ፤ ከዳኝነት ስራ ውጭ ከሌሎች ሰዎች ጋር በሚያደርገው ግንኙነት ሁሉ የተከበረና እምነት የሚጣልበት መሆኑን ማለትም ሁለት አይነት ማንነት (personality) የሌለው መሆኑን የሚመለከት ነው።

ስለሆነም ዳኛው እውነተኛና ሀቀኛ፤ ከማጭበርበር፤ ከመዋሽት የራቀ እና የመልካም ሰው ባህርዮች ሊኖሩት ይገባል። በፍርድ ቤት ውስጥም ይሁን ከፍርድ ቤት ውጭ ህግና ደንቡን የሚያከብር ነው ወይ? እውነተኛና ሀቀኛ ነው ወይ? የሚከተለው መርህ ያለውና በመርህ የሚመራ ነው ወይ? ለሚለው ጥያቄ የሚኖረው መልስ ለሌሎች ወገኖች ትልቅ መልእክት ያለው ነው። እራሱ ህጉን የማያከብር ከሆነ፤ ነገ እሱ ሌሎች ወገኖች ህጉን ሲጥሱ ያስከብራል ብሎ ለማመን ያስቸግራል። እሱ ዋሾ አጭበርባሪ ከሆነ፤ ነገ አጭበርባሪዎችን ውሽታዎችን እንደማይደግፍ በህብረተሰቡ ዘንድ መተማመን ሊኖር አይችልም። በአጭሩ ጥሩ ዳኛ መሆን ብቻ ሳይሆን ጥሩ ሰውም መሆን አለበት ማለት ነው።

የአንድ ሰው የመልካም ባህሪ መገለጫዎች ምንድናቸው?

ይህንን በሚመለከት ምላሹ ከማህበረሰብ ማህበረሰብ ሊለያይ ይችላል። በተለይ አሁን ደግሞ የተለያዩ ማህበራዊ እሴቶች እየተገናኙ አንዱ ሌላውን እየዋጠ፤ እየተሻሻለ ያለበት ጊዜ ላይ እንገኛለን። ስለሆነም

የትኛውን የህብረተሰብ እሴት ተቀብሎ እንዲተገብር ይጠበቃል? ዳኛ የግድ ሁሉንም የህብረተሰቡን እሴቶች ማክበርና መተግበር አለበት ወይ? የእራሱ ሰብአዊ መብት ጉዳይስ እንዴት ይታያል? የሚል ጥያቄ መነሳቱ አይቀርም።

የተሟላ ሰብእና መለኪያ ወይም ዋናው መመዘኛ ከአንድ ሀይማኖት ወይም የሞራል አስተሳሰብ ጋር የሚጣጣም ወይም የሚጋጭ መሆን አለመሆኑ አይደለም። ወይም በአብዛኛው ህብረተሰብ ተቀባይነት ያገኘ ነገርን መተግበር ወይም አለመተግበር አይደለም። ይሁንና የፈጸመው ድርጊት ዳኛው በዳኝነት ወንበሩ ላይ ተቀምጦ ፍትሀዊ፣ነጻና ህጉን ያከበረ ዳኝነት ሊሰጥ አይችልም የሚያስብለው ነው ወይ? ከሚል አንጻር መታየት ያለበት ነው። እከሌ የሚባሉ ዳኛ በሀቅና በእውነት ላይ ተመስርተው ብቻ ነው የሚሰሩት የሚባል ሊሆን ይገባል።

ከዚህ አንጻር በዳኝነት ስነምግባር ላይ የተጻፉ ጽሁፎች ዳኛው አንድን ተግባር ሲፈጽም የሰብአዊ መብቱንና ለፍርድ ቤት የሚኖረውን ክብር አመዛዝኖ ሊወስን እንዲችል የሚከተሉት መስፈርቶችን እንዲጠቀም ይመክራሉ።

- ዳኛው ሲፈጽመው የተዘጋጀው ነገር በህግ ያልተከለከለ መሆኑ፤
- ዳኛው የፈጸመው ወይም ሲፈጽመው የተዘጋጀው ስራ እንደግለሰብ መብት በህግ የተጠበቀ መሆኑ፤
- ዳኛው ድርጊቱን ሲፈጽም ሊያደርስ የሚችለውን አዎንታዊም ሆነ አሉታዊ ውጤት በሚመለከት አስፈላጊውን ጥንቃቄ ያደረገ መሆኑ፤ (መብቱ መሆኑን ብቻ ሳይሆን መብቱን ሲጠቀም አግባብ ባለውና ምክንያታዊ በሆነ መልኩ መብቱን መጠቀሙ)
- በዳኛው ድርጊት ሌሎች ሰዎች የሚጎዱ መሆኑ፤ ወይም በሌሎች ሰዎች እይታ እንደጉዳት የሚታይ መሆኑ፤
- ድርጊቱ ለህብረተሰቡ ክብር የሚሰጥ ወይም የማይሰጥ መሆኑ፤
- የዳኛው ባህርይ በተጽእኖ በተዛባ አመለካከት የተመራ መሆን አለመሆኑ፤

እነዚህ መመዘኛዎች ህብረተሰቡ ከዳኛው የሚጠብቀውን የሰብእና ደረጃና ዳኛው እንደማንኛውም ሰው ያለውን ሰብአዊ መብት አስታርቆ ለመሄድ እንደመለኪያ ዳኛው ሊጠቀምባቸው ይችላል።

በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 10 በትእግስት ማዳመጥና ነገር ማስጨረስ በሚለው ርዕስ ስር እንደተመለከተው፤ ዳኛ በችሎት የሚነጋገሩትን ጠበቆችና ተከራካሪዎች ሁሉ በትእግስት ማዳመጥና

ለጉዳዩ አግባብ ያለው ክርክራቸውን ማስጨረስ አለበት። የባለጉዳዮችን ሰብእና መብታቸውንና ክብራቸውን መጠበቅ ይኖርበታል ይላል። በተመሳሳይ በአማራ ክልል የዳኞች ስነምግባር ደንብ ቁጥር 16 የህዝብ አገልጋይነት በሚለው ስር «ዳኞች ባለጉዳዮችን በአክብሮትና በትህትና መቀበል፣ በጥሞና ማዳመጥና ለሚያቀርቡላቸው አቤቱታዎችና ሌሎች ጥያቄዎች በወቅቱ አስፈላጊውን ትእዛዝ ወይም ውሳኔ መስጠት አለባቸው ይላል።

ዳኛው ቁጣውን ማሳየት የለበትም። ጠበቃው ወይም ተከራካሪ የሚያደርገው ንግግር የሚገፋፋ ቢሆንም እንኳን ከፍተኛ ጥንቃቄን ማሳየት አለበት። ስለሆነም የፍርድ ቤቱን ስነስርዓት ሲጠብቅም በብቀላ መልኩ ሳይሆን ደረጃውን በጠበቀና በሚያስከብር መልኩ መሆን አለበት።

ዳኛው አሁንም አሁንም ጠበቃውን ያለበቂ ምክንያት ማቋረጥ ተገቢ አይደለም። ወይም ጠበቃውን ማንቋሸሽና ማራከስ ተገቢ አይደለም። ይህ ማለት ግን የፍርድ ቤቱን ስርዓት የሚጥስ ወይም ተከራካሪዎችን እየተሳደበ ወይም እያላገጠ ያለ ጠበቃ ወይም ተከራካሪ ላይ እርምጃ አይውሰድ ማለት አይደለም። ዳኛው በችሎት ላይ ከፌዝና ከስላቅ፣ ከቀልድ እራሱን መጠበቅ አለበት።

እሱ በወሰነው ጉዳይ ላይ ይግባኝ ቢጠየቅ በበላይ ፍርድ ቤት ላይ ተጽእኖ ከማሳደር የተቆጠበ፣ የፍርድ ቤትን ስርዓት የሚያከብር መሆን አለበት።

ዳኛው ውሳኔውን ሲሰጥ በቃሉ በችሎት ፊት የተናገረውና በጽሁፍ ላይ የሚያስፍረው ተመሳሳይ እንዲሆኑ ጥንቃቄ ማድረግ አለበት።

አንዳንድ ጊዜ ዳኛው መሰረታዊ የሰብአዊ መብትና ሰብአዊ ክብርን የሚጥሱ ህጎችን መሰረት አድርጎ የመወሰን አጣብቂኝ ውስጥ ሊገባ ይችላል። እንዲህ ባለጊዜ እራሱን ከዳኝነት ሀላፊነት በማግለል ለፍትህና ለሰብአዊነት ያለውን ታማኝነት ማሳየት አለበት። ምክንያቱም ዳኞች ወደዚህ ሀላፊነት በሚመጡበት ጊዜ “ ለፍትህና እውነት” መከበር እንቆማለን ብለውና ምለው ነው።

አንድ ዳኛ አብሮት የሚሰራ ሌላ ዳኛ ከሙያው ስነምግባር ውጪ የዳኝነት ሥራን በትጋት የማከናወን ሀላፊነት ወደ ጐን በመተው ኢ-ስነምግባራዊ ድርጊት መፈፀሙን ያወቀ እንደሆነ እኔ ምን አገባኝ? ብሎ ሊተወው አይገባም። ለእውነትና ለሀቅ የሚቆም ዳኛ ሌሎች ሰዎች ይቀየሙኛል፣ ይጠሉኛል የሚል መሆን የለበትም። በሌሎች ሰዎች ዘንድ የሚኖረው ተከባሪነትና ተወዳጅነት ለሀቅ በመቆሙ እንጂ፣ የሌሎችን መጥፎ ባህርይ ወይም ያልተገባ ባህርይ በመደበቁ ወይም አይቶ እንዳላየ ሆኖ በማለፉ መሆን የለበትም። ከዚህ አንጻር ዳኛው ኢስነምግባራዊ ድርጊት ላሳየው የስራ ባልደረባው ምክር መለገስን ወይም እንደ ነገሩ ክብደትና ሁኔታ ለሚመለከተው አካል ማስታወቅን ያጠቃልላል።

ስለሆነም ዳኛው፤

- ጥሩ ዳኛ ብቻ ሳይሆን ጥሩ ሰው ከሆነ፤
- ህግን ከመጣስ፤ ከማጭበርበር፤ ከመዋሸት የራቀ ከሆነ፤
- የተከራካሪዎችን ሰብአዊ መብት ባከበረ መልኩ በትእግስትና ደረጃውን በጠበቀ መልኩ ችሎቱን የሚመራ ከሆነ፤
- በሚናገረውና በሚያደርገው ድርጊት መካከል ልዩነት የማይታይ ከሆነ፤
- ከመሰረታዊ ሰብአዊ መብቶች ጋር የሚጋጩ ህጎችን ተግባራዊ ከማድረግ የሚቆጠብ ከሆነ፤
- የስራ ባልደረባውን ኢስኒምግባራዊ ድርጊት አይቶ እንዳለየ የማያልፍ ከሆነ፤

የተሟላ ሰብእና አለው ማለት ይቻላል።

2.3.3.2. የአቃቤ ህግነት የተሟላ ሰብእና (ኢንተግሬቲ)

የተሟላ ሰብእና ከዳኛው እንደሚጠበቅ ሁሉ ከአቃቤ ህጉም ይጠበቃል።

አቃቤህግ ሰብአዊ መብቶችና ነጻነቶችን የጣሱ ሰዎችን ለፍርድ የሚያቀርብ ከመሆኑ አንጻር እሱም እራሱ በድርጊቱ ሰብአዊ መብቶችንና ነጻነቶችን የሚያከበርና አርአያ ሆኖ መታየት ያለበት ነው።

የፌዴራል አቃቤ ህግ አስተዳደር ደንብ በአንቀጽ 62 ስለእያንዳንዱ አቃቤ ህግ ጠባይ የሚከተለውን ደንግጎ እናገኛለን።

1. ማንኛውም አቃቤ ህግ የህዝብን አክብሮትና እምነት እንዲያገኝ በመስሪያ ቤቱም ሆነ ከመስሪያ ቤቱ ውጭ በማናቸውም ጊዜ መልካም ጠባይና ስነምግባር እንዲኖረው ያስፈልጋል።
2. በማንኛውም ጊዜ የሙያውን ክብር ለማስጠበቅ የሚያስፈልገውን ሁሉ አሟልቶ መገኘት አለበት።

አንቀጽ 64. አቃቤ ህግ ከህዝብ ጋር ስላለው ግንኙነት

1. አቃቤ ህግ የሚፈጽማቸው ተግባሮች በጠቅላላው የመላውን ህዝብ ጥቅም የሚመለከቱ መሆናቸውን ምን ጊዜም መዘንጋት የለበትም።
2. አቃቤ ህግ የሰዎችን ሰብአዊ መብትና ክብር መጎዛት የለበትም።

አቃቤ ህግ በግል አኗኗሩ የተቋሙን ተአማኒነት ጥያቄ ውስጥ እንዳይከት መጠንቀቅ ይኖርበታል። ተቋሙ ተገቢውን ክብር፣ ድጋፍና ተአማኒነት የሚያገኘው አቃቤ ህግ በግል አኗኗሩ በሚያሳየው ባህርይ ነው። ስለሆነም ህግ አስከባሪ በመሆን እምነት እንዲጣልበት ከማንም በላይ ህግ አክባሪ መሆን አለበት። በግል ህይወቱ ከማጭበርበር ውሸታም ከመሆንና ከመሳሰሉት መቆጠብ አለበት።

በህገመንግስቱ እና በአለምአቀፍ የሰብአዊ መብት መግለጫዎችና ስምምነቶች የተመለከቱትን ሰብአዊ መብቶች በማክበር በጽኑ መቆምና አርአያ ሆኖ መታየት ይኖርበታል።

አቃቤ ህግ በክርክሩ ቢረታ፣ በይግባኝ ወይም ቀጣይ ባለው ህጋዊ ስርአት መሰረት ለማስለወጥ ከመሞከር ውጭ ከፍርድ ቤት ውጭ የፍርድ ቤትን ውሳኔ አለአግባብ ከመተቸት መቆጠብ አለበት።

አቃቤ ህግ የመጨረሻ ውሳኔ ባላገኘ ጉዳይ ላይ መግለጫ ከመስጠት ወይም ጽሁፍ በማሳተም ፍርድ ቤቱን ከመዳፈር መቆጠብ አለበት።

አቃቤ ህግ የሌላውን አቃቤ ህግ ኢስነምግባራዊ ድርጊት አይቶ እንዳላየ ማለፍ የለበትም።

ሌሎችን ህግን አንዲጥሱ መምከር ወይም ህግ ሲጥሱ ዝም ብሎ ማየት የለበትም።

በቅጣት አወሳሰን ጊዜ የተከላካይ ጠበቃ የሚያቀርበውን የተሳሳተ የቅጣት ማቅለያ ተቀባይነት እንዳያገኝ መከራከር አለበት።

ይሁንና አቃቤ ህግ የሚሰራው ስራ በአጠቃላይ መብት እንደሌለው ተደርጎም መታየት የለበትም። ስለሆነም አንዳንድ ጊዜ የሚፈጸሙት ተግባራት በጭፍኑ ከመቃወም በፊት፣

- አቃቤ ህግ የፈጸመው ወይም ሲፈጽመው የተዘጋጀው ስራ እንደግለሰብ መብት በህግ የተጠበቀ መሆኑ፣
- አቃቤ ህግ ድርጊቱን ሲፈጽም አስፈላጊውን ጥንቃቄ ያደረገ መሆኑ፣
- በአቃቤ ህግ ድርጊት ሌሎች ሰዎች የተጎዱ መሆኑ፣ ወይም በሌሎች ሰዎች እይታ እንደጉዳት የሚታይ መሆኑ፣
- ድርጊቱ ለህብረተሰቡ ክብር የሚሰጥ ወይም የማይሰጥ መሆኑ፣
- የአቃቤ ህግ ባህርይ በተጽእኖ በባያዝ የማይመራ መሆኑ፣

የአቃቤ ህጉን የተማላ ሰብእና ያሟላ ወይም ያከበረ ለመሆኑ እንደመስፈርት የሚያገለግሉ ናቸው። አቃቤ ህጉ እነዚህን መመዘኛዎች መሰረት በማድረግ አንዳንድ ጊዜ አከራካሪ ሊሆኑ የሚችሉ ምርጫዎችን መወሰን ይገባዋል።

ስለሆነም አቃቤ ህጉ፤

- በፍርድ ቤቱ ስራውን ሲሰራ ሆነ ከፍርድ ቤት ውጭ የግልና ማህበራዊ ህይወቱን ሲመራ እውነተኛና፣ ቀጥተኛ ከሆነ፤
- በሚያምንበትና በሚተገብረው መካከል ልዩነት የሌለ ከሆነ(በመርህ የሚመራ ማለት ነው)
- ሰብአዊ መብቶችን ለማክበርና ለማስከበር በጽኑ የሚቆም ከሆነ፤
- በፍርድ ቤት የሚሰጠውን ውሳኔ በሌላ መልኩ ለማስቀየር ወይም ለማጥላላት የማይሞክር ከሆነ፤
- የሌላኛውን አቃቤ ህግ ኢስክምግባራዊ ድርጊት አይቶ እንዳላየ የማያልፍ ከሆነ፤
- ሌሎች ህግን እንዲጥሱ ከመምከር የተቆጠበና ህግ ሲጥሱ አይቶ እንዳላየ የማያልፍ ከሆነ፤

የተሟላ ሰብእና ያለው ነው ለማለት ይቻላል።

የተሟላ ሰብእ/ኢንተግራቲን በተመለከተ

መደደዩ ጥያቄዎች

1. «ዳኛ ወይም አቃቤ ህግ ስራውን በአግባቡ እስከሰራ ድረስ የግል ህይወቱን እንዴት እንደሚመራ፣ ሊያሳስበው አይገባም፤ የሙያ ስነምግባሩም አካል ተደርጎ መታየት የለበትም» በሚል የሚቀርብ አቋም አለ። አቋሙን በመደገፍም ሆነ በመቃወም የሚቀርቡ ምክንያቶችን በማንሳት በአጠቃላይ ዳኛውም ሆነ አቃቤ ህጉ ምን ሊያደርጉ እንደሚገባ ተወያዩበት።
2. በዳኝነት ሆነህ በምትሰራበት ጊዜና አንተ የምትመለከተውን መዝገብ በተመለከተ ሌላ በምትሰራበት ፍርድ ቤት የሚሰራ የምታውቀው ዳኛ መጥቶ «ይህንን ጉዳይ በጥንቃቄ ብትመለከተው» «አደራ ተከላሽን እንዳትጎዳው» ብሎ ቢልህ ምን ታደርጋለህ። ድርጊቱ በተደጋጋሚ ተፈጽሞ ቢሆን ልዩነት ያመጣል?
3. ዳኛው ምግብ ሊበላ በገባበት ቤት ውስጥ ምግብ አዞ ከበላ በኋላ ተከፍሏል የሚል ምላሽ ተሰጠው። ዳኛው ምን ማድረግ አለበት?

2.3.4. ቅንነት (PROPRIETY)

2.3.4.1. ዳኝነትና ቅንነት

ዳኛው በማህበራዊ ግንኙነቱ፣ በችሎት ውስጥም ሆነ ከችሎት ውጭ የሚያደርጋቸው ተግባራት ስራውን በነጻነት፣ ከአድልዎ በጸዳ መልኩ እና በሀቀኝነት፣

- እንዳይሰራ ተጽእኖ ከሚያደርጉ ወይም
- እነዚህን ባከበረ መልኩ አይሰራም የሚሉ ተገቢ ጥርጣሬዎች በህብረተሰቡ ውስጥ እንዳይነሱ

መጠንቀቅ አለበት፡፡

እንዲሁም ስልጣኑን አለአግባብ ለግሉ ወይም ለሌሎች ወገኖች ጥቅም እንዲውል ከማድረግ ተግባር መቆጠብ አለበት፡፡

ፕሮፕራይቲ የሚለው የስነምግባር መርህ ዳኛው ስራውን በነጻነት፣ ከአድልዎ በጸዳ መልኩ እና በሀቀኝነት እንዳይሰራ የሚያደርጉ ወይም ደግሞ እነዚህን ባከበረ መልኩ አይሰራም የሚሉ ጥርጣሬዎች ሊያስነሱ ከሚችሉ ባህርያቶችና ተግባራቶች እራሱን መጠበቅ እንዳለበት የሚያመለክት ነው፡፡

The test for impropriety is whether the conduct compromises the ability of the judge to carry out judicial responsibilities with integrity, impartiality, independence and competence, or is likely to create, in the mind of a reasonable observer, a perception that the judge's ability to carry out judicial responsibilities in that manner is impaired. (commentary on the Bangalore code of conduct, no. 112)

ዳኛው በችሎት ከሚከራከሩ ጠበቆች ጋር የሚያደርገው ግንኙነት በአግባቡ ደረጃውንና መጠኑን የጠበቀ ሊሆን ይገባል፡፡ ዳኛው አዘውትሮ በጠበቆች መኪና የሚጠቀም ከሆነ አንድም አላስፈላጊ ለሆነ ተጽእኖ ሊጋለጥ ይችላል፡፡ ሌሎች ተመልካቾችም በገለልተኝነት ይወስናል ለማለት ይቸገራሉ፡፡

ዳኛው በችሎት ባለ መዝገብ ጉዳይ ላይ ከችሎት ውጪ ጉዳዩን ከያዙት ጠበቆች ጋር መወያየትም በፍጹም ተገቢ አይደለም፡፡

ዳኛው በህዝብ ትራንስፖርት የሚጠቀም ከሆነ እስከተቻለ ድረስ በችሎቱ ከሚከራከር ደንበኛ ጎን ተቀምጦ ከመሄድ ለመቆጠብ ቢሞክር ይመረጣል፡፡ አለበለዚያ በሚከፈተው ወይይት ላልተፈለገ ተጽእኖ ለመጋለጥ፣ በሌላው ተከራካሪ ደንበኛ ከታየም የማይገባ አመለካከት እንዲፈጠር ምክንያት ይሆናል፡፡

በዳኛው ዘንድ መዝገብ ይዘው ከሚከራከሩ ወይም ሊከራከሩ ከሚችሉ ጠበቆች ከፍተኛ ስጦታ ወይም ከፍተኛ ወጪ ያለውን ግብዣ ከመቀበል መቆጠብ ይኖርበታል።

ዳኛው መኖሪያ ቤቱን ወይም ስልኩን ጠበቆች ባለጉዳዮችን እንዲቀበሉበት ወይም እንዲያስተናግዱበት ከመፍቀድ መቆጠብ ይኖርበታል።

ዳኞች በህዝባዊ ውይይቶች በሚሳተፉበት ወቅት አንደኛ ተሳትፏቸው በገለልታኝነታቸው ላይ አሉታዊ ገፅታ እንዳይፈጥር ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ አለባቸው። ምክንያቱም ህብረተሰቡ ዳኛውን ከተዛባ አመለካከት፣ ከአድልዎ የጸዳ፣ ነጻ አመለካከትና ሁሉንም በአኩል ደረጃ የሚመዝን አድርጎ ስለሚወስድ ይህንን ግምት አደጋ ላይ እንዳይጥለው መጠንቀቅ ያስፈልጋል።

ከዚህ ባሻገር ዳኞች በህዝባዊ መድረኮች አከራካሪ በሆኑ ጉዳዮች ላይ ከመከራከርም ሆነ አስተያየታቸውን ከመስጠት ቢቆጠቡ ይመረጣል። ለምሳሌ ያህል መንግስትን የሚቃወምና የሚተች አስተያየት በህዝባዊ መድረኮች ላይ ቢያቀርቡ ከመንግስት ጋር በሚደረጉ ክርክሮች ከወገናዊነትና ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ላይወስኑ ይችላሉ የሚል ጥርጣሬ እንዲፈጠር ያደርጋል። ይሁንና ህግን ለማሻሻል በሚደረግ ውይይት ቢሳተፉ ችግር የለውም።

የፍትህ አስተዳደሩን በሚመለከቱ ጉዳዮች ማለትም የፍርድ ቤት አሰራርን፣ የፍርድ ቤት ነጻነትን፣ (ከደመወዝ ወይም ጥቅማጥቅም ጋር የተያያዘ ወዘተ) ጉዳዩ የፖለቲካዊ ውሳኔ የሚጠይቅ ቢሆንም በዚህ ጉዳይ ላይ አስተያየት መስጠት ግን ሊቆጠብ አይገባም።

ከሞራል አንጻር የሚነሱ አንዳንድ ጥያቄዎች ላይ ለምሳሌ የአካባቢ ጥበቃን ለመደገፍ፣ በረሀብ የተቸገሩ ሰዎችን ለመርዳት በሚደረጉ ስብሰባዎች፣ ሰላማዊ ሰልፎች በመገኘት ሀሳብን መግለጽ ችግር የለውም። ዳኛው እንዲህ ባሉ ጉዳዮች ላይ ሀሳቡን ከመግለጽ ከሚቆጠብ፣ ሀሳቡን ከገለጸ በኋላ በአንድ ወይም በሌላ መልኩ እሱ በሚያስችልበት ችሎት ይህንን የሚመለከት ክርክር ወይም ጉዳይ ከቀረበ እሱን ጉዳዩን ከማየት ቢያገል ይመረጣል።

ዳኛው ልዩነትን በዘር፣ በጾታ፣ በሀይማኖት፣ ብሄራዊ ማንነት እና ሌሎችን መሰረት አድርገው መሰረታዊ መብቶችን ተቃራኒ በሆነ መንገድ ከሚሰሩ ድርጅቶች አባልነት እሱን ማራቅ አለበት።

ዳኞች ወደተለያዩ ክለቦች፣ መጠጥ ቤቶች፣ መጫወቻ ቤቶች ሊሄዱ ይችላሉ። ይሁንና ቦታው ምን ዓይነት ስም አለው? ህገወጥ ተግባራቶች የሚፈጸሙበት ነው ወይ? እነማን ናቸው ይህንን የሚያዘወትሩት? እዚህ በመገኘቴ ለምን ዓይነት ሁኔታ እጋለጣለሁ? ተመልካችስ ዳኛ ሆኜ በእዚህ ቦታ ብገኝ ስለዳኝነት ተቋሙ ምን አመለካከት ይይዛል? ጥያቄዎችን በማንሳት በጥንቃቄ ለመገኘት ወይም ላለመገኘት መወሰን

ይኖርባቸዋል። በፌዴራል ዳኞች የስነምግባር ደንብ አንቀጽ አንቀጽ 28. የዳኝነትን ስራ ከግል ጥቅም ጋር አለማጋጨት በሚለው ርዕስ ስር ዳኛ ከዳኝነት ተግባር ክብሩ ጋር የሚጋጭ ወይም የሚቃረን ስራ መስራት አይገባውም በማለት ይደነግጋል።

በአጠቃላይ ዳኛው በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ከዳኝነት ስራው ውጭ የሚሰራቸው ስራዎች በነጻነት፣ አድሎአዊ ሳይሆን መስራቱን የሚፈታተኑና የሚያሸንፉት እንዳይሆኑ፣ በህብረተሰቡ ዘንድም አድሎአዊ ነው ወይም፣ ነጻ አይደለም፣ የተሟላ ሰብእና የለውም የሚሉ አመለካከቶች እንዳያድጉ በድርጊቶቹና በተግባሮቹ መጠንቀቅ ይኖርበታል።

ይሁንና ይህ ሲባል ዳኛው ከህብረተሰቡ ተለይቶ ይኑር ማለት አይደለም። በአንድ ወይም በሌላ መልኩ ዳኛው በሚፈጽማቸው ተግባራት ትችትና ወቀሳ ሊቀርብበት ይችላል። ዳኛው ግን ከዚህ አንጻር ከሚዛን ማስገባት ያለበት ምክንያታዊ የሆነ ሰው ምን ሊገምት ይችላል የሚለውን ነው እንጂ፣ ምክንያታዊ ያልሆነ ሰው የሚገምተውን አይደለም።

በሌላ በኩል ዳኛው ስልጣንን ለግል ጥቅም ለቅርብ ወዳጆቹ ጥቅም ማዋል የለበትም። ወይም ዳኛው ስልጣኑን ለራሱ የግል ጥቅም ያውላል ወይም ለወዳጆቹ ጥቅም ያውላል ከሚል ምክንያታዊ ጥርጣሬ እራሱን ማራቅ ይኖርበታል።

በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 27. ስልጣንን ለግል ጥቅም አለማዋል በሚለው ርዕስ ስር ዳኛ የማይገባውን ጥቅም ለማግኘት ወይም ለማስገኘት ስልጣኑንና ክብሩን መሳሪያ ማድረግ የለበትም በማለት ይደነግጋል። የአማራ ክልል ዳኞች ስነምግባርም በቁጥር 13(1) ዳኞች ስልጣናቸውን አለአግባብ አስፍቶ መጠቀም ሆነ ለግል ክብርና ዝና አገልግሎት ማዋል የለባቸውም ይላል። እንዲሁም በንኡስ አንቀጽ 4 ዳኞች የዳኝነት ስራቸውን የግል ጥቅም ለማግኘት ማዋል የለባቸውም ይላል። ለምሳሌ፣

- የትራፊክ ስርዓት ጥሶ ዳኝነቱን ሊጠቀምበት አይገባም፤
- ዳኛው የግል ቢዝነሱን በሚያካሄድበት ወቅት የዳኝነት መንበሩን በመጠቀም በፍርድ ቤቱ ደብዳቤ በመጠቀም መልዕክቶችን መለዋወጥ የለበትም፤
- አገልግሎት ፍለጋ የሆነ ቦታ ሄዶ ከቢሮክራሲያዊ አሰራሮች በማምለጥ በፍጥነት ለመስተናገድ ሲል ዳኛ መሆኑን በመግለፅ በተለየ ሁኔታ እንዲስተናገድ መጠየቅ የለበትም። እርግጥ ነው ዳኛ መሆኑን ይደብቅ ማለት አይደለም። አስፈላጊ ሲሆን ይህንን መግለጽ አስፈላጊ ነው። ይሁንና ስልጣኑን ለግል ጥቅም መጠቀሚያ ሊያደርገው አይገባም ማለት ነው።

- የዳኛው፣ ልጁ ወይም ባለቤቱ ወይም የቅርብ ዘመዱ ቢታሰር ዳኝነቱን በመጠቀም እነዚህ ሰዎች ከሌላው የተለየ መስተንግዶ ተደርጎላቸው እንዲፈቱ ወይም ጉዳያቸው በትኩረት እንዲታይ ግፊት መፍጠር የለበትም።
- የፍርድ ቤት ሰራተኞችን የግል አገልጋይ እንደሆኑ አድርጎ ከመጠቀም ተግባርም መራቅ አለበት።
- አንድ ዳኛ ለሆነ በትርፍ ላይ ለተመሰረተ ፐብሊኬሽን ጽሁፍ ቢያቀርብ ስሙን ጋዜጣው ገበያውን ለማስፋፋት እንዳይጠቀምበት መጠንቀቅ ይኖርበታል። አለበለዚያ ዳኝነቱን ለግል ጥቅም ማግኛ መጠቀሚያ እንዲውል አደረገ ማለት ነው። ይህ ማለት ቢቻል በብእር ስም መጠቀም፣ አለበለዚያም ዳኝነቱን በሚገልጽ መልክ እንዳይጠቀስ ማድረግ ይመረጣል።
- አንድ ዳኛ በንግድ ሬዲዮ ወይም ቴሌቪዥን ላይ ማስታወቂያ ለመስራት ወይም የአንድን ድርጅት ለማስተዋወቅ መቅረብ የለበትም። ምክንያቱም በርሱ የዳኝነት ክብር ተገቢ ያልሆነ ጥቅም ሊገኝ ይችላልና።
- ዳኞች በስራ አጋጣሚ ያወቁትን ሚስጥር ለዳኝነት ስራቸው አስፈላጊ ካልሆነ በቀር በማናቸውም ሌሎች ሁኔታዎች ሊጠቀሙበት አይችሉም። በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 23 ዳኞች በውሳኔ ያላለቁ ጉዳዮችን ምስጢራዊ ጠባይ መጠበቅ እንዳለባቸው ተደንግጓል። የአማራ ክልል የዳኞች ስነምግባር ደንብም በቁጥር 8(1) ዳኞች በማናቸውም ጊዜና ቦታ በውሳኔ ያላለቁ ጉዳዮችን ምስጢራዊነት መጠበቅ እንዳለባቸው ይደነግጋል። ይሁንና በተለያዩ ጊዜ በፍርድ ቤት ውሳኔው ሳይነበብ ተከራካሪዎች አውቀው ድግስ የደገሱበት፣ ተከላሾች የጠፉበት አጋጣሚ እንዳለ ይሰማል። ይሁንና ከጤንነትና ከደህንነት ጋር የተያያዙ መረጃዎች በዳኛው ቤተሰብ ላይም ሆነ በፍርድቤት ሰራተኞች በጠቅላላው በህብረተሰቡ ላይ ጉዳት እንዳይደርሱ እርምጃ ከመውሰድ የሚያግድ ተደርጎ መወሰድ የለበትም። ለምሳሌ ጎጂ የሆኑ መድሀኒቶችን የሚመለከት ጉዳይ ቢሆን፣ በምስጢር ስም ሰዎች እንዲጎዱ ዝም ማለት የበለጠ ጉዳት የሚያመጣ ነው።
- በፌዴራል ዳኞች የስነምግባር ደንብ አንቀጽ 25. መደለያ አለመቀበል በሚለው ርዕስ ስር ለዳኝነት በቀረበ ወይም በሚቀርብ ወይም ለዳኝነት ቀርቦ በተወሰነ ጉዳይ ምክንያት ዳኛ ጉቦ መደለያ ስጦታ ወይም ሌላ ጥቅም በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ መንገድ ከባለጉዳይ ወይም ከሌላ ማንኛውም ሰው ላይ መቀበል የለበትም ይላል። በተመሳሳይ እንዲሁም በአንቀጽ 26. በአማላጅ

አለመስራት በሚለው ርዕስ ስር ዳኛ በአማላጅ መስራት ወይም እራሱ አማላጅ ሆኖ መቅረብ የለበትም፡፡ በሚል ተደንግጓል፡፡ ስለሆነም በተቻለ መጠን ማንኛውንም አይነት ስጦታ ከመቀበል መቆጠብ ይኖርበታል፡፡ በወንጀል ህግ አንቀጽ 417 ስለስጦታ የሚከተለው ተደንግጎ ይገኛል፡፡ «ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ ተገቢ ምክንያት ሳይኖረው ያለክፍያ ወይም ያለበቂ ክፍያ ማናቸውንም ዋጋ ያለውን ነገር የተቀበለ ከሆነ ከአምስት አመት በማይበልጥ ቀላል እስራት ይቀጣል፡፡» «በአገሩ ወይም በአካባቢው ባህል ወይም ልማድ መሰረት እንደተራ የወዳጅነት ምልክት የሚሰጥ ዋጋ ያለው ስጦታ መቀበል ወይም ከቅርብ የስጋ ወይም የጋብቻ ዘመድ ወይም ከቅርብ ወዳጅ ስጦታ ማግኘት በዚህ አንቀጽ ለተደነገገው ወንጀል ማቀቀሚያ አይሆንም»

- ይሁንና ስጦታ ሲባል ሁሉም አይነት ስጦታ ይከለክላል ማለት ሳይሆን፤ የሚከተሉት ተቀባይነት ሊኖራቸው ይችላል፡፡ 1) ሰርቲፊኬት፤ ሜዳሊያ ካርድ፤ ከጓደኞች ከዘመዶች ከማኅበራት የሚሰጡ አነስተኛ ስጦታዎች፤ ብድሮች ወዘተ፤ 2) ስኮላርሽፕ ለሁሉም ክፍት የሆነ፤ 3) የተለያዩ ጌሞችን በማሸነፍ የሚገኝ ሽልማት፤ ለሌሎችም ክፍት የሆነ፤ 4) መጽሄቶች ማጋዘኖች፤ ወዘተ

የዳኛውን ስልጣን መከታ በማድረግ ጥቅም ማግኘት የሚፈልጉ የቤተሰቦቹን አባላት በሚገባ መከታተልና መከላከል ይኖርበታል፡፡ ማንም ሰው ከዳኛው ጋር ባለው ቅርበት ምክንያት ዳኛው ላይ ተገቢ ያልሆነ ተፅእኖ መፍጠር እንደሚችል አድርጎ ሌሎችን እንዳይቀርብና እንዳይሳሳት ዳኛው ሁሌም ቢሆን ነቅቶ መጠበቅ አለበት፡፡ አንዳንድ ጊዜ ለተከራካሪ ወገኖች ይህንን ማሳሰብ አስፈላጊ ሊሆን ይችላል፡፡

ስለሆነም ዳኛው፤

- ተግባሮቹና እንቅስቃሴዎቹ የዳኝነት ስራውን በአግባቡ እንዳይሰራ ከሚያደርጉ ተጽእኖዎች እራሱን የሚጠብቅና የሚቆጥብ ከሆነ፤
- በህዝባዊ ውይይቶች በሚሰጠው አስተያየት ገለልተኛነቱን ጥያቄ ውስጥ እንዳይገባ ጥንቃቄ በሚያደርግ መልኩ የሚሰጥ ከሆነ፤
- ለመዝናናት የሚሄድባቸውን ቦታዎች የፍርድ ቤቱን ክብር በማይነካ መልኩ በጥንቃቄ የሚገመግምና የሚመርጥ ከሆነ፤
- የዳኝነት ስልጣንን ለግል ወይም ለዘመዶቹ ወይም ወዳጆቹ ጥቅም የማያውል እና ያውላል ከሚል ጥርጣሬ እራሱን የሚጠብቅ ከሆነ፤

- ዳኛ መሆኑን በማስተዋወቅ በተለየ መልኩ እንዲስተናገድ የማይደርግ ከሆነ፤
- በእሱ ስም ሌሎች የቅርብ ሰዎች እንዳይጠቀሙ አስፈላጊውን ጥረት የሚያደርግ ከሆነ፤
- የፍርድ ቤት ሰራተኞች በተመሳሳይ ስልጣኑን ለግል መጠቀሚያቸው እንዳያደርጉ የሚከላከል ከሆነ፤
- በስራ አማካይነት ያገኘውን ምስጢር የሚጠብቅ ከሆነ፤
- ያለበቁ ምክንያት ስጦታና የመሳሰሉትን ከመቀበል የሚቆጠብ ከሆነ፤
- የችሎት ስርዓትን ለማስከበር በሆነ ባልሆነው ስልጣንን አለአግባብ የማይጠቀም ከሆነ፤

የቅንነት መርህን ተግባራዊ ማድረግ የሚያስችል ሰብእና አለው ማለት ነው።

2.3.4.2. አካላዊ ህግ የሚጠበቅ ቅንነት (ፕሮፕራይቲ)

አቃቤ ህጎች ልክ እንደዳኛው ሁሉ ስራቸውን ከአድልዎ በጸዳ፣ በነጻነትና በሀቀኝነት እንዳይሰሩ ለተጽእኖ ከሚያጋልጣቸው ሁኔታ ራሳቸውን መጠበቅ ይኖርባቸዋል።

ከዚህ በተጨማሪ አቃቤ ህጎች ስልጣናቸውን ለግል ጥቅማቸው ወይም ለሌሎች ወገኖች መጠቀሚያ ከማድረግ ሊጠበቁ ይገባል።

ከዚሁ ጎን ለጎን ግን አቃቤ ህጉ ስልጣኑን ለራሱ የግል ጥቅም ያውላል ወይም ለወዳጆቹ ጥቅም ያውላል ከሚል ምክንያታዊ ጥርጣሬ እራሱን ማራቅ ይኖርበታል።

አቃቤ ህጎች በችሎት ከሚከራከሩ ጠበቆች ጋር የሚያደርጉት ግንኙነት በአግባቡ ደረጃውንና መጠኑን የጠበቀ ሊሆን ይገባል።

አቃቤ ህግ በፍርድ ቤት በክርክር ከሚገናኝቸው ጠበቆች ከፍተኛ ስጦታ ወይም ከፍተኛ ወጪ ያለውን ግብዣ ከመቀበል መቆጠብ ይኖርበታል።

አቃቤ ህጉ ልዩነትን በዘር፣ በጾታ፣ በሀይማኖት፣ ብሄራዊ ማንነት እና ሌሎችን መሰረት አድርገው መሰረታዊ መብቶችን ተቃራኒ በሆነ መንገድ ከሚሰሩ ድርጅቶች አባልነት እራሱን ማራቅ አለበት።

ልክ እንደዳኛው ሁሉ፤

- የትራፊክ ስርዓት ጥሶ በአቃቤ ህግነቱ ያገኘውን ስልጣን ከተጠያቂነት ነጻ ለመሆን ሊጠየቅበት አይገባም፡፡
- አቃቤ ህጉ የግል ቢዝነሱን በሚያካሄድበት ወቅት የአቃቤህግነት ስልጣኑን በመጠቀም በመስሪያ ቤቱ ደብዳቤ በመጠቀም መልዕክቶችን መለዋወጥ የለበትም፤
- አገልግሎት ፍለጋ የሆነ ቦታ ሄዶ ከቢሮክራሲያዊ አሰራሮች በማምለጥ በፍጥነት ለመስተናገድ ሲል አቃቤ ህግ መሆኑን በመግለፅ በተለየ ሁኔታ እንዲስተናገድ መጠየቅ የለበትም፡፡
- የአቃቤ ህጉ፣ልጁ ወይም ባለቤቱ ወይም የቅርብ ዘመዱ ቢታሰር አቃቤህግነቱን በመጠቀም እነዚህ ሰዎች ከሌላው የተለየ መስተንግዶ ተደርጎላቸው እንዲፈቱ ወይም ጉዳያቸው በትኩረት እንዲታይ ግፊት መፍጠር የለበትም፡፡
- የአቃቤ ህግነት ስልጣን ጓደኛውን ለመጥቀም ወይም ጠላቱን ለመጉዳት የሚጠቀምበት መሆን የለበትም፡፡
- አቃቤ ህጎች በስራ አጋጣሚ ያወቁትን ሚስጥር ለአቃቤ ህግነት ስራቸው አስፈላጊ ካልሆነ በቀር በማናቸውም ሌሎች ሁኔታዎች ሊጠቀሙበት አይችሉም፡፡
- ዳኞችን ከችሎት ውጪ በማግኘት ተከራካሪው ወገን በሌለበት በችሎት በተያዘ ጉዳይ ላይ ለማነጋገር ከመሞከር መቆጠብ፤ ከአማላጅነት መቆጠብ ይኖርበታል፡፡
- አቃቤ ህግ ዳኞች በስሜት፣ በፍርሀት ወይም በተዛባ አመለካከት እንዲወስኑ ከመገፋፋት መቆጠብ ይኖርበታል፡፡
- በአቃቤ ህግ መተዳደሪያ ደንብ ቁጥር 65 ምስጢር ስለመጠበቅ በሚለው ውስጥ፤

ማንኛውም አቃቤ ህግ

1. መረጃው ተራ ወይም በህዝብ ዘንድ የታወቀ ካልሆነ ወይም መደበኛ ስራውን በህጋዊ መንገድ ለመፈጸም አስፈላጊ ካልሆነ በቀር በስራው አጋጣሚ ወይም ምክንያት ወይም በሌላ አኳኒን ያገኘውን መረጃ ለማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም፡፡

ስልጣን ባለው ሀላፊ በአግባቡ ካልታዘዘ በቀር በአሰራር ምስጢር የተባሉትን መረጃዎች ቃለጉባኤዎች የስራ እቅዶችና እነዚህን የመሳሰሉ ምስጢራዊ ጉዳዮች ሁሉ በስራው ላይ ሆነ

ከስራ ውጪ ጉዳዩን እንዲያውቀው በደንቡ ለተፈቀደለት ሰው ካልሆነ በቀር ለሌላ ማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም በማለት ይደነግጋል።

አቃቤ ህጎች የምርመራ መዝገቡን ሲዘጉ የተዘጋበትን ምክንያት መግለጽ በተከላሽ ወይም በምስክሮች መብት ወይም ተአማኒነት ላይ ችግር የሚፈጥር ከሆነ ምክንያቱን በምስጢር መያዝ ይኖርባቸዋል።

- አቃቤ ህጎች የወንጀል ሰለባዎች ስለተወሰነ ውሳኔ እንዲያውቁ ማድረግ ይኖርባቸዋል።
- የቤተሰብ አባላቱ ወይም የመስሪያ ቤቱ ሰራተኞች በእርሱ ስም ስጦታ ወይም ብድር እንዳይወስዱ መጠንቀቅ አለበት።

የፌዴራል የአቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብ ከዚህ አንጻር የሚከተሉት ድንጋጌዎችን እናገኛለን።

አንቀጽ 66 ገንዘብ ስለመበደር

1. አዘውትሮ ገንዘብ መበደር ክልክል ነው።
2. አቃቤ ህግ በስራው ምክንያት ከሚያጋጥመው ማናቸውም ሰው ገንዘብ መበደር ወይም ለመበደር መሞከር ፍጹም ክልክል ነው።

አንቀጽ 67 ስለስጦታዎች

ማንኛውም አቃቤ ህግ ከስራው ጋር በተያያዘ ሁኔታ ስለሰጠው ወይም ወደፊት ስለሚሰጠው አገልግሎት ከማናቸውም ሰው ማናቸውም አይነት ስጦታ ወይም ዋጋ መጠየቅ ወይም መቀበል የለበትም።

አቃቤ ህጎች፤

- ምስክሮች የሀሰት ማስረጃ እንዲሰጡ ከማግባባትና ከማስፈራራት መቆጠብ፤
- ለጉዳዩ በምስክርነት መቅረብ የሚገባው ሰው ፍርድ ቤት እንዳይቀርብ አለማባበል ወይም አለመሞከር፤
- ተቃራኒ ወገን ማስረጃ እንዳያገኝ ማንኛውንም እንቅፋት መፍጠር ወይም ሌሎች ሰዎች ይህን መሰል አድራጎት እንዲፈፀሙ መሞከር ወይም መረዳት፤

- ምስክርነታቸውን እንዲሰጡ የማይገደዱ ሰዎችን በተመለከተ ካልሆነ በስተቀር ሌላ ማንኛውንም ሰው ለተቃራኒ ወገን የምስክርነት ቃሉን ወይም ሌላ አግባብነት ያለው ማስረጃ እንዳይሰጥ መገፋፋት፤

አይገባቸውም፡፡

የአቃቤ ህግ ክብርን ዝቅ ከሚያደርጉ ስፍራዎችና ድርጊቶች መቆጠብ አለባቸው፡፡ በተለይም አዘወትረው በመጠጥ ቤቶች፣ የቁማር ስፍራ መገኘትን በሚገባ ማጤንና ማስወገድ ያስፈልጋል፡፡

ስለሆነም አቃቤ ህጉ፤

- የሙያ ነጻነታቸውን፣ ገለልተኝነታቸውንና ሀቀኝነታቸውን ሊፈታተኑ ከሚችሉ ግንኙነቶችና አኗኗሮች እራሳቸውን ጠብቀው የሚኖሩ ከሆነ፤
- ስልጣናቸውን ለግላቸው ወይም ለሌሎች ሰዎች መጠቀሚያ የማያደርጉ ከሆነ፤
- ከጠበቆችና ሌሎች ጋር ያላቸው ግንኙነት ደረጃውን የጠበቀ ከሆነ፤
- ያለምክንያት ስጦታዎችን ከመቀበል የተቆጠቡ ከሆነ፤
- መድልዎ ከሚያደርጉ ድርጅቶችና ማህበራት አባልነት የራቁ ከሆነ፤
- ሚስጥር የሚጠብቁ ከሆነ፤

ቅንነት የሚጠይቀውን ስነምግባር ተላብሰዋል ማለት ይቻላል፡፡

ቅንነት/ጨዋነትን በተመለከተ

መወያያ ጥያቄዎች

1. ዳኛም ሆነ አቃቤ ህግ በሙያቸው አፈጻጸም ላይ ተጽእኖ እንዳይፈጥርባቸው፣ ከስነምግባር ግዴታቸው አንዱ የሚከታተሉት የፕሪንትም ሆነ የኤሌክትሮኒክ ሚዲያዎችን መምረጥ ነው ተገቢ ነው ብለው ያምናሉ?
2. በእኛ አገር ስጦታ መስጠትና መቀበል የተለመደ ነው፡፡ ስጦታ ሰጪው ደስ እስካለውና እስከፈለገ ድረስ፣ እንዲሁም ዳኛው ወይም አቃቤ ህጉ ስጦታውን በመቀበሉ በስራው ላይ ለውጥ እስካላመጣ

ድረስ፤ ስጦታ መቀበል ምንም ችግር የለውም በሚል የሚቀርብ ክርክር አለ። አንዳንድ የመንግስት ሰራተኞች ጥሩ አገልግሎት በመስጠቱ ምክንያት በአገልግሎት አሰጣጡ በመደሰቱ ተገልጋይ ስጦታ ቢሰጠኝ ምን ችግር አለው? እኔስ በመቀበሌ ምን ጥፋት አለው? ብለው ይከራከራሉ። የአገራችንን ባህል ከግምት በማስገባት ዳኛው ወይም አቃቤ ህጉ ስጦታ ሲሰጠው ምን ሊያደርግ እንደሚገባ ተወያዩበት።

3. ዳኛው በአንድ የሃይማኖት ተቋም ውስጥ በሰባኪነት ይሰራል። ይሁንና ይህ ድርጊትህ ዳኛው ከአድልዎ በጸዳና በነጻነት አይሰራም የሚል ግንዛቤ በህብረተሰቡ እና በሌሎችም ዳኞች ዘንድ እየተፈጠረ ስለሆነና ይህም ከዳኝነት ስራ ጋር አብሮ ስለማይሄድ ልታቆም ይገባል። አለበለዚያ የዳኝነት ስራህን ልትለቅ ይገባል በሚል ከዳኝነት ተቋሙ ሀላፊዎች ማሳሰቢያ ይደርሰዋል። ዳኛው በሰባኪነት መስራቱ በዳኝነት ተቋሙ ላይ ከሚያደርሰው ተጽእኖ አንጻር አንስታችሁ ተወያዩበት።
4. የስልክ ሂሳብ ሊከፍል ወደቴሌኮሚኒኬሽን ገንዘብ መክፈያ ጣቢያ የሄደ ዳኛ ወረፋ መሆኑን አይቶ ዳኛ መሆኑን በመግለጽ፤ በፍርድ ቤት ባለጉዳዮች ቆመው እንደሚጠብቁት በመግለጽ ቅድሚያ እንዲሰጠው ለገንዘብ ሰብሳቢዎቹ ተናግሮ እነሱም አስቀድመው እንዲከፍል አድርገው አሰናበቱት። ዳኛው ይህንን ማድረጉ ተገቢ ነው ወይ? ዳኛው ይህንን የሚያደርገው ሁልጊዜ በየወሩ ለክፍያ ሲመጣ መሆኑ ልዩነት ያመጣል ወይ?
5. በአንድ ክልል ያለ የከፍተኛ ፍርድ ቤት ዳኛ በአካባቢው ከአሉ ነጋዴዎች ጋር እቁብ አለው። በየወሩ ይገናኛሉ። ቢራ ወይም ድራፍት ጠጥተው እቁባቸውን ጥለው ይለያያሉ። ይህ የዳኛው ድርጊት ተገቢ ነው ብለው ይገምታሉ?
6. ዳኛው ለመዝናናት ከረንቦላ ወይም ፑል ቤት ያዘወትራል። ይህ ተገቢ ድርጊት ነው ወይ?
7. ዳኛው ወቅታዊ በሆኑ የፖለቲካ ጉዳይ ላይ ያለውን አስተያየት ይገልጻል። የሚደግፈው የፖለቲካ ድርጅት በጠራው ስብሰባ ላይ ተገኝቷል። በአንዳንድ ወገኖች አስተያየት ዳኛው ይህንን በማድረጉ ገለልተኛ እንዳልሆነ ይቆጠራል። ስለሆነም ከእንደዚህ አይነት ድርጊት ራሱን ማራቅ አለበት ይላሉ። በሌላ በኩል ደግሞ የፖለቲካ ድርጅት ፓርቲ አባል እስካልሆነ ድረስ ይህ መብቱ ነው ገለልተኛ እንዳልሆነ አያስቆጥረውም በሚል መልኩ ክርክር ይቀርባል። እናንተ ክርክሮቹን እንዴት ትገመግማላችሁ?
8. አቶ ከበደ የተባለው ዳኛ የፖለቲካ ድርጅት አመራር ከሆነው ጓደኛው ጋር ሁልጊዜ በፖለቲካ ጉዳይ ላይ ይወያያሉ። ጓደኛዎች ይሁኑ እንጂ አቶ ከበደ ከጓደኛው ጋር በፖለቲካ አቋማቸው አይስማሙም። ዳኛው በፖለቲካ ጉዳይ ከፖለቲካ ድርጅት አመራር ጋር ክርክር ማድረጉ ተገቢ ነው ወይ?

9. አንድ የተወካዮች ምክር ቤት አባል ምስክርነት ተጠርተው ፍርድ ቤት ሲገቡ ዳኛው ከሌሎች ምስክሮች ለየት ባለ መልኩ አቀባበል አደረጉላቸው። በዚህ ምክንያት ዳኛው ከሌላው ምስክር በተለየ አቀባበል ማድረግ ትክክል አይደለም ተብሎ ክስ ተመሰረተባቸው። እሳቸው ግን የተወካዮች ምክር ቤት አባል ናቸው። ከበስተጀርባቸው በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ሰዎችን ይወክላሉ። ስለሆነም አክብሮቱ ለህዝቡ እንጂ ለእሳቸው አይደለም በማለት ይመልሳሉ። ምን አስተያየት አለዎት?

10. ዳኛው በችሎት እያስቻሉ ሳሉ፣ በክልሉ የቤተክርስቲያን አለቃ የሆኑ ጳጳስ በድንገት ከችሎት ሲገቡ «ጤና ይስጥልኝ አባት» በማለት ከወንበራቸው ከፍ ብለው ሰላምታ ከሰጧቸው በኋላ ከፊት ተቀምጠው የነበሩ ሁለት የችሎቱ ታዳሚዎችን ቦታውን እንዲለቁ በመጠየቅ እንዲቀመጡ ከጋበዟቸው በኋላ የችሎቱን ስራ ማከናወን ይቀጥላሉ። ድርጊታቸው ከዳኝነት ስራ ጋር አብሮ የሚሄድ ነው ወይ? በጳጳሱ ፋንታ የመጡት የክልሉ ፕሬዚዳንት ቢሆኑስ ኖሮ አስተያየታችሁን ይቀይራል ወይ?

11. ዳኛው የራሱን መኖሪያ ቤት እሱ በሚያስችልበት ፍርድ ቤት ለሚከራከር ጠበቃ ያከራያል። ጠበቃው ይዞት በሚከራከረው ጉዳይ ላይም ችሎት ተቀምጦ ይወስናል። ዳኛው ቤቱን ለጠበቃ ማከራየቱ ተገቢ ነው አይደለም? ጠበቃው ችሎት በሚከራከርበት ጊዜ እራሱን ማግለል ይገባው ነበር ወይስ አይገባውም?

12. አቃቤ ህግ ከመርማሪ የመጣለትን መዝገብ ሲመለከት ወንጀሉ የተፈጸመ መሆኑን የሚያስረዳ ማስረጃ ይቀርባል። ማለትም በቂ የሰው ምስክሮች ቀርበዋል። ይሁንና አቃቤ ህግ በግሉ እንደሚያውቀው ተከላሽ ሆኖ የቀረበው ወንጀሉን እንዳልፈጸመ ያውቃል። ምን ማድረግ አለበት? ለምን?

13. ዳኛዋና ጠበቃ በአንድ ወረዳ ውስጥ ተወልደው ያደጉ ናቸው። የወረዳው ተወላጆች በሚያደርጉት ስብሰባ ላይ ሲገናኙ በግል ህይወታቸው ላይ ያተኮረ አልፎ አልፎም በአጠቃላይ ስለህግና የህግ ባለሙያዎች ሀላፊነት ይጨዋወታሉ። በዚህ ወር በነበረው ወይይት ላይ ሲያወሩ ጠበቃ ስለምትከታተለውና በዳኛዋ እየታየ ባለ ጉዳይ ላይ ጠበቃዋ ቀልድ ይሁን ቁም ነገር ባልለየ መልኩ በጉዳዩ ላይ በሌላው ወገን የቀረበው ማስረጃ ፎርጅድ ነው እኮ የሚል መረጃ መሰል አስተያየት ስታነሳ፣ ዳኛውም ነው እንዴት? በሚል በአግራሞት ምላሽ ከሰጠች በኋላ ጨዋታቸው ወደሌላ ርዕስ ይሸጋገራል። የዳኛዋ ተግባር እንዴት ይታያል? የሌላው ወገን ጠበቃ ንግግራቸውን በአጋጣሚ የሰማው ቢሆንስ?

14.በአንድ ወረዳ ፍርድ ቤት የሚሰሩ ዳኛ አባታቸው ከዚህ አለም በሞት ይለዩና ቀብር ከተፈጸመ በኋላ በአገሬው ደንብ በቀብሩ ላይ የተገኘ ሰው በሙሉ እንደአቅሙ በሀዘንተኛው ፊት ለፊት በተዘረጋ ጨርቅ ላይ ለሀዘንተኛው ወጪ መደገሚያ የሚታሰብ ገንዘብ እያስቀመጠ የሚሄድ ሊሆን፣ ዳኛው ዘንድ ጉዳይ ያለው ጠበቃ ሌሎች ሀዘንተኞች ከሰጡት መጠን በከፍተኛ እጥፍ የሚሆን ገንዘብ ዳኛው በቆሙበት ትይዩ አስቀምጦ ይሄዳል። ይህንን ያስተዋሉት ዳኛ ይህንን ገንዘብ እንደመደለያ በማየትና ባለማየት ጥርጣሬ ያድርባቸዋል። ምን ሊያደርጉ ይገባል?

2.3.5. የህግ እውቀትና ክህሎትን በማያቋርጥ ማዳበር እና ታታሪነት፣

2.3.5.1. ዳኝነትና ትጋትና ታታሪነት

ታታሪነት ወይም ዴሊኒንስ ማለት በጥንቃቄና በጥራት መስራትን፣ ጊዜን በአግባቡ በመጠቀም ስራን በወቅቱ ማጠናቀቅን የሚመለከት ነው።

ዳኛ በስራው ታታሪ መሆን ይኖርበታል። ዋና ትኩረቱንና የስራ ጊዜውን በአግባቡ ለዳኝነት ስራው የማያውል ዳኛ ጉዳዮችን በማንተት ወይም በጥንቃቄ ባለመመልከት ዜጎች እንዲጉላሉ፣ ፍትህም እንዲዛባ ያደርጋል።

በሌላ በኩል ዳኛ የዳኝነት ስራውን በብቃት ለመስራት አቅሙን ሁልጊዜ ለማሻሻል የሚተጋ ሊሆን ይገባል። ችሎታና አቅም የሌለው ዳኛ ምንም ቅን ቢሆንም እንኳን፣ በችሎታ ማነስ ፍትህን ሊያዛባ ይችላል።

በፌዴራል የፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 24/88 አንቀጽ 8 (1) ለዳኝነት ለመመረጥ የሚያበቁ ሁኔታዎች ተብለው ከተጠቀሱት መስፈርቶች ውስጥ፣ 1) በህግ ትምህርት የሰለጠነ ወይም በቂ እውቀት ያለው፣ 2) በታታሪነቱ በፍትህዊነቱና በስነምግባሩ መልካም ስም ያተረፈ ሊሆን እንደሚገባ ይደነግጋል።

እንዲሁም በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንቡ አንቀጽ 6. ትጋትና ጥረት ማሳየት በሚለው ርዕስ ስር «ዳኛ በዳኝነት ስራው ላይ ተገቢውን ትጋትና ጥረት ማሳየት፣ እንዲሁም ስለህግ ያለውን እውቀት ለማዳበር ዘወትር ጥረት ማድረግ አለበት።» በማለት ይደነግጋል። በአማራ ክልል የዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 5(1) ዳኞች ከፍተኛ የሆነ ሙያዊ ችሎታና የሙያ ስነምግባር ደረጃ ሊኖራቸው ይገባል። ስራቸውንም በስርዓት፣ በጥንቃቄ፣ በትጋት፣ በሙሉ ጉልበት፣ በብቃትና ውጤታማ በሆነ መንገድ ማከናወን አለባቸው በማለት ይደነግጋል።

ስለሆነም ዳኛ፣

- ሁልጊዜም ቢሆን የህግ እውቀትና ክህሎቱን ለማዳበርና ለማሳደግ ተግባራዊ መንቀሳቀስ ይኖርበታል። አለምን አንድ እያደረገ ከመጣው ግሎባላይዜሽን አንጻርም የአለም አቀፍ ህግ እውቀቱን በየጊዜው ሊያዳበር ይገባል።
- በየጊዜው አቅሙን ለማጎልበት በሚሰጡ ስልጠናዎች ንቁ ሆኖ መሳተፍ ይኖርበታል።
- በቴክኒካዊ የህግ እውቀት ላይ ብቻ ሳይመሰረት፤ ወሳኝ የሆኑ ማህበራዊ ጉዳዮች ላይ ሰፊ ያለ ዕውቀትና መረጃ ሊኖረው ይገባል።
- ለሚሰጣቸው ውሳኔዎች ተገቢውን ምክንያት አግባብ ባለው ሕግ አስደግፎ በፍርድ ውስጥ ማስቀመጥ ይኖርበታል። በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 12 ፍርድ አሰጣጥ በሚለው ርዕስ ስር ዳኛ የፍርድ ውሳኔ ወይም ትእዛዝ በሚሰጥበት ጊዜ በስነስርአት ህጎች በተደነገገው መሰረት የነገሩን ጭብጥ የማስረጃውንና የክርክሩን ሁኔታ በመግለጽ አግባብ ያለውን ህግ ጠቅሶ ምክንያቱን በማብራራት መጻፍ አለበት። በማለት ይደነግጋል። በተመሳሳይ በአማራ ክልል የስነምግባር ደንብ አንቀጽ 7(1) ዳኛ ፍርድ ወይም ውሳኔ ወይም ትእዛዝ በሚሰጥበት ጊዜ በስነስርአት ህጎች በተደነገገው መሰረት የነገሩን ጭብጥ፣ የማስረጃውንና የክርክሩን ሁኔታ በመግለጽ አግባብ ያለውን ህግ ጠቅሶ ምክንያቱን በማብራራት መጻፍ እንዳለበት ይደነግጋል።
- እንዲሁም በአንቀጽ አንቀጽ 13 የጥፋተኝነትና የቅጣት አወሳሰን በሚለው ስር፤ 1) ዳኛ በወንጀል ጉዳይ የጥፋተኝነት ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ተከላኝ በተከሰሰበት አንቀጽ ፈጸመ የተባለውን የወንጀል ድርጊት፣ ድርጊቱን ለመፈጸም የቀረበውን ማስረጃና የተከላኝነት መከላከያ በብርቱ ጥንቃቄ መመዘን አለበት። 2) ዳኛ የቅጣት ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ቅጣቱን በዘፈቀደ ሳይሆን ተከላኝ ወንጀሉን የፈጸመበትን ሁኔታ፣ ስለቅጣት አላማዎችና አወሳሰን፣ እንዲሁም ስለቅጣት ማክበድና ማቅለል በወንጀለኛ መቅጫ ህግ የተደነገጉት መርሆዎች በጥንቃቄ በመመዘን ለተከላኝ ጥፋት ተገቢ የሆነውን ቅጣት መወሰን አለበት።
- በአንቀጽ 14 በሀሳብ የመለየት ሁኔታ በሚለው ርዕስ ስር ውስጥም ዳኛ በሀሳብ መለየት መብቱ ቢሆንም የተፋጠነ ፍትህ ለመስጠት እንዲያስችል የልዩነት ሀሳቡን ያለመዘግየት ማስቀመጥ አለበት። በሀሳብ ተለይቶ በሚጽፈውም አስተያየት ስለጉዳዩ ከመተቸት አልፎ የስራ ጓደኞችን የሌሎች ግለሰቦችንም ሆነ የህብረተሰብ ክፍሎችን ስሜትም ሆነ ክብር ያለአግባብ የሚነካ አስተያየት መሰንዘር የለበትም። የሚል ተደንግጎ እናገኛለን።

- ዳኛ ምንጊዜም የስራ ሰአቱን አክብሮ መገኘት ይኖርበታል። የፌዴራል ዳኞች የስነምግባር ደንብ አንቀጽ 22. የስራ ሰአትን ማክበር በሚለው ርዕስ ውስጥ ዳኛ የስራ ሰአትን በማክበር ለሌሎች አርአያ መሆን ስለሚገባው በቂ ምክንያት ሳይኖረው ወይም ፍቃድ ሳይቀበል ከስራ ገበታው መለየት የለበትም። በማለት ይደነግጋል።
- አንድ ዳኛ የዳኝነት ሥራውን በጠቅላላና ለእርሱ የተመደቡትን ጉዳዮች በተቻለው መጠን ሁሉ በፍጥነት፣ ፍትሃዊ በሆነ መንገድና በአጭር ጊዜ ውስጥ ለማከናወን ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርበታል። በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 7 ቀጠሮ አለማብዛት በሚለው ርዕስ ስር ዳኛ የቀረበለትን ጉዳይ ሁሉ በተቻለ ፍጥነት መቁረጥ አለበት። ስለዚህም በቂ ባልሆነ ምክንያት እንዲጓተት ማድረግ የለበትም በማለት ይደነግጋል። ስለሆነም ዳኛ ሁልጊዜም ቢሆን ጉዳዮች በአላስፈላጊ ምክንያቶች እንዳይጓተቱና ባለጉዳዮችም በዚህ ሳቢያ ለአላስፈላጊ ወጪና እንግልት እንዳይጋለጡ ለማድረግ ብርቱ ጥረት ማድረግ ይገባል።

ይሁንና፤

- ዳኛው ለአልኮልና ለተለያዩ ሱሶች የተጋለጠ እንደሆነ የዳኝነት ስራ የሚጠይቀውን ትጋትና ጥረት ማሳየት ሊሳነው ይችላል።
- ታታሪነት የተፈለገውን ውጤት እንዲያመጣ በስራ ጫና፣ በቂ ሪሶርስ መኖር (በቂ ደጋፊ ባለሙያዎችን ጨምሮ)፣ ለጥናትና ለምርምር ጊዜ መኖር፣ ሌሎች ከችሎት ውጪ የሚሰሩትን ስራዎች ለመስራት የሚያስችል በቂ ጊዜ መኖር ላይ የተመሰረተ ነው። ስለሆነም ዳኛው ከፍተኛ የስራ ጫና ያለበት እንደሆነና ብቃት ባላቸው የድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች የማይደግፍ እንደሆነ እንዲሁም የዳኝነት ስራውን በተገቢ ሁኔታ ለመምራትና ለማሻሻል በቂ ሀብት ያልተመደበለት እንደሆነ ዞሮ ዞሮ የዳኝነት ስራውን በብቃትና በትጋት ለማከናወን የሚቸገር መሆኑ የሚያጠራጥር ነገር አይደለም።
- ዳኞች በትርፍ ጊዜያቸው ሌሎች ስራዎችን በማከናወን ገቢ የሚያገኙ እንደሆነ ይህ ሁኔታ ተፈታትኗቸው ለመደበኛ ስራቸው ትኩረት እንዲነፍጉ ሊያደርግ ይችላል። ከዚህም አልፎ ዳኞች የያዙትን ከፍተኛ ኃላፊነት ወደ ጎን ትተው ገቢያቸውን ማዳበር ላይ ትኩረት ሊያደርጉ ይችላሉ። የዳኝነት ስራ የህዝብ አገልጋይነት/community service/ መሆኑን በመገንዘብ ዳኞች በመደበኛ ስራቸው ላይ ተገቢ ያልሆነ ጫናዎችን ከሚፈጥሩባቸው ሌሎች ስራዎች ራሳቸውን ማግለል ወይም መቆጠብ ይጠበቅባቸዋል። የዳኞች ቀዳሚ ስራ የዳኝነት አገልግሎት በመሆኑ

ዳኞች ከየትኛውም ተግባር የዳኝነት ስራቸውን በማስቀደም በከፍተኛ ትጋትና ጥረት ማከናወን ይጠበቅባቸዋል።

አንድ ዳኛ ሙያዊ ዕውቀቱን ክህሎቱን ከዳኝነት ስራ በተለይም ውሳኔዎችን ከመስጠት ባሻገር የፍ/ቤቱን የስራ አፈፃፀም ለማሻሻል የሚበጁ ሌሎች ተግባራት ላይም ማዋል ይጠበቅበታል።

- ይህ ኃላፊነት የጉዳዮች አመራርን፣ ፋይሎች በስርአት እንዲጠበቁና እንዳይጠፉ፣ የፍ/ቤቱን ሀብት በአግባቡ ጥቅም ላይ እንዲውል ክትትል ማድረግን፣ እንዲሁም የፍ/ቤቱን ድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች መምራትን ያጠቃልላል።
- ዳኞች የችሎት ሰራተኞችን የስራ አፈጻጸም መቆጣጠርም ይኖርባቸዋል። በፌዴራል ዳኞች ስነምግባር ደንብ አንቀጽ 15 የችሎት ሰራተኞችን የስራ አፈጻጸም መቆጣጠር በሚለው ርእስ ስር፣ «የችሎት ሰራተኞችን ስነስርአት እንዳያንድሉ፣ በስራቸው ላይ ቸልተኝነት እንዳያሳዩ ወይም ስራቸውን ለግል ፍላጎት መጠቀሚያ እንዳያውሉ ዳኛው መቆጣጠርና ተገቢውን ምክርና ተግሳጽ መስጠት ይገባዋል። አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝም ህጋዊ እርምጃ እንዲወሰድ ማድረግ አለበት።» ይላል።
- እንዲሁም በአንቀጽ 21. የፍርድ ቤት ሰራተኞችን ስነምግባር መቆጣጠር በሚለው ርእስ ስር ዳኛ በፍርድ ቤቱ ሰራተኞችና በራሱ መካከል መናናቅን የሚፈጥሩ ግንኙነቶችን ከመመስረት መታቀብ አለበት። እንዲሁም ሰራተኞቹ የፍርድ ቤቱን ክብር እንዲጠብቁና ለባለጉዳዮች ለምስክሮችና ለተገቢ ጉዳይ ወይም አላማ ወደፍርድ ቤቱ ለሚመጡ ሰዎች ሁሉ ትህትና እንዲያሳዩ ማድረግ ይጠበቅበታል። በማለት ይደነግጋል።
- አንዳንድ ጊዜ የፍርድ ቤት ሰራተኞች ፋይል አውጥቶ ለመስጠት፣ መጥሪያ ለማውጣት፣ ኮፒ ለመስጠት፣ ወዘተ የተለያዩ የማይገባ ክፍያ ከተገልጋይ ሊጠይቁ ስለሚችሉ ዳኛው እንዲህ አይነት ነገሮች እንዳይፈጸሙ፣ 1) ሁሉም ሰው በሚያይበት ቦታ ማንም ሰው ምንም የማይገባ ክፍያ ሳይከፍል የሚፈልገውን ማግኘት መብቱ እንደሆነ፣ 2) የሚፈልጉትን ለማግኘት ማሟላት ያለባቸውን፣ 3) ችግር ካጋጠማቸው አቤቱታቸውን የሚያቀርቡበትን በማስታወቂያ በመለጠፍ መግለጽ፣ 4) ይህንን የሚከታተሉ አካላትን ማቋቋም፣ 4) ወቅታዊና ወዲያውኑ ለሚቀርቡ አቤቱታዎች ውሳኔ መስጠት የሚቻልበት ስርአት መዘርጋት ይጠበቅበታል።
- ግልጽነት ያለው ስርአት በመዘርጋት ተከራካሪዎችም ሆነ ጠበቆች በፍርድ ቤት ያሉ የክርክር መዝገቦች ያሉበትን ሁኔታ በቀላሉ እንዲያውቁ ማድረግ ይኖርበታል።

- ዳኞች ተከራካሪዎች በአማራጭ የሙግት መፍቻ ስልት ልዩነቶቻቸውን እንዲያቻችሉ መደገፍ አለባቸው። ይሁንና ተከራካሪው ወደአማራጭ የሙግት መፍቻ የሄደው በፍርድ ቤቱ ግፊት እንጂ ሳይፈልግ እንደሆነ አድርጎ እንዲያስብ ከማድረግም መጠንቀቅ ያስፈልጋል።
- መዝገቦችን ለዳኞች የማከፋፈል ኃላፊነት ያለበት ዳኛ የባለጉዳዮችን ወይም የጠበቆችን ወይም የሥራ አስፈጻሚውን የመንግሥት አካል ፍላጎት ብቻ እያየ አንድ ጠበቃ ወይም ባለጉዳይ ጉዳያቸውን እንዲያይ ለሚፈልጉት ዳኛ እንዲሰጥ ማድረግ ተገቢነት የለውም። ምክንያቱም ጉዳዮች በተወሰኑ ዳኞች ወይም ችሎቶች እጅ ተከማችተው በፍጥነት እልባት እንዳያገኙና እንዳይቋጩ ሊያደርግ ከመቻሉም በላይ በጥቂት ዳኞች ላይ ተገቢ ያልሆነ የሥራ ጫና ይፈጥራል።

ስለሆነም ዳኛው፤

1. እውቀቱንና ክህሎቱን ለማዳበር ሁልጊዜም የሚሰራ ከሆነ፤
2. ከቴክኒካዊ እውቀቱ በተጨማሪ በማህበራዊ ጉዳዮች ላይ እውቀቱን ለማዳበር የሚሰራ ከሆነ፤
3. ለሚሰጣቸው ውሳኔዎች ተገቢውን ምክንያት አግባብ ባለው ህግ አስደግፎ የሚሰራ ከሆነ፤
4. የስራ ሰአትን የሚያከብር ከሆነ፤
5. ስራዎችን በጥራትና በጥንቃቄ የሚሰራ ከሆነ፤
6. ተገልጋዮች አለአግባብ እንዳይጉላሉ፤ በተቻለ መጠን ሳይዘገይ ውሳኔ የሚሰጥ ከሆነ፤
7. ታታሪነቱን ከሚያዳክሙ አልኮልና አድካሚ ሱሶች እራሱን የሚጠብቅ ከሆነ፤
8. ለዳኝነት ስራው ቅድሚያ በመስጠት፤ የዳኝነት ተግባሩን ከሚያስተጓጉሉ ሌሎች ስራዎች እራሱን የሚቆጥብ ከሆነ፤
9. የፍርድ ቤቱን የስራ አፈጻጸም ለማሻሻል የሚበጁ ተግባራትን በየጊዜው እየተከታተለ የሚሰራ ከሆነ፤
10. የፍርድ ቤት ሰራተኞች ስራቸውን በአግባቡ እንዲያከናውኑ እና ተገልጋይ እንዳይጉላላ የሚከታተል ከሆነ፤
11. ጉዳዮች ሳይዘገዩ ተገልጋዮች ሳይጉላሉ አፋጣኝ ውሳኔ እንዲሰጥ የሚተጋ ከሆነ፤

ታታሪነትና ትጋት የሚጠይቀውን መርህ የሚያሟላ ሰብእና አለው ማለት ነው።

2.3.5.2. በአቃቤ ህግነት ስራ ትጋትና ጥረትን ማሳየት፤

አቃቤ ህግም እንደዳኛው ታታሪ እንዲሆን፤ እውቀቱንና ክህሎቱን ሁልጊዜም ለማዳበር የሚሰራ እንዲሆን ይጠበቅበታል።

ደንብ ቁጥር -----አንቀጽ.....በአቃቤ ህግነት ለመሾም የሚያበቁ ሁኔታዎች ተብለው ከተጠቀሱት መስፈርቶች ውስጥ፤ 1) በህግ ትምህርት የሰለጠነ ወይም በቂ እውቀት ያለው፤ 2) በታታሪነቱ በፍትሃዊነቱና በስነምግባሩ መልካም ስም ያተረፈ ሊሆን እንደሚገባ ይደነግጋል።

ስለሆነም አቃቤ ህግ ዳኛው ከትጋት አንጻር እንዲሁም እውቀቱንና ክህሎቱን ከማሳደግ አንጻር ተመሳሳይ ግዴታ የሚጠበቅበት ሲሆን በተለይም፤

- አቃቤ ህግ ለመርማሪዎች በሚፈልጉት ጊዜና ወቅት አስፈላጊውን የሙያ ምክርና ድጋፍ መስጠት ይጠበቅበታል። እስከተቻለ ድረስ የማስረጃ ችግሮችን በወቅቱ በማረም አስፈላጊ ከሆነም ምርመራው ሳይንዛዛና ረጅም ጊዜ ሳይወስድ እንዲቋረጥም ማድረግ ይጠበቅበታል።
- የሚቀርብለትን የምርመራ መዝገብ በቂ ማስረጃ የለውም ብሎ ከመዝጋቱ በፊት በጥንቃቄ መመርመር፤ ከመርማሪው ጋር በመመካከርም መወሰን ምናልባት ያልተሟሉ ማስረጃዎች ከአሉ መርማሪው እንዲያቀርብ እድል መስጠት ይኖርበታል።
- ክስ ለመመስረት መወሰን ከባድ ውሳኔ ነው። ህግና ስርአትን ለመጠበቅና ለማስከበር ውጤታማ የሆነ የወንጀል ክስ መመስረት ተገቢ ነው። እያንዳንዱ የወንጀል ጉዳይ ክስ በተጎጂ፣ በምስክሮች እንዲሁም በተከላሾች ላይ የሚያስከትሉት ውጤት ቀላል አይደለም። ስለሆነም አቃቤ ህግ ክስ ለመመስረት የሚሰጠው ውሳኔ በጥንቃቄና በትጋት መሆን አለበት። በአወጣው ያውጣው ወይም ፍርድ ቤት የሚያደርገውን ያድርግ በማለት አግባብነት የሌለውን አንቀጽ በመጥቀስ ተከላሾች እንዲጉላሉ ከማድረግና የመንግስትን ሀብትና ጊዜ ከማባከን ተግባር ሊቆጠብ ይገባል።
- ህጻናት የወንጀል አድራጊ ወይም የወንጀል ሰለባ ሆነው ወይም ምስክር ሆነው በሚቀርቡበት ጊዜ የህጻናትን ጥቅም ከግምት ባስገባ መልኩ ክሱን ማዘጋጀት፣ ለማይገባ አደጋ እንዳይጋለጡ መጠንቀቅ ይኖርበታል።

- አቃቤ ህግ የምርመራ መዝገብን ሲዘጋ፣ ተጨማሪ ምርመራ እንዲደረግ ሲያዝ፣ ክስን ሲመሰርት፣ በክርክር ሂደት ክስ እንዲሻሻል ሲጠይቅ ወይም ክስ እንዲቆም ሲያደርግ ተገቢውን ምክንያት አግባብ ባለው ሕግ አስደግፎ ማተት አለበት።
- አቃቤ ህግ እንደዳኛ ሁሉ የስራ ሰአትን አክብሮ መገኘት ይኖርበታል። በፌዴራል የስነምግባር ደንብ ከስራ ሰአት ውጪም እንዲሰራ ግዴታ አለበት። አንቀጽ 16 ከመደበኛ የስራ ሰአት በላይ መስራት በሚለው ድንጋጌ ውስጥ ስራው የሚመለከተው የበላይ ሀላፊ በአዘዘ ጊዜ ማንኛውም አቃቤ ህግ ከመደበኛው የስራ ሰአት በላይ መስራት ግዴታው ነው። በማለት ይደነግጋል።
- አቃቤ ህግ እንደዳኛ ሁሉ ጉዳዮች በአላስፈላጊ ምክንያቶች እንዳይጓተቱና ባለጉዳዮችም በዚህ ሳቢያ ለአላስፈላጊ ወጪና እንግልት እንዳይጋለጡ ለማድረግ ብርቱ ጥረት ማድረግ ይኖርበታል።
- አቃቤ ህግ እንደዳኛ ሁሉ ትጋቱን ሊፈታተኑ ከሚችሉ አልኮልና የተለያዩ ሱሶች እራሱን መጠበቅ አለበት።
- አቃቤ ህግ በትርፍ ጊዜ የሚሰራው ስራ የአቃቤ ህግነት ስራውን የሚያስተጓጉል ቢሆን ቅድሚያ ለአቃቤ ህግነት ስራው በመስጠት እራሱን ተጨማሪ ስራ ከመስራት ማግለል አለበት። በፌዴራል የአቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብ የሚከተለውን እናገኛለን።

አንቀጽ 71. ለሌሎች መስሪያ ቤቶችና ድርጅቶች ስለመስራት

1. ማንኛውም አቃቤ ህግ

ሀ. በመደበኛ የስራ ሰአት መላ ጉልበቱን ችሎታውንና አሳቡን በደመወዝ በተመደበበት የመስሪያ ቤቱ ስራ ላይ ማዋል አለበት። ሆኖም አቃቤ ህጉ በአግባቡ ሲታዘዝ ለሌላ መንግስት መስሪያ ቤት ወይም የመንግስት ልማት ድርጅት መስራት አለበት።

ለ. ለመስሪያ ቤቱ የሚያበረክተውን አገልግሎት የሚያጓድል ወይም ለተሰጠው ስራና ሀላፊነት ተቃራኒ የሆነ ወይም ከስራውና ከሀላፊነቱ ወይም ከሙያ ስነምግባር ጋር የማይጣጣም ማናቸውንም የውጭ ስራ ሊሰራ አይችልም።

በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ ማንኛውም አቃቤ ህግ የውጭ ስራ ለመስራት በቅድሚያ የሚኒስትሩን ፈቃድ ማግኘት አለበት።

- አቃቤ ህግ በፍርድ ቤት ለቀጠሮ በሚጠራ ጊዜ ሁሉ በደንብና በአግባቡ ተዘጋጅቶ መቅረብ አለበት።

ስለሆነም አቃቤ ህግ፤

1. እውቀቱንና ክህሎቱን ለማዳበር ሁልጊዜም የሚሰራ ከሆነ፤
2. ስራውን በትጋት የሚሰራና የሚያከናውን ከሆነ፤
3. የምርመራ መዝገብን ለመዝጋት፤ ተጨማሪ ምርመራ ለማዘዝ፤ ክስ ለመመስረት አስፈላጊውን ጥንቃቄና ጥረት የሚያደርግ ከሆነ፤
4. በሚወስናቸው ውሳኔዎች የተከሳሽን፣ የወንጀል ተጠቂን፣ምስክሮችን መብትና ጥቅም ባስጠበቀ መልኩ የሚሰራ ከሆነ፤
5. ለሚሰጣቸው ውሳኔዎች ተገቢውን ምክንያት አግባብ ባለው ህግ አስደግፎ የሚሰጥ ከሆነ፤
6. የስራ ሰአትን የሚያከብር ከሆነ፤
7. በችሎት ሁልጊዜም ተዘጋጅቶ የሚቀርብ ከሆነ፤
8. ታታሪነቱን ከሚያዳክሙ አልኮልና አድካሚ ሱሶች እራሱን የሚጠብቅ ከሆነ፤
9. የአቃቤ ህግነት ስራውን ቅድሚያ በመስጠት ስራው እንዳይበደል የሚሰራ ከሆነ፤

ታታሪነትና ትጋት የሚጠይቀውን መርህ የሚያሟላ ሰብእና አለው ማለት ነው።

ትጋትና ጥረትን በተመለከተ

መወያያ ጥያቄዎች

1. በአንድ ችሎት በተያዘ ጉዳይ ዳኛው ውሳኔ ሲጽፍ ተከሳሽ ያቀረባቸውን የህግ ክርክሮች ለጉዳዩ አግባብነት የላቸውም ብሎ ስላመነ በቀረቡት የህግ ክርክሮች ላይ ሳይተችበት በተከሳሽ ላይ ውሳኔ ሰጠ። ዳኛው ይህንን ማድረግ ለከሳሽ ያደላ መሆኑን ያመለክታል በሚል በዳኛው ላይ ክስ ቀረበበት። በእርግጥ ዳኛው አድልዎ ፈጽሟል ሊባል ይችላል? ዳኛው ምን እንዲያደርግ ይጠበቅበታል?
2. የዳኛውን ትጋትና ጥረት ሊያደናቅፉ የሚችሉ አጉል ወይም ተገቢ ያልሆነ የአኗኗር ልማድ፣ መዋያ ቦታ ወዘተ ምን ሊሆን እንደሚችል አንስታችሁ ተወያዩ።

3. አንዳንድ ዳኞች ወይም አቃቤ ህጎች መንግስት በትጋትና በታታሪነት እንድንሰራ ከፈለገ ተፈላጊውን ጥቅማጥቅም ማሟላት ይገባዋል። ይህንን ሳያሟላ በትጋት ስሩ ለማለት አይችልም በሚል የሚከራከሩ አሉ። በታታሪነት ላለመስራት ይህ መቅረቡ ተገቢ ነው? ተወያዩበት።
4. የዳኝነት ስራ ከስራ ሰአት ውጭ ቤት ውስጥም ስለምንሰራ ሰአት እንድናከብር አይጠበቅም በሚል የሚከራከሩ ዳኞች አሉ። ምን አስተያየት አላችሁ?
5. ተጨማሪ ስራ መስራትን በተመለከተ፣ ዳኞች ከምን አይነት ስራዎች መገለል አለባቸው። ለምሳሌ በህግ ትምህርት ቤቶች በአስተማሪነት መስራት የዳኛውን የእለት ተእለት ስራ የሚያደናቅፍ አይሆንም ወይ?
6. አቃቤ ህግ ለመክሰስም ሆነ ላለመክሰስ ማስረጃው የሚያስቸግር በሆነ ጊዜ ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል?
7. ዳኛው በውንበድና ለተመሰረተ ክስ ፍርድ ቤቱ ተከላሾች እንዲከላከሉ ብይን ሰጥቶ እያለ፣ ከ8 አመታት በኋላ የእጅ እልፊት ነው በማለት ወደመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት እንዲተላለፍ ያዛሉ። ዳኛው ጉዳዩን ወደመጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት መመለሳቸው ተገቢ አይደለም በሚል በቀረበው የዲሲፕሊን ክስ፣ የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ፣ የስነስርአት ህጉ ለአንድ ወንጀል የቀረበው ማስረጃ የቀረበውን ክስ ሳይሆን ከሱ አነስተኛ ወንጀልን የሚያረጋግጡ ከሆነ ክስ ባይቀርብም ፍርድ መስጠት እንደሚቻል ስነስርአት ህጉ ይፈቅዳል። ተከላሾች እንዲከላከሉ ብይን የሰጡት ከዳኛው ቀደም ብለው የነበሩት ዳኞች በወ./ሀ ስ/ስ ቁጥር 113(2) መሰረት ተከላሾች ካልተከላከሉ የጥፋተኝነት ውሳኔ ለመስጠት መሆኑ ግልጽ ነው። ዳኛው ይህን በእኩልደረጃ ላይ የሚገኙ ዳኞች አስቀድመው የሰጡትን ብይን በሚሸር ሁኔታ ስልጣኑ ፊደራል መጀመሪያ ደረጃ ፍርድ ቤት ነው በማለት መዝገቡን መመለሳቸው ከላይ የተጠቀሰውን የወንጀል ስነስርአት ድንጋጌ በአግባቡ ያለመረዳታቸው የአቅም ውሱንነት አለባቸው በሚል ድምዳሜ ላይ ደርሷል። እኚህ ዳኛ በዚህ ድርጊታቸው የዲሲፕሊን ቅጣት ሊያርፍባቸው ይገባል ብለው ይገምታሉ? ለምን?

ክፍል ሶስት

3. ስለጠበቆችና የህግ አስከባሪዎች የስነምግባር ግዴታዎች አንዳንድ ነጥቦች

አላማዎች

ይህንን ክፍል ሲያጠናቅቁ ስልጣኖች፤

1. ከጠበቆች ስለሚጠበቁ የስነምግባር ደረጃዎች ግንዛቤ ይኖራቸዋል።
2. ከህግ አስከባሪዎች ስለሚጠበቁ የስነምግባር ደረጃዎች ግንዛቤ ይኖራቸዋል።

3.1. የህግ አስከባሪዎች ስነምግባር፤

የህግ አስከባሪ አካላት ሲባል የፖሊስ ስልጣን የተሰጣቸው በተለይም የመያዝና የማሰር ስልጣንን ጨምሮ ስራቸውን በሚያከናውኑበት ወቅት አስፈላጊ ኃይል የመጠቀም ስልጣን ያላቸው የመንግስት ሀላፊዎችን ወይም ሰራተኞችን ማለት ነው።

በኢትዮጵያ ሁኔታ የፖሊስ ተቋማትን፤ ማረሚያ ቤቶችን ይጨምራል። ከዚህ በተጨማሪ የፖሊስነት ስልጣን በተሰጣቸው ጊዜ የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሚለው አገላለጽ የጦር ሠራዊትና የፀጥታ ኃይሎችንም ሊጨምር እንደሚችል ነው የተባበሩት መንግሥታት የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የስነምግባር መመሪያ የሚያመለክተው።

እነዚህ አካላት ሕግን ከማስከበር አልፈው የተፈጥሮም ሆነ ሰው ሰራሽ አደጋ በአንድ ማህበረሰብ ላይ ከፍተኛ ጉዳት በሚያደርስበት ጊዜ ያንን ሕብረተሰብ ከአደጋ መታደግን ማዕከል ያደረገ ሕዝባዊ አገልግሎት ያበረክታሉ። በዚህም ምክንያት እነዚህ አካላት አንዳንድ ጊዜ ሕግ አስከባሪ ብቻ ሳይሆኑ ሕዝባዊ አገልግሎት [community service] የሚሰጡ ተቋማት ይባላሉ። ለሕብረተሰቡ የሚሰጥ አገልግሎት በተለይ የግል፣ የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊና ሌሎች ድንገተኛ ችግሮች ለደረሰባቸው የሕብረተሰቡ አባላት የሚደረገውን ዕርዳታ ይጨምራል።

የህግ አስከባሪዎች ተግባራቸውን በሚያከናውኑ ጊዜ ሊጠብቁዋቸው የሚገቡ በርካታ ሙያዊ ግዴታዎች አሉ። ከእነዚህም መካከል፤

1. ተግባራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ የሁሉንም ሰዎች ሰብዓዊ ክብርንም ሆነ ሰብዓዊ መብቶችን ሊያከብሩ ይገባል።³¹ በዚህ ረገድ የግለሰቦችን መሠረታዊ መብትና ነፃነት ከሚባረር የኃይል ድርጊት መቆጣጠል ይኖርባቸዋል። በተለይም በብሄራዊ ሕጎችና ዓለምአቀፍ ሕጎች ጥበቃ ያገኙትን የሰብዓዊ መብቶች በሚገባ ማወቅና ማክበር እንዲሁም ማስከበር ከሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሚጠበቅ መሆኑ ግዴታ ነው። ለዚህም ሲባል የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሰብዓዊ መብቶችን ለይተው በማወቅ እንዲያከብሩና እንዲያስከብሩ ለማድረግ ስለ ሰብዓዊ መብቶች የተደነገጉ ሀገራዊ፣ ክፍለ አህጉራዊና ዓለምአቀፋዊ ድንጋጌዎችንና በነዚህም ውስጥ የሰፈሩ መሰረታዊ መብቶችን ሊያውቁና ሊረዱ ይገባል።

2. ሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የኃይል እርምጃን መጠቀም የሚችሉት እጅግ አስፈላጊ የሆኑ ሁኔታዎች በሚፈጠሩበት ጊዜ ብቻ ሲሆን ይህም ለሥራው አፈፃፀም በሚያስፈልገው ኃይል ልክ የተወሰነ ሊሆን ይገባል።³² ይህም፦

- ማንኛውንም ሰው ከህገወጥ አደጋ ለመከላከል፤
- ህጋዊ በሆነ መልኩ ተጠርጣሪን ለመያዝ ወይም በቁጥጥር ስር ያለ ሰው ሊያመልጥ ሲል ለመቆጣጠር፤
- አመጽን ወይም ብጥብጥን ለማስቆም

እንደነዚህ ባሉ ሁኔታዎች በፍጹም አስፈላጊ ሲሆን ብቻ ህይወት መጠቀም ትክክል ይሆናል። ይሁንና ሁኔታዎች ከሚጠይቁት መጠን ያለፈ ኃይል መጠቀም ግን አይገባቸውም። የፌዴራል ፖሊስ ማቋቋሚያ ደንብ ቁ86/95 ስለፖሊስ ግዴታ የሚከተለውን ያስቀምጣል። ፖሊስ ወንጀል የፈጸመን ሰው በቁጥጥር ስር ለማዋል፣ አደጋን ለመከላከል፣ ራሱን ለመከላከል እንደአስፈላጊነቱ ተመጣጣኝ ህይወት ሊጠቀም ይችላል። በፖሊስ የሚደረግ የህይወት አጠቃቀም ተመጣጣኝ የሆነ በህግ የተደገፈና ህጋዊ ስልጣንን መሰረት ያደረገ መሆን አለበት።³³

3. በጦር መሣሪያ መጠቀም ሌላ አማራጭ ሲጠፋ ሊወሰድ የሚገባው የመጨረሻ አማራጭ ነው። በተለይም በሕፃናት ላይ በጦር መሣሪያ መጠቀምን ለማስቀረት የሕግ አስከባሪዎች የተቻላቸውን

³¹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 2

³² ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 3

³³ አንቀጽ 38

ሁሉ ማድረግ አለባቸው። የወንጀል ድርጊት ፈፅመዋል ተብለው የተጠረጠሩ ግለሰቦች እንዳይያዙ በጦር መሣሪያ የሚከላከሉ ካልሆነ በስተቀር ወይም ለሌሎች ሕይወት አደገኛ ካልሆኑና አነስተኛ የኃይል እርምጃ ተወስዶ ተጠርጣሪዎቹን ለመያዝ ወይም ድርጊታቸውን ለመግታት የማይቻል ካልሆነ በስተቀር በጦር መሣሪያ መጠቀም ተገቢነት የለውም። የሕግ አስከባሪዎች የጦር መሳሪያን ለመጠቀም የሚያስገድዳቸው ሁኔታ ከተፈጠረና የዚህ አይነቱንም እርምጃ የወሰዱ እንደሆነ ወዲያውኑ ለሚመለከታቸው ባለስልጣናት ስለሁኔታው ሪፖርት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

4. በህግ አስከባሪ ባለስልጣን ይዞታ ስር የሚገኙ ሚስጥርነት ያላቸው ጉዳዮች ግዴታን ለመወጣት ወይም ፍትህ የሚጠይቀውን ለማሟላት የግድ አስፈላጊ ካልሆነ በስተቀር ሚስጥርነታቸው እንደተጠበቀ ይቆያሉ።³⁴ በፌዴራል ፖሊስ ደንብ ቁጥር 86/95 «አግባብነት ባለው ህግ የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ የሀገርንና የህዝብን ደህንነት የሚጎዱ በመሆናቸው ምስጢር የተባሉ መረጃዎችን፣ እንዲሁም ስልጣን ባለው ሀላፊ በአግባቡ ካልታዘዘ ወይም በስራ ላይም ሆነ ከስራው ውጭ ጉዳዩን እንዲያውቀው የሚገባው ሰው ካልሆነ በቀር በአሰራር ምስጢር የሆኑትን መረጃዎች ለሌላ ማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም። ይላል።³⁵ ከያዙት የስራ ኃላፊነት የተነሳ የህግ አስከባሪዎች የሰዎችን የግል ህይወት የሚመለከቱ ወይም ለጥቅማቸውና ለመልካም ዝናቸው ጎጂ ሊሆኑ የሚችሉ መረጃዎችን ያገኛሉ። እነዚህን መረጃዎች በከፍተኛ ጥንቃቄ ሊጠብቁ ይገባል። ለሌሎች ወገኖች የሚገልፁትም የስራ ኃላፊነትን ለመወጣት ወይም ፍትህ ለማስፈን በጣም አስፈላጊ ሲሆን ብቻ ነው። ስለዚህም የህግ አስከባሪዎች በስራ አጋጣሚ በእጃቸው የገቡትን መረጃዎች ሚስጥራዊነት በሚገባ መጠበቅ የሙያ ግዴታቸው ነው።

5. ማንኛውም የህግ አስከባሪ ባለስልጣን የማስቃየትና ጭካኔ የተሞላበት፣ ሰብአዊነት የሌለውና ሰብአዊ ክብርን የሚያዋርድ አያያዝ ወይም ቅጣት ሊፈፅም ወይም እንዲፈፅም ማነሳሳት፣ ወይም ሲፈፅም አይቶ ማለፍ የማይገባው ሲሆን ለዚህም በምክንያትነት የበላይ አካል ትዕዛዝን፣ ጦርነትን፣ የጦርነትን ስጋትን ፣ የሀገር ፀጥታን መደፍረስን፣ የውስጥ ፖለቲካ አለመረጋጋትን ወይም ማንኛውንም በህዝብ ደህንነትና ፀጥታ ላይ ሊፈጠሩ የሚችሉ አስቸኳይ ሁኔታዎችን ቢያቀርብም ተቀባይነት የለውም።³⁶ እንደዚህ አይነቱን ድርጊት መፈፀም በሰብአዊ

³⁴ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 4ን ይመልከቱ።

³⁵ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 41 ይመልከቱ

³⁶ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 5ን ይመልከቱ።

ክብር ላይ የወንጀል ድርጊት መፈፀም በመሆኑ የተባበሩት መንግስታት ቻርተርና የተለያዩ የሰብአዊ መብቶች ስምምነቶችን የሚጥስ ተግባር ነው። በመሆኑም በጥብቅ የተወገዘ ነው። እዚህ ላይ ልብ ሊባሉ የሚገባቸው ሁለት አገላለጾች ከህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ግዴታ አንፃር ምን ማለት እንደሆነ በሚገባ ማጤን አስፈላጊ ነው።

- “ማስቃየት” ማለት ከራሱ ወይም ከሌላ ሶስተኛ ወገን መረጃ ለማግኘት፣ ወይም ፈፅሟል የተባለውን ጥፋት ወይም ድርጊት እንዲናዘዝ ለማድረግ በአንድ ሰው ላይ ሆነ ብሎ የአካል ወይም የአእምሮ ስቃይ የሚያደርስ ድርጊት መፈፀም፣ ራሱ ወይም ሌላ ሶስተኛ ወገን ለፈፀመው ወይም ፈፅሟል ተብሎ ለተጠረጠረው ድርጊት በማስፈራራት ወይም በማስገደድ በመንግስት ባለስልጣን ወይም የመንግስት ስልጣን ይዞ በሚሰራ ሰው ወይም በርሱ አነሳሽነት፣ ስምምነት ወይም አውቆ እንዳለው በመምሰል በሚፈፀም ማንኛውም የማስቃየት ድርጊት ነው።³⁷
- “ጭካኔ የተሞላበት፣ ሰብአዊነት የጎደለው ወይም ሰብአዊ ክብርን የሚያወርድ አያያዝ ወይም ቅጣት” የሚለው ሀረግ በተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ የተለየ ትርጉም የተሰጠው ባይሆንም በስልጣን ያላቀጠበ በመጠቀም በአካል ወይም በአዕምሮ ላይ የሚፈፀሙትን ጭካኔ የተሞላባቸውን፣ ሰብአዊነት የጎደላቸውን ወይም ሰብአዊ ክብርን የሚያወርዱ ድርጊቶች ሁሉ በተቻለ መጠን ለመከላከል እንዲያስችል ተደርጎ ነው ሊተረጎም የሚገባው። ከዚህ ጋር ተያያዞ ግንዛቤ ሊወሰድበት የሚገባው ሌላው ቁምነገር በህግ አግባብ ወይም በፍርድ ቤቶች ውሳኔ ላይ ተመስርቶ በማረሚያ ቤቶች ውስጥ በእስረኞች ላይ የሚፈፀመው የቅጣት እርምጃን በዚህ ውስጥ እንደሚጨምር ተደርጎ መታየት የለበትም። ጭካኔ የተሞላው አያያዝን የኢፌዴሪ ህገመንግስት ይከለክላል።

6. ህግ አስከባሪ ባለስልጣናት በቁጥጥራቸው ስር የሚገኙ ሰዎች ጤንነት መጠበቁንና ተገቢውን እንክብካቤ ማግኘታቸውን የማረጋገጥ ሀላፊነት አለባቸው። በሚያስፈልግበት ጊዜ ሁሉ ወዲያውኑ የህክምና አገልግሎት እንዲያገኙ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።³⁸

³⁷ እ.አ.አ በሴፕቴምበር 10 1984 ዓ.ም በተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ቁጥር 39/46 ተላልፎ በአባል ሀገራት የተፈረመው ማስቃየትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸው፣ ሰብአዊነት የጎደላቸውና አዋራጅ የሆኑ አያያዦችንና ቅጣቶችን ለማስቀረት የተደረገውን ስምምነት አንቀጽ 1 /1/ በዝርዝር እንዲመለከቱ ተጋብዘዋል።

³⁸ በተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ቁጥር 34/169 እ.አ.አ ዲሴምበር 17/1997 ዓ.ም የፀደቀውን የሕግ አስከባሪ አካላት የስነምግባር መመሪያ አንቀጽ 6ን ይመልከቱ

7. የህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ከሙስና ነፃ ሊሆኑ ይገባል። እንደዚህ አይነቱን ድርጊት በጥብቅ መቃወምና መዋጋት ይኖርባቸዋል።³⁹ የህግ አስከባሪዎች የተጣለባቸውን ኃላፊነትና የህዝብ አደራ ከፍተኛ በመሆኑና ህግን ለማስፈጸምም ከየትኛውም የመንግስት አካል ይልቅ በዕለት ተዕለት ተግባራቸው ምክንያት ልዩ ቅርበት ስላላቸው ከሙስናና አድሎአዊ አሰራር መራቅ አለባቸው። ይህንን የማያደርጉ እንደሆነ በህግ ልዕልና ላይ ዜጎች ፅኑ እምነት እንዳይኖራቸው ስለሚያደርግ የህግ ተገዢነትን በእጅጉ ይጎዳል። ለስርዓት አልበኝነትም በር ሊከፍት ይችላል። በሌላ አነጋገር ሙስና የህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ካለባቸው የሙያ ግዴታና ከፍተኛ ኃላፊነት ጋር ስለማይጣጣም የህግ አስከባሪዎች ከሙስና እና አድሎአዊ አሰራር ነፃ መሆን አለባቸው።

8. የህግ አስከባሪ ከምርመራ ስራ ጋር በተያያዘ፤

- በተቻለ መጠን ወንጀለኛ እንዳያመልጥ በሌላ በኩል ደግሞ ንጹህ ሰው እንዳይጎዳ በሚያደርግ መልኩ የምርመራ ስራውን ማከናወን አለበት።
- ከሌሎች አካላት የሚመጡ ተጽእኖዎችን መቋቋም እና የሀሰት ማስረጃዎችን ከማሰባሰብ ተግባር መታቀብ አለበት።
- በተከላሾች ላይ ማስረጃ ሲያሰባስብ ህገወጥ የማስረጃ ማሰባሰብ ተግባርን ከማከናወን መቆጠብ ይኖርበታል። የማስረጃ ማሰባሰብ ስራው በህግ የተጠበቁ የተከላሽ መብቶችን ባከበረ መልኩ መሆን አለበት።
- የጥቅም ግጭትን ከሚያስከትሉ ክንውኖች በመቀነስ ከህግ አስከባሪነት የሚነሳበትን ሁኔታ መቀነስ፤ የጥቅም ግጭት ሲኖር እራሱን ከመርማሪነት ስራ ማግለል ይጠበቅበታል።
- መርምሮ ያቀረበው ጉዳይ በአቃቤ ህጉ ቢዘጋ ወይም በፍርድ ቤት ቢወሰን፤ አቃቤ ህጉን ወይም ፍርድ ቤቱን አላግባብ ከመተቸት መቆጠብ ይኖርበታል።
- የሌላውን ህግ አስከባሪ ኢንስፐራሽን ድርጊት አይቶ እንዳላየ ማለፍ የለበትም።
- በግል ህይወቱ ከማጭበርበር ውሽታም ከመሆንና ከመሳሰሉት መቆጠብ አለበት።

³⁹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 7

- የወንጀል ተጠቂዎች ሆነ የምስክሮች መብት በህግ መሰረት ለማስከበር አስፈላጊውን ጥረት ማድረግ ይኖርበታል።
- ምርመራን ለመጀመር ወንጀል ስለመፈጸሙ ምክንያታዊ ጥርጣሬ ሊኖረው ይገባል።
- ተጠርጣሪዎችን ስለተከሰሱበት ወንጀል እና መብታቸው ማሳወቅ ይገባዋል።
- ማስረጃ ሲሰበሰቡ የተከላሸን ንጹህና የሚያረጋግጥም ቢሆን ማሰባሰብ አለበት። ምክንያቱም በፍርድ ቤት እስኪወሰንበት ድረስ እንደንጹሕ ይቆጠራልና ነው።
- የምርመራ ፋይሎች በስርዓት እንዲጠብቁና እንዳይጠፉ ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርበታል።

3.2. የጠበቆች የሙያ ስነ ምግባር መርሆዎች

የሰው ልጆች ሁሉ በሰብዓዊ ፍጡርነታቸው የተቸሩትን መብቶችና መሰረታዊ ነፃነቶች እንዲጎናፀፉ ለማድረግ ብቃት ያለው የህግ ምክር አገልግሎት የሚያገኙበት መንገድ ማመቻቸት አስፈላጊ እንደሆነ የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞችን ሚና ለመወሰን በደነገገው መሰረታዊ መርሆዎች ላይ በሚገባ ተመልክቷል።⁴⁰

በአንድ የፍትህ ስርዓት ውስጥ የዜጎች እኩልነት ተከብሮ፣ ፍትህና ርቱዕ የተሞላበት ዳኝነት እንዲያገኙ ከተፈለገ ሁሉም ዜጎች በተቻለው አቅም ሁሉ የህግ አገልግሎት እንዲያገኙ ማስቻል ለፍትሃዊ የህግ ስርዓት መጎልበትና ለሰብአዊ መብቶች መከበር ከፍተኛ አስተዋፅኦ እንደሚያበረክት መገንዘብ ያስፈልጋል። በፍትህ ስርዓቱና በህግ የበላይነት ላይም ሰፊው ህብረተሰብ ፅኑ እምነት እንዲያሳድርና የሁሉም ሰው መብት ህግ ባስቀመጠው ወሰንና አግባብ እንዲከበር ጠንካራ የህግ ባለሙያዎች ማህበር ሊኖር የሚገባው ሲሆን ከፍተኛ ስነ ምግባር የተላበሱ የህግ ሙያተኞችና ጠበቆችም እጅግ በጣም አስፈላጊ ናቸው።

እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1990 ዓ.ም የወጣው የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞች ሚና መሰረታዊ መርሆዎች ከሚደነግጉት ሁኔታዎች መካከል አንዱና ዋናው ሁሉም ሰዎች በወንጀል የፍርድ ሂደት መሰረታዊ መብቶቻቸውን በሚገባ ለማስጠበቅና ራሳቸውን ለመከላከል ተደራሽነት ያለው የህግ ምክር አገልግሎትና የህግ አማካሪዎችን ወይም ጠበቆችን በቀላሉ ማግኘት እንደሚገባቸውና መንግስታትም

⁴⁰ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ 1990 ዓ.ም የወጣው የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞች ሚና መሰረታዊ መርሆዎች መግቢያ ፓራግራፍ 9ን ይመልከቱ

በዚህ ረገድ ያለ አንዳች አይነት አድሎአዊ ልዩነት ሁሉም ዜጎች ይህንን አገልግሎት የሚያገኙበት ውጤታማ ስልቶችና ስነስርዓቶች መቀየስ ይጠበቅባቸዋል።⁴¹

ከዚህ አኳያ መንግስታት የተለየ ኃላፊነት እንዳለባቸውና ይህ ኃላፊነትም በቂ ገንዘብ በመመደብ ድሆችና ሌሎችም የተገፉ የህብረተሰብ ክፍሎች ነፃ የህግ ምክር አገልግሎት እንዲያገኙ ማድረግን ይጨምራል።⁴²

የህግ ባለሙያዎች ማህበራትና ጠበቆችም በዚህ ረገድ ከመንግስታት ጋር በመተባበር ነፃ የህግ አገልግሎት ለመግዛት የኢኮኖሚ አቅማቸው ለማይፈቅድ ዜጎች እንዲመቻች ለማድረግ የበኩላቸውን ጥረት ማድረግ አለባቸው።

ጥብቅና ከፍተኛ ኃላፊነት የሚያስከትልና በፍትህ አስተዳደር ውስጥ ከፍተኛ ድርሻ ያለው ሙያ በመሆኑ ከጠበቆች ከፍተኛ ስነምግባር ነው የሚጠበቀው። ከዚህም የተነሳ ጠበቆች በግል ህይወታቸውም ጭምር የሙያውን ክብርና ዝና ከሚያጎድፉ ባህሪያት ራሳቸውን ማግለልና በሚገባ መጠበቅ አለባቸው።⁴³ አንድ ጠበቃ የሙያውን ክብርና ዝና ለመጠበቅ የሚከተሉትን እሴቶች ማክበር፣ በተግባርም ማሳየት ይኖርበታል።

🚧 ሙያዊ ነፃነትን፣ ገለልተኝነትን ሀቀኝነትን በስራው ላይ በተጨማሪ ማሳየት፤

🚧 የባለጉዳዩን ምርጫ፣ ፍላጎትን ጥቅም በማስቀደም በርሱ ፍላጎት መሰረት የጥብቅናውን ስራ ማከናወን፤

🚧 በሀሰትና በማጭበርበር ከሚመሰረት ክስ እራሱን ማራቅ፤

🚧 ዜጎች ህግን እንዲጥሱ ከመምከር ወይም ህግ ሲጥሱ ዝም ብሎ ከማየት መቆጠብ፤

🚧 የሙያውን ክብርና ዝና በሚያስጠብቅ መልኩ የግል ህይወቱን መምራት፤

🚧 የጥብቅና ስራ የሚጠይቀውን ሙያዊ ኃላፊነትና የስራ ደረጃ አሟልቶ መገኘት፤

🚧 በድህነት ምክንያት የጠበቃ መክፈል ለማይችሉ ጥብቅና ለመቆም ዝግጁ መሆን፤

⁴¹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 1 እና 2 ይመልከቱ

⁴² ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 3ን መመልከት ይቻላል።

⁴³ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 12

🏠 ፍትሀዊ ያልሆኑ ህጎች እንዲሻሻሉ ሀሳብ ማቅረብ፤

🏠 ሁሉም የህብረተሰቡ ክፍል በህግ ስለተረጋገጠላቸው መሰረታዊ መብቶችና ግዴታዎቻቸው እንዲያውቁ ማስተማርና ማሳወቅ፤

ዋነኛው የጠበቆች የስነ ምግባር ግዴታ ጠበቆች ከደንበኞቻቸው አንፃር ያለባቸው ግዴታ ነው።⁴⁴ ከዚህ አንጻር፤

- ባለጉዳዮች ዳኝነት ከጠየቁበት የክርክር ጭብጥ አንፃር ያላቸውን መብትና ግዴታ እንዲሁም መብታቸውን ለማስከበርና ግዴታቸውን ለመወጣት ህጉ የሚደነግጋቸውን አካሄዶችና ስነ ስርዓቶች እንዲያውቁ ማድረግ፤
- አንድን ጉዳይ ከደንበኛው ተቀብሎ ከመውሰዱ በፊት የሚያዋጣ መሆን አለመሆኑን አይቶ፤ መምከርና ምርጫውን መወሰን፤ በማያዋጣ ክርክር ደንበኞቻቸው በዳኝነት በኢሳራ ገንዘብ እንዲከፍሉ ከማድረግ መቆጠብ፤
- የባለጉዳዮችን መብትና ጥቅም ለማስከበር እነርሱን ወክሎ ክርክር በማቅረብ መብታቸውና ጥቅማቸው እንዲከበር ዕውቀቱንና የስራ ልምዱን ስራ ላይ ማዋል፤
- የደንበኛውን ጉዳይ ከመደበኛ ፍርድ ቤት ወይም አስተዳደራዊ የዳኝነት አካላት ዘንድ በመውሰድ የደንበኛውን ጉዳይ በትጋት መከታተል፤ አፋጣኝና ፍትሃዊ ውሳኔ እንዲያገኝም ሙያዊ ጥንቃቄ ብርቱ ጥረት ማድረግ፤
- ጉዳዩ የደረሰበትን ደረጃ በየጊዜው ለደንበኛው ማሳወቅ፤
- ከአንድ ደንበኛ ጋር ግንኙነት ከመጀመሩ በፊት፤ የደንበኛውን ማንነትና ተከራካሪውን በቅድሚያ በመጠየቅና በመረዳት በጠበቃውና በደንበኛው፤ ወይም በጠበቃው ዘመዶችና በደንበኛው፤ ወይም በጠበቃው በወከላቸው የተለያዩ ደንበኞች መካከል የጥቅም ግጭት የሚኖር እንደሆነ አውቆ ጉዳዩን ከመስማቱ በፊት ማስቆምና ይህንኑ በመግለጽ ለጉዳዩ ሌላ ጠበቃ እንዲያማክር መምከር፤

⁴⁴ እንደኤ ኦ በ1990 የወጣውን የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞችን ሚና መሰረታዊ መርሆዎች አንቀጽ 13

- በጥብቅና አገልግሎቱ ምክንያት ያወቃቸውን የደንበኛውን የግል ወይም የስራ ሚስጥሮችን መጠበቅ፤ ደንበኛው ሳይፈቅድለት በሙያው ምክንያት እጁ የገቡትን ማናቸውንም የደንበኛውን ሚስጥሮች ለሌላ አካል አሳልፎ ከመስጠት መቆጠብ፤
- ሲከራከረው ለነበረው ባለጉዳይ ጠበቃ ከመሆኑ በፊት፤ እሱ ወክሎት ሲከራከርለት ለነበረው ደንበኛ ማሳወቅና ተቃውሞ እንደሌለው ማረጋገጥ፤

ከዚህ በተጨማሪ ጠበቆች ለሌሎች ሶስተኛ ወገኖችም ቅን የመሆን ግዴታ አለባቸው፡፡⁴⁵ ከዚህ አንፃር በተለይም ከዚህ በታች ከተገለፁት ድርጊቶች መቆጠብ አለበት፡፡ እነዚህም፡-

- 🚧 ሌሎች ተከራካሪዎችን ለማጉላላት በማሰብ አከራካሪ የሆነ ጭብጥ ወይም በሌላኛው ተከራካሪ ላይ ኃላፊነትን ሊያስከትል የሚችል ውጤት የሌለ መሆኑ በግልፅ አኳኋን በሚታይበት ሁኔታ ቅንነትን በማጣት ተገቢ ያልሆነ ክርክር በተቃራኒ ወገኖች ላይ መጀመር፤
- 🚧 ተቃራኒ ወገን ማስረጃ እንዳያገኝ ማንኛውንም እንቅፋት መፍጠር ወይም ሌሎች ሰዎች ይህን መሰል አድራጎት እንዲፈፅሙ መሞከር ወይም መርዳት፤
- 🚧 ማስረጃን ማሳሳት ወይም ሌሎች ሰዎች ይህን መሰል አድራጎት እንዲፈፅሙ መሞከር መርዳት፤
- 🚧 ከጉዳዩ ጋር ግንኙነት የሌለው ወይም በማስረጃ ሊደገፍ የማይችል ነገር ማቅረብ፤
- 🚧 በምስክርነት ካልቀረበ በቀር በግል የሚያውቀውን የጭብጥ ነገሮች መሰንዘር ወይም የጉዳዩን ፍትሃዊነት የአንድን ምስክር ተዓሚነት፤ የተከላሸን ጥፋተኛ ወይም ተጠያቂ መሆንና አለመሆን አስመልክቶ የግል አስተያየቱን መስጠት፤
- 🚧 ደንበኛው ወይም ምስክርነታቸውን እንዲሰጡ የማይገደዱ ሰዎችን በተመለከተ ካልሆነ በስተቀር ሌላ ማንኛውንም ሰው ለተቃራኒ ወገን የምስክርነት ቃሉን ወይም ሌላ አግባብነት ያለው ማስረጃ እንዳይሰጥ መገፋፋት፤

ጠበቆች የባለጉዳዮች ወኪል ብቻ ሳይሆኑ የፍትህ አስተዳደሩም ዋልታ በመሆናቸው ጭምር ፍርድ ቤቶች ከእውነት ላይ እንዲደርሱና ፍትሃዊና ሚዛናዊነትን የተላበሰ ውሳኔ እንዲሰጡ መርዳት አለባቸው፡፡ ከዚህ አንፃር የፌዴራል ፍ/ቤቶች ጠበቆች ስነ ምግባር ደንብ የሚከተሉትን ግዴታዎች በጠበቆች ላይ ጥሏል፡፡⁴⁶

⁴⁵ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 6ኛ ዓመት ቁጥር 1 የፌዴራል ፍ/ቤቶች የጠበቆች የስነ ምግባር ደንብ የሚኒስተሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 57/1992 አንቀፅ 28 እና 29ን ይመልከቱ፡፡

- ✚ በምቀኝነት ወይም በክፉ ልቦና ተነሳስቶ ሌላውን ወገን የሚጎዳ ክስ ወይም ክርክር አለማቅረብ፤
- ✚ ደንበኛው የወራዳነት ወይም የማጭበርበር ድርጊት እንዲፈፅም አለማበረታታት ወይም አለመፍቀድ፤
- ✚ ዳኛን ወይም ሌላ የፍ/ቤት ሰራተኛን በህግ መሰረት ከማሳመን ውጪ ሌላ ተገቢ ያልሆነ ማንኛውም አይነት ዘዴ በመጠቀም ተፅዕኖ ለማሳደር አለመሞከር ወይም ሌላ ሰው እንዲሞከር አለመገፋፋት፤
- ✚ ሆነ ብሎ ፍ/ቤትን የሚያሳስት የተጋነነ ፅሁፍ፣ ንግግር ለፍርድ ቤት አለማቅረብ፤
- ✚ በምስክርነት ቃል ወይም የሰነድ ይዘት ላይ የሀሰት ድርጊት በመፈፀም ፍርድ ቤትን ለማሳሳት አለመሞከር፤
- ✚ በግልፅ ለጉዳዩ አግባብነት የሌለውን ማስረጃ አግባብነት ያለው አስመስሎ ለፍርድ ቤት አለማቅረብ፤
- ✚ ምስክሮች የሀሰት ማስረጃ እንዲሰጡ ከማድረግ መቆጠብ፤
- ✚ ለጉዳዩ በምስክርነት መቅረብ የሚገባው ሰው ፍርድ ቤት እንዳይቀርብ አለማባበል ወይም አለመሞከር፤
- ✚ አንድን ምስክር ተገቢ ባልሆነ መንገድ አለማመናጨቅ፣ አለማስጨነቅ፣ ወይም አለማስፈራራት፤
- ✚ ከችሎት ውጪ በማግኘት በችሎት በተያዘ ጉዳይ ላይ ለማነጋገር ከመሞከርና ከአማላጅነት መቆጠብ፤

በጥቅሉ የባለጉዳይን ጥቅም ከማስጠበቅ የተሻገረ ኃላፊነት እንዳለበት አውቆ ፍርድ ቤቱ ከእውነተኛና ፍትሃዊ ውሳኔ ላይ እንዲደርስ የበኩሉን አስተዋፅኦ ማድረግ የሚጠበቅበት ሲሆን የጥብቅና ስራውንም በቅን ልቦና ማከናወን ይጠበቅበታል።

ጠበቆች ከዚህ በተጨማሪ ሌሎች ጠበቆችን በተመለከተም የፍትህ አስተዳደሩ አካላት በመሆናቸው ሊያከብሩዋቸው የሚገቡ ግዴታዎች አሉባቸው። ከእነዚህም መካከል፤

⁴⁶ የፌዴራል ነጋሪትጋዜጣ 6ኛ አመት ቁጥር 1 የፌዴራል ፍ/ቤቶች የጠበቆች የስነምግባር ደንብ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 57/1992 አንቀጽ 56 ይመልከቱ

- የሙያ ባልደረቦቻቸው የስነ ምግባር ጉድለት እንዳያሳዩ የመምከርና የስነ ምግባር ጉድለት ፈፅመው ሲገኙ ደግሞ ለተገቢው አካል የመጠቀም፤
- የሌላውን ጠበቃ ስም አንኳሶና አጥላልቶ ደንበኛውን ከመንጠቅ ነውረኛ ተግባር መቆጠብ፤
- ተከራካሪ የሆነውን ጠበቃ ሳያስፈቅድ ከተከራካሪ ደንበኛ ጋር ከመነጋገር መቆጠብ፤
- ጠበቆች ሌላው ጠበቃ ስራውን በአግባቡ እንዳይሰራ ከማሰናከል ተግባርም መቆጠብ ይኖርባቸዋል። የደንበኛውን ጥቅም እስካልነካ ድረስ (ለምሳሌ ቀጠሮ ሲያዝ እየተመቸው ሌላኛው ጠበቃ እንዲጎዳ ሲል ብቻ አይመቸኝም ማለት፤ ለሌላው ወገን ቀነ ቀጠሮን አለማሳወቅ፤

በመጨረሻም ጠበቆችም ፍትሃዊ ዳኝነት እንዲጎለብት እንዲሁም የደንበኞቻቸው መብትና ጥቅም እንዲጠበቅ የማድረግ ድርብ ኃላፊነት ሲኖርባቸው እነዚህን ኃላፊነቶች በተጣጣመ መልኩ ነው ማከናወን ያለባቸው። ከዚህ አኳያ ለሰብአዊ መብቶችና መሰረታዊ ነፃነቶች መከበር በትጋት መቆምና መስራት ይኖርባቸዋል።⁴⁷ በዚህ ረገድ የደንበኛቸውን ጥቅም ማስጠበቅና ለፍትህ መከበርም የበኩላቸውን አስተዋጽኦ ማድረግ መካከል የሚታየውን ክፍተት ለማጣጣምና ሚዛናዊ ለማድረግ መጣር አለባቸው። ጠበቆች ሙያቸው የግለሰቦች መሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች እንዲከበሩና እንዲጎለብቱ የማድረግ ልዩ ኃላፊነት ወይም ግዴታ እንደተጣለባቸው በመገንዘብ ይህንን ክፍተኛ የሙያ ግዴታ ለመወጣት ክፍተኛ ስነምግባር መላበስ ይጠበቅባቸዋል። ለፍትህ ሥርዓቱ መጎልበትና ለሰብአዊ መብቶች መከበርም ዘወትር የበኩላቸውን ድርሻ ለማበርከት መሥራት እንደሚገባቸውና በዚህ ሂደት ውስጥም ለሙያቸው ስነምግባር መገዛት እንደሚጠበቅባቸው ግንዛቤ ሊወሰድ ይገባል።

የህግ አስከባሪዎችና ጠበቆችን ሙያዊ ግዴታ በሚመለከት

የመወያያ ጥያቄዎች

1. መርማሪ በምርመራ ሂደት ከመጠን ያለፈ ሀይል መጠቀሙን በፍርድ ቤት ተጠርጣሪው ቢያስረዳ ዳኛው ምን ሊያደርግ ይገባል? ወይም መርማሪ በቁጥጥሩ ስር ያለ እስረኛ ወይም ተጠርጣሪ ተገቢውን ህክምና እንዲያገኝ በወቅቱ ባለማድረጉ ፍርድ ቤት ምን እንዲያደርግ ይጠበቅበታል?
2. መርማሪ ሲመረምር የተከሳሽን ንጽህና የሚያረጋግጥ ማስረጃም ማሰባሰብ ይኖርበታል ይባላል። ይሁንና ይህ ህግ የማስከበር ስራውን በአግባቡ እንዳይወጣ እንቅፋት አይሆንም ወይ?

⁴⁷ እንዴኤ አ በ1990 የወጣውን የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞችን ሚና መሰረታዊ መርሆዎች አንቀጽ 14

3. ከሌላው ሙያ ጋር በማነጻጸር ጠበቆች ነጻ የህግ አገልግሎት እንዲሰጡ ሙያዊ ግዴታ እንዲሆን ማድረግ ተገቢ ነው ወይ?
4. በአንድ በኩል ጠበቃው ለፍትህ መረጋገጥ መቆም አለበት ይባላል። በሌላ በኩል ደግሞ ጠበቃ የደንበኛውን ጥቅም ለማረጋገጥ መስራት አለበት ይባላል። እነዚህ ሁለት ግዴታዎችን እንዴት ማስታረቅ ይቻላል? ለምሳሌ ሌላኛውን ተከራካሪ የሚጠቅም ማስረጃ ከደንበኛው ያገኘ ጠበቃ ምን እንዲያደርግ ይጠበቅበታል? ደንበኛው ሲከራከርበት ይዞት የመጣው የሰነድ ማስረጃ የሀሰት እንደሆነ፣ ነገር ግን ፍርድ ቤት ይህ ማስረጃ የሀሰት መሆኑ ለማረጋገጥ በጣም እንደሚያስቸግር ነገር ግን ደንበኛው ክርክሩን ሊረታበት እንደሚችል የተረዳውን ማስረጃ በሚመለከት ምን እንዲያደርግ ይጠበቅበታል?
5. ዳኛው በክርክር ላይ የቀረበው ሰነድ የተጭበረበረ ወይም እውነተኛ አለመሆኑን ቢያረጋግጥ በጠበቃው ላይ ምን እርምጃ እንዲወስድ ይጠበቃል?
6. አንዳንድ ጊዜ ባለጉዳዮች ህግን ለመጣስ ጠበቃው እንዲረዳቸው ይፈልጋሉ። ይህንን ለማድረግ ዝግጁነት የሌላቸው ጠበቆች እንዳሉ ሁሉ፣ ዝግጁነት ያላቸው ጠበቆች አሉ። አንዳንዶቹ የማያዋጣም ቢሆን ያዋጣል ብለው ለምን ጉዳዩን እንደሚይዙ ሲናገሩ፣ «እኛ ህጉን ብቻ ጠብቀን ብናማክር፣ የማያዋጣውን አያዋጣም ብንል፣ ያዋጣል ብለው ጉዳዩን የሚወስዱ ጠበቆች አሉ። ስለሆነም ስራ ልናገኝ አንችልም። በመጀመሪያ መኖር አለብን። ለመኖር ደግሞ ጊዜውን መስሎ መኖር ይገባናል በሚል የሚከራከሩ አሉ። የጠበቆቹ ክርክር አሳማኝ ነው? ህጉን እንዲጥስ የሚያማክሩ ጠበቆች የሚኖሩት ለምንድነው? እንዲህ አይነት አስተሳሰብ ያላቸው ጠበቆች እንዳይኖሩ ምን ሊደረግ ይገባል ብለው ይገምታሉ?
7. አንዳንድ ጊዜ በተጀመረ ክርክር ተሟጋቾች የክርክሩ ጊዜ እንዲዘገይ ይፈልጋሉ። ጉዳዩ ቶሎ ባለመወሰኑ ተጠቃሚዎች እነሱ በመሆናቸው። ስለሆነም ጠበቃው ክርክሩን እንዲያራዝም ይፈልጋሉ። ጠበቃው ይህንን በማድረግ ደንበኛው ተጠቃሚ ይሆናል። ጠበቃው ምን እንዲያደርግ ይጠበቅበታል?
8. ክርክሩን ለማድረግ በደንብ ተዘጋጅቶ የማይመጣን ጠበቃ ፍርድ ቤት ምን ማድረግ አለበት?
9. ጠበቃ የጥቅም ግጭት ባለበት ሁኔታ ሲከራከር ቢገኝ፣ ዳኛው ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል?

ክፍል አራት

4. የሙያ ስነምግባር መጣስ የሚያስከትላቸው ሀላፊነቶች

ሰልጣኞች ይህንን ክፍል ከማንበባችሁ በፊት የሙያ ስነምግባርን በመጣስ የሚኖሩ የተጠያቂነት አይነቶችን ለማስቀመጥ ሞክሩ፤

መግቢያ

የሙያ ስነምግባር የሚጠይቃቸው ግዴታዎችና ሀላፊነቶች በመሰረቱ ባለሙያው አምኖና ፈቅዶ ተግባራዊ እንዲያደርጋቸው የሚጠበቁ ግዴታዎች ናቸው። ውጤታማ ሊሆኑ የሚችሉትም ባለሙያው አውቆ ሲተገብራቸው እንጂ የሆነ ተጠያቂነት ይመጣል ብሎ ፈርቶ ሲያከብራቸው አይደለም። ስለሆነም ባለሙያው በዋነኛነት የሚጠበቅበት ሙያው የሚጠይቀው ስነምግባር ምን እንደሆነ ለማወቅ ሁልጊዜም ዝግጁ መሆንና ሁልጊዜም እራሱን ከሙያ ስነምግባሩ አንጻር እየፈተሽ መስራት ነው።

ይሁንና የሙያው ስነምግባር ሁልጊዜም ይከበራል ማለት አይደለም። ለዚህም ምክንያቱ፤

- አንድም ሙያው የሚጠይቀውን ስነምግባር ጠንቅቆ ካለማወቅ፤ ወይም
- ለማወቅ ተግባሩ ካለመስራት፤ ወይም
- ለማወቅ ባለመፈለግ፤ ወይም
- አውቆም ቢሆን ከሚጠይቀው ስነምግባር ውጪ በመፈጸም ሊሆን ይችላል።

ስነምግባራዊ ግዴታው ሳይከበር ሲቀር ወይም ሲጣስ፤ ሙያው ሊያመጣ ወይም ሊያሳካ የሚፈልገው ግብ ሳይሳካ ተደናቅፎ ይቀራል። ይህ ማለት ግን የስነምግባር ደንቦች መጣስ የሚያስከትለው አሉታዊ ውጤት ይህ ብቻ ነው ማለት አይደለም።

ሙያዊ ስነምግባርን አለማክበር የሚፈለገው ግብ ላይ ካለመድረስ በተጨማሪ አልፎ ተርፎ በሌሎች ላይም ጉዳት የሚያደርስ ሊሆን ይችላል። እንዲህ ባለጊዜ ተጠያቂነት መምጣቱ አይቀርም። ተጠያቂነቱ የወንጀል፣ ፍትሀብሄራዊ ወይም አስተዳደራዊ ሊሆን ይችላል። በዚህ ክፍል እነዚህን በአጭሩ ለመመልከት እንሞክራለን።

4.1. የወንጀል ተጠያቂነት

የሙያ ስነምግባር በመጣሱ የወንጀል ተጠያቂነት የሚከተለው ሙያዊ ስነምግባር በመጣሱ ምክንያት በህግ ወንጀል ነው ተብለው የተደነገጉት የወንጀል ድርጊቶች ተጥሰው ሲገኙ ነው። ስለሆነም ዳኛው ወይም አቃቤ ህጉ የሚጠበቅበትን ሀላፊነት ባለመወጣቱ ምክንያት ወንጀል ፈጽሞ ከሆነ በወንጀል ህጉ በተመለከተው መሰረት ተከሶ ሊቀጣ ይችላል ማለት ነው።

በ1997 በወጣው የወንጀል ህግ ልዩ ክፍል ርዕስ ሶስት በመንግስት ስራ ላይ የሚፈጸሙ ወንጀሎች በሚለው ውስጥ በክፍል አንድ ቅንነትንና ታማኝነትን በማንደል የመንግስት ሰራተኞች የሚፈጽሟቸው ወንጀሎች በሚለው ስር ከቁጥር 407 ጀምሮ በመንግስት ሰራተኞች የሚፈጸሙ የሙስና ወንጀሎችን ይዘረዝራል።

ከእነዚህም አንዳንዶቹ የሚከተሉት ናቸው።

ቁጥር 407

በስልጣን አለአግባብ መገልገል

ማናቸውም የመንግስት ሰራተኛ የማይገባ ጥቅም ለራሱ ለማግኘት ወይም ለሌላ ሰው ለማስገኘት ወይም በሌላ ሰው መብት ላይ ጉዳት ለማድረስ በማሰብ፤

1. የተሰጠውን ስልጣን በተግባር ወይም ግድፈት ያለአግባብ የተገለገለበት እንደሆነ ወይም
2. በግልጽ ከተሰጠው ስልጣን አልፎ የሰራ እንደሆነ ወይም
3. ስልጣኑ የማይፈቅድለትን ጉዳይ በተለይም ስልጣን ሳይኖረው ወይም ከስራው ከታገደ ከተዛወረ ከተሻረ ወይም ስልጣኑን ወይም ሀላፊነቱን ከተወ በኋላ የሰራበት እንደሆነ፤

እንደነገሩ ሁኔታ ከአንድ አመት እስከ ሃያ አምስት አመት ሊደርስ በሚችል እስራትና እስከ አንድ መቶ ሺህ ብር በሚደርስ ቅጣት ይቀጣል።

አንቀጽ 408

ጉቦ መቀበል

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ በሀላፊነቱ ወይም በስራ ግዴታው ማድረግ የማይገባውን ለማድረግ ወይም ማድረግ የሚገባውን ላለማድረግ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ለራሱ ወይም ለሌላ ሰው ጥቅም እንዲሰጥ የጠየቀ ወይም የተቀበለ ወይም የተስፋ ቃል የተቀበለ እንደሆነ እስከ ሃያ አምስት አመት ሊቀጣ ይችላል።

አንቀጽ 409

የማይገባ ጥቅም መቀበል

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ በተሰጠው ሀላፊነት መሰረት ማድረግ የሚገባውን ተግባር ለማከናወን ሲል፣ ይህንኑ ተግባር ከመፈጸሙ በፊት ወይም ከፈጸመ በኋላ ጥቅም እንዲሰጠው የጠየቀ ያገኘ ወይም የተሰፋ ቃል የተቀበለ እንደሆነ እስከ አስራ አምስት አመት ሊቀጣ ይችላል፡፡

አንቀጽ 411

የመንግስትን ስራ በማይመች አካሄድ መምራት

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ የማይገባ ጥቅም ለማግኘት ወይም ለማስገኘት በማሰብ፣

ስልጣኑን ወይም ሀላፊነቱን ተጠቅሞ በንግድ ወይም በሌላ ስራ፣ በግዢ ወይም በሽያጭ፣ ወይም ከሚያከናውነው ስራ ጋር በተያያዘ በማናቸውም የስራ ግንኙነት ለግል ጥቅሙ ማናቸውንም አይነት ጥቅም የወሰደ ወይም ይህን ጥቅም የሚያገኝበትን ውል የተዋዋለ ወይም ሌላ ዘዴ የፈጠረ እንደሆነ እስከ ሀያ አምስት አመት በሚደርስ እስራትና እስከ መቶ ሺህ ብር በሚደርስ መቀጮ ሊቀጣ ይችላል፡፡

በዚሁ አንቀጽ ንኡስ አንቀጽ 4(ሀ) ደግሞ የሚከተለው ተደንግጎ ይገኛል፡፡

አድራጊው ጥቅም የማግኘት ወይም የማስገኘት ሀሳብ ሳይኖረው እራሱ ወይም የቅርብ ዘመዱ ወይም ወዳጁ ባለአክሲዮን በሆነበት ድርጅት ወይም መስራች ወይም አባል በሆነበት የበጎ አድራጎት ድርጅት እና በእርሱ መስሪያ ቤት መካከል በንግድ ወይም በሌላ ስራ በግዢ ወይም በሽያጭ ከሚያከናውነው ስራ ጋር በተያያዘ በማናቸውም የስራ ግንኙነት ውል እንዲፈጸም ያደረገ እንደሆነ ከአምስት አመት በማይበልጥ ጽኑ እስራት እንደሚቀጣ ይደነግጋል፡፡

አንቀጽ 414

በስልጣን መነገድ

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ በስራው ምክንያት ባለው ወይም አስመስሎ ባቀረበው ተሰሚነት፣

1. አግባብ ባለው ባለስልጣን ተወስኖ የሚሰጥ የስራ ደረጃ ሹመት ሽልማት ወዘተ፣
2. በቁጥጥሩ ወይም በአመራሩ ስር በሚገኙ ባለስልጣኖች የሚደረግ ውል፣
3. በአጠቃላይ ከአንድ አስተዳደር የሚሰጠውን ጥቅም ወይም የሚረዳ ውሳኔ

ለሌላ ሰው ለማስገኘት

ስጦታ ወይም ሌላ ጥቅም የጠየቀ ወይም የተቀበለ ከሆነ

እስከ አስር አመት ሊደርስ በሚችል ጽኑ እስራት ይቀጣል ይላል።

አንቀጽ 416

ያለአግባብ ጉዳይን ማንተት

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ በሀላፊነቱ ወይም በስራው ምክንያት በቀረበለት ጉዳይ ላይ ጥቅም ከአለው ማንኛውም ሰው በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ ጥቅም ለማግኘት በጉዳይ ላይ ጥቅም ያለውን ማንኛውንም ወገን ለመጥቀም ወይም ለመጉዳት ሲል ከህግ ወይም ከስራ ደንብ ወይም መመሪያ ወይም ከተለመደው አሰራር ውጪ ያለበቂ ምክንያት ያልወሰነ ወይም ያዘገየ ወይም ያጉላላ እንደሆነ ያስቀጣል።

አንቀጽ 417

ዋጋ ያለውን ነገር ያለክፍያ ወይም ያለበቂ ክፍያ ማግኘት፤

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ ተገቢ ምክንያት ሳይኖረው ያለክፍያ ወይም ያለበቂ ክፍያ ማናቸውንም ዋጋ ያለውን ነገር የተቀበለ እንደሆነ ከአምስት አመት በማይበልት እስራት ይቀጣል።

እነዚህ የሙስና ወንጀሎች ተፈጽመው መገኘታቸውን ለማረጋገጥ ሞራላዊ ሁኔታ መኖሩን ለማረጋገጥ የተቀመጠ የማስረጃ ድንጋጌም በዚህ ክፍል በቁጥር 403 ተደንግጎ እናገኛለን።

«ተቃራኒ ማስረጃ ካልቀረበ በቀር፤ የሙስና ወንጀሎች የተፈጸሙት የማይገባ ጥቅም ለማግኘት ወይም ለማስገኘት ወይም ለመጉዳት መሆኑ በተደነገገ ጊዜ በአንቀጹ ውስጥ የተመለከተው ግዙፋዊ ፍሬነገር(ድርጊት) እንደተፈጸመ ከተረጋገጠ፤ ድርጊቱ የተፈጸመው ተገቢ ያልሆነ ጥቅም ለራስ ለማስገኘት ወይም ለሌላ ሰው ለማስገኘት ወይም የሌላ ሰራተኛ ወገንን ጥቅም ለመጉዳት እንደሆነ ይገመታል።» ይላል።

ከዚህ በተጨማሪም በሌሎች የወንጀል ህጉ ክፍሎች አግባብነት ያላቸው ድንጋጌዎች ያሉ ሲሆን፤ አንዳንዶቹ ከዚህ በታች ተጠቅሰዋል።

አንቀጽ 423

ህገወጥ በሆነ መንገድ ሰውን መያዝ ወይም ማሰር

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ በህግ ከተመለከተው ውጪ ወይም ህጋዊ ስርአትና ጥንቃቄ ሳይከተል ሌላውን ሰው በመያዝ ወይም በማሰር ወይም በማናቸውም ሌላ አኳኋን ነጻነቱን ያሳጣው እንደሆነ ከአስር አመት በማይበልጥ ጽኑ እስራትና በመቀጮ ይቀጣል።

ቁጥር 455

መገፋፋትና ማግባባት

ማንም ሰው በስጦታ፣ በተስፋ፣ በዛቻ፣ በተንኮል ወይም በማታለል ወይም በተሰሚነቱ በማግባባት ወይም በማናቸውም ዘዴ ሌላውን ሰው አግባብ ባለው አካል ፊት በዳኝነት ወይም በዳኝነት ነክ ሂደት ላይ በሀሰት እንዲወነጅል ወይም እንዲመሰክር ወይም ሀሰተኛ ዘገባ ወይም ትርጉም እንዲያቀርብ ወይም ማመልከቻ እንዲያቀርብ ያግባባው እንደሆነ... በቀላል እስራት ይቀጣል።

አንቀጽ 397

የስራ ምስጢርን መግለጽ

ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ ምስጢር ሆኖ ሊጠበቅ የሚገባውን እና በስራው ምክንያት ያወቀውን ማናቸውንም ሰነድ፣መረጃ ወይም ፍሬነገር ስራውን ወይም ሹመቱን ከለቀቀ በኋላ የገለጸ ቢሆንም እንኳን በቀላል እስራት ወይም በመቀጮ ይቀጣል።

ጥፋተኛው የተለየ ምስጢር የመጠበቅ ግዴታ ወይም እምነት የተጣለበት ወይም ወንጀሉ በተለይ ከፍ ያለ ጉዳት ያደረሰ እንደሆነ ቅጣቱ ከአስር አመት የማይበልጥ ጽኑ እስራት ይሆናል።

ስለሆነም ዳኛም ሆነ አቃቤ ህግ ከስራቸው ጋር በተያያዘ የሙያ ስነምግባራቸውን በማንጸል ከዚህ በላይ የተመለከቱትን የወንጀል ድንጋጌዎች ጥሰው የተገኙ ከሆነ በወንጀል ተጠያቂ ይሆናሉ ማለት ነው።

4.2. የፍትህ ብሄር ተጠያቂነት

የሙያ ስነምግባርን መጣስ የሚያስከትለው ሌላው ተጠያቂነት የፍትህ ብሄር ተጠያቂነት ነው። የፍትህ ብሄር ተጠያቂነት ማለት ላደረሰው ጉዳት ካሳ መክፈል፣ ወይም ጉዳት የሚያደርስ ተግባሩን እንዲያቆም ማድረግ ሊሆን ይችላል።

ይህንን በሚመለከት በፍትህ ብሄር ህግ ሙያዊ ግዴታን ከማክበር አንጻር ስለተጠያቂነት የተቀመጠ ድንጋጌ አለ።

በፍትህ ብሄር ቁጥር 2031 በንኡስ ቁጥር 1 የሚከተለውን እናገኛለን። በልዩ ሙያው አንድ ስራ የሚፈጽም ሰው ወይም በዚህ በሞያው የስራ ተግባሩን የሚያካሂድ ሰው የዚህ የሞያ ስራው የሚመራበትን ደንብ መጠበቅ ይገባዋል።

ንኡስ ቁጥር 2 ደግሞ በስነጥበብ፣ ወይም ራሱ በሚሰራው ኪነጥበብ ደንቦች መሰረት ያሉበትን ግዴታዎች አለመከተሉ ሲገለጽ ባለመጠንቀቅ ወይም በቸልተኝነት ጥፋተኛ ሆኖ በተገኘ ጊዜ ሀላፊ ይሆናል። ይላል።

አንድ ባለሙያ የሚፈለገውን እውቀትና ክህሎት ሊኖረው እንደሚገባ ለዚህም የሚተጋ እንዲሁም በባለሙያዎች ሊከበር የሚገባውን ጥንቃቄና ስርአት የሚያከብር ሊሆን ይገባል።

ይሁንና በቁጥር 2138 ዳኞች የስራቸው ነክ በሆነው ተግባር የሃላፊነት ክስ ሊቀርብባቸው አይቻልም ይላል። ነገር ግን በ2139 እንደተመለከተው በወንጀል ጥፋተኛ ሆነው ከተፈረደባቸው የፍትህብሄር ሀላፊነትም እንደሚኖርባቸው ያመለክታል። ይሁንና በወንጀል ጥፋተኛ መሆናቸው ግድ የሆነው ከስራቸው ጋር በተያያዘ ለሚፈጽሙት ጥፋት እንጂ፣ ከስራቸው ውጪ ለሚፈጽሙት ጥፋት የፍትህብሄር ሀላፊነት እንዲኖርባቸው በወንጀል ጥፋተኛ መሆናቸው መረጋገጡ ግዴታ ወይም አስፈላጊ አይደለም። ስለሆነም በዳኞች ላይ በተወሰነ መልኩም ቢሆን የሙያ ስነምግባራቸውን በመጣስ የፍትህብሄር ተጠያቂነት እንደሚያስከትል መረዳት ይቻላል።

ይሁንና አቃቤ ህጎችን በተመለከተ፣ ለዳኞች የተቀመጠው አይነት ጥበቃ በግልጽ ተመልክቶ አናገኝም። ስለሆነም አቃቤ ህጎች ሙያዊ ስነምግባራቸውን በመጣስ በሌሎች ሰዎች ላይ ለሚያደርሱት ጉዳት የፍትህብሄር ተጠያቂነታቸው ከዳኞችም የጠነከረ መሆኑን እንረዳለን።

4.3. በዲሲፕሊን/አስተዳደራዊ ተጠያቂነት፣

ዳኞችና አቃቤ ህጎች የመንግስት ሰራተኞች እንደመሆናቸው አሰራራቸው በህዝብ ዘንድ እምነት የሚጣልበት እንዲሆን ይጠበቃል። ስለሆነም ዳኞችም ሆኑ አቃቤ ህጎች ሀላፊነታቸው አንድላው ሲገኙ ተጠያቂ እንደሚሆኑ ከዚህ በላይ ተመልክተናል።

ዳኞችም ሆኑ አቃቤ ህጎች ከወንጀልና ከፍትህብሄር ተጠያቂነት በተጨማሪ የሚጠየቁበት የተጠያቂነት መገለጫ አስተዳደራዊ ተጠያቂነት ነው። ይህም ባለሙያው እንደባለሙያ በተቋሙ ውስጥ ስራውን እየሰራ እንዲቀጥል የሚፈቅድ መሆን አለመሆኑ የሚወሰንበት ስርአት ነው። በዚህ መስክ ዳኛው ወይም አቃቤ

ህጉ የሚፈጽማቸው የስነምግባር ጥሰቶች በስራው ላይ እያለ በሚሰጥ ቅጣት ወይም ከሀላፊነቱ ማሰናበትን የሚያካትት ነው።

የዳኞችን አስተዳደራዊ ተጠያቂነት በተመለከተ በህገመንግስቱ አንቀጽ 79(4) የሚከተለውን ሰፍሮ እናገኛለን።

ማንኛውም ዳኛ በህግ የተወሰነው የጡረታ እድሜ ከመድረሱ በፊት ከፈቃዱ ውጪ ከዳኝነት ሊነሳ የሚችለው፤

- የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ በዳኞች የዲሲፕሊን ህግ መሰረት ጥፋት ፈጽሟል ወይም ጉልህ የሆነ የስራ ችሎታና ቅልጥፍና አንሶታል ብሎ ሲወሰን ወይም በህመም ምክንያት ተግባሩን በተገቢው ሁኔታ ማከናወን አይችልም ብሎ ሲወሰን እና
- የጉባኤው ውሳኔ በተወካዮች ምክር ቤት ወይም በሚመለከተው ክልል ምክር ቤት ከግማሽ በላይ ድምጽ ሲጸድቅ ነው።

ይህንን መሰረት አድርገው የፌዴራልም ሆነ የክልል የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ የተቋቋሙ ሲሆን፤ የዳኛው የዲሲፕሊን ጉዳይም የሚታየው በእነዚህ አካላት ነው።

ይሁንና አስተዳደራዊ ተጠያቂነት ከሀላፊነት ማንሳት ብቻ አይደለም። እንደጥፋታቸው ደረጃ ከስራ ማንሳት ሳያስፈልግ መለስተኛ የዲሲፕሊን እርምጃዎችም ሊወሰድባቸው ይችላል።

በፌዴራልም ሆነ በክልል በዳኛ ላይ የዲሲፕሊን ክስ ሲቀርብ ከቃል ማስጠንቀቂያ ጀምሮ ከስራ ማሰናበት ድረስ እርምጃ እንደሚወሰድ የሚደነግግ ዝርዝር የዲሲፕሊን ደንብ ያላቸው ሲሆን፤ ዝርዝሩን ለማወቅ እያንዳንዱን ደንብ መመልከት ይገባል።

አቃቤ ህጎችን በተመለከተ በህገመንግስቱ ተለይቶ የተደነገገ ባይኖርም፤ በፌዴራልም ሆነ በክልል አቃቤ ህጎችን የሚመለከቱ ህጎች የወጡ ሲሆን፤ እነዚህ ህጎች የአቃቤ ህጎችን የዲሲፕሊን ጉዳይ የሚመለከቱ የአቃቤያነት ህግ ጉባኤዎች እንዳሉ ይደነግጋሉ።⁴⁸

የዲሲፕሊን ጥፋት ምንድነው?

በፌዴራል የዳኞች አስተዳደር አዋጅ ቁጥር 24/88 የሚከተሉትን ተደንግጎ እናገኛቸዋለን።

⁴⁸ የፌዴራሉም የአማራ ክልል የአቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብ በተመሳሳይ ይህንን ያመለክታሉ።

የዲሲፕሊን ጥፋት ማለት በዲሲፕሊንና በስነምግባር ደንብ የተመለከተው ጥፋት ሲሆን በወንጀል ተከሶ ጥፋተኝነቱ የተረጋገጠበትን፣ በጉቦና በአማላጅ የሚሰራን፣ በዘር፣ በሃይማኖት በጾታና በፖለቲካ አመለካከት አድልዎ የሚያደርግን ወይም ባለጉዳይን የሚያጉላላን ይጨምራል፡፡ ይላል፡፡

የፌዴራል ፍርድ ቤት የስነምግባር ደንብ በዋነኛነት ግዴታዎቹን ያስቀምጣል እንጂ የሚያስቀጡ ጥፋቶች በሚል ዘርዘሮ አናገኘውም፡፡ የአማራ፣ የትግራይ፣ የኦሮሚያና የደቡብ ክልል የዳኞች የስነምግባር ደንቦች በሌላ በኩል የዲሲፕሊን ጥፋት የሚባሉትን በመዘርዘር የሚያሰጠውን ቅጣትም ዘርዘረው እናገኛለን፡፡

በክልል የዳኞች የስነምግባር ደንቦች ላይ የዲሲፕሊን ጥፋቶች ተዘርዘረው የተቀመጡ ሲሆን፣ ከሞላ ጎደል ተመሳሳይነት ስላላቸው ጠቅለል ባለመልኩ የሚከተሉትን ይመስላሉ፡፡

- የራስን የህግ እውቀት ለማሻሻል ፈቃደኛ አለመሆን፤
- ቀጠሮ ማብዛት፤
- በፍርድ ቤት ስራ አካሄድ ውስጥ የፍርድ ቤቱን ክብር አለመጠበቅ፤
- ተከራካሪዎችን አለመቆጣጠር፤
- በትእግስት አለማዳመጥና ነገር አለማስጨረስ፤
- ከዳኞች እና ሰራተኞች ጋር ተግባብቶ አለመስራት፤
- የችሎት ሰራተኞችን የስራ አፈጻጸም አለመቆጣጠር፤
- በፍርድ ቤት መዛግብት ውስት ጸያፍና አስነዋሪ ቃላትን መጠቀም፤
- መልካም ስነምግባር ማጣት፤
- የስራ ሰአትን አለማክበር፤
- የዳኝነት ስራን ከግል ጥቅም ጋር መጋጨት፤
- ሆን ብሎ ህግን መጣስ፤
- ምስጢር አለመጠበቅ፤
- በስልጣን አለአግባብ መገልገል፤

- በአማላጅ መስራት፤

ወዘተ በሚል ተገልጸው እናገኛቸዋለን። ይሁንና በዝርዝር የፌዴራልም ሆነ የክልል የስነምግባር ደንቦችን መመልከት ይበጃል።

ጉልህ የስራ ችሎታ ማነስን በተመለከተ የፌዴራል የፍርድ ቤቶች አዋጅ ሲተረጉም፤

ጉልህ የሆነ የስራ ችሎታና ቅልጥፍና ማነስ ማለት በዲሲፕሊንና በስነምግባር ደንብ የተመለከተው ሲሆን በዳኝነት ስራው ሙያው ከሚጠይቀው የትምህርትና የልምድ ችሎታ በታች የሆነ የህግና የፍሬ ነገር ስህተትን የሚፈጽምን ወይም ከሚገባው ጊዜ በላይ በክርክር የሚያራዝምን ይጨምራል ይላል።

የፌዴራልም ሆነ የክልል አቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብም ልክ የክልሎችን ተመሳሳይ በሆነ መልኩ ዝርዝር የዲሲፕሊን ጥፋቶችን ቀላልና ከባድ በማለት ይዘረዝራቸዋል።

በፌዴራል የአቃቤ ህግ ደንብ መሰረት የሚያስቀጡ ቅጣቶች፤

አንቀጽ 75 የዲሲፕሊን ጥፋቶች

1. የሚከተሉት ከባድ የዲሲፕሊን ጥፋቶች ናቸው።

ሀ. ጉቦ መቀበል ወይም እንዲሰጠው መጠየቅ፤

ለ. ተገቢ ያልሆነ ጥቅም ለራስ ለማግኘት ወይም ለሌላ ሰው ለማስገኘት በማሰብ በአማላጅ መስራት፤

ሐ. ራስን ወይም ሶስተኛ ወገንን ለመጥቀም በጽሁፍ የሰፈረውን መረጃ ሆነ ብሎ ወደሀሰተኝነት መለወጥ፤

መ. ከስራ ጋር ግንኙነት ካላቸው ሰዎች ገንዘብ መበደር፤

ሠ. አግባብ ያለውን መረጃ ወይም ፍሬነገር ሆን ብሎ ወይም በቸልተኝነት ለሚመለከተው ባለማሳወቅ ወይም በመደቡት ውሳኔውን የሚያዛባ ሁኔታ መፍጠር፤

ረ. ያለበቂ ምክንያት ስራን በማዘግየት ባለጉዳይን ማጉላላት፤

ሰ. አእምሮን በሚያደነዝዝ ወይም ሱስ በሚያሲዝ ህገወጥ እጽ መጠቀም፤

ሸ. ሰክሮ በስራ ላይ መገኘት ወይም በአደባባይ በመታየት የሙያውን ስነምግባርና የመስሪያ ቤቱን ክብር ማጉደፍ፤

ቀ. ያለበቂ ምክንያት ወይም ያለፈቃድ አዘውትሮ ከስራ መቅረት፤

በ. በስራ ቦታ ላይ ለሞራልና ለመልካም ጠባይ ተቃራኒ የሆነ ድርጊት መፈጸም፤

ቸ. ሆነ ብሎ ወይም በከባድ ቸልተኝነት በመስሪያ ቤቱ ንብረት ላይ ከባድ ጉዳት ማድረስ፤

ኀ. ሌሎች በተመሳሳይ ደረጃ የሚታዩ ከባድ ጥፋቶች፤

ነ. በጽሁፍ ወይም በቃል ከመስሪያ ቤቱ ወይም ከበላይ ሀላፊው የተሰጠውን ግልጽና ህጋዊ ትእዛዝ አለመቀበል ወይም ተግባራዊ አለማድረግ፤

2. የሚከተሉት ቀላል የዲሲፕሊን ጥፋቶች ናቸው፡፡

ሀ. በስራው ላይ ተገቢ ጥረትና ትጋት አለማሳየት፤

ለ. ከስራ ባልደረቦች ጋር በመግባባት ተባብሮ መስራት ባለመቻል በስራ ሂደት ላይ እንቅፋት መሆን ወይም

ሐ. አዘውትሮ መበደር፤

መ. ሌሎች በተመሳሳይ ደረጃ የሚታዩ ቀላል ጥፋቶችን መፈጸም

የዲሲፕሊን ክስ ስርአት፤

ከሞላ ጎደል በኢትዮጵያም ሆነ በሌሎች አገሮች የዳኞችም ሆነ የአቃቤ ህጎች የዲሲፕሊን ክስ መስማት ስርአት የመደበኛ ፍርድ ቤት ስርአትን የሚከተል ነው፡፡ ይሁንና የኢየንዳንዱ ክልል የዲሲፕሊን ክስ አሰራር ስርአት ምን እንደሚመስል በየደንቡ የተመለከተ ስለሚሆን ይህንን ተከትሎ መሄድ ያስፈልጋል፡፡

በአጠቃላይ ግን አጠቃላይና ተመሳሳይ ስርአት የሚከተሉ መሆኑን መረዳት ይቻላል፡፡

1. ክስን ለመጀመር አቤቱታ በማንም ሰው ወይም በጉባኤው አባላት፤ ወይም በራሱ በጉባኤው የዲሲፕሊን ክስ ለሚሰረት እንደሚችል የፌዴራል ዳኞች የዲሲፕሊን ደንብ አንቀጽ 5 ይደነግጋል፡፡ በአማራ ክልልም በደቡብም ተመሳሳይ ፕሮሲዩር እንዳለ ያመለክታል፡፡

2. ጉባኤው በቀረበው ክስ ላይ የዲሲፕሊን ክስ መጣራት አለበት ብሎ ከወሰነ ለፍርድ ስራ ምርመራ አገልግሎት ይመራዋል። በሁሉም ጉዳይ የቀረበው አቤቱታ ለክስ የሚያበቃ ነው ወይ; የሚለው ይታያል። ክሱ ተገቢ ሆኖ ካላገኘው በጽሁፍ ለአቤቱታ አቅራቢው ያሳውቀዋል።
3. በአማራ ክልል የስነምግባር ጉድለቱ ውሳኔን፣ ትእዛዝን፣ ብይንን ወይም የስነስርአት ህግ አፈጻጸም ጉድለትን የሚመለከት ሲሆን የሚጣራው በፍርድ መርማሪ አማካይነት እንደሆነ ተመልክቷል። ከዚህ ውጭ ያለ በጉባኤው በሚሰየም አጣሪ ጉባኤ እንደሆነ ተመልክቷል። በፌዴራል የፍርድ መርማሪ ወይም እንደሚሰራው ተመልክቷል።
4. በፍርድ መርማሪ ተጣርቶ የሚያስከስስ ሆኖ ካገኘው፣ ተከላሽ መልስ እንዲሰጥበት መጥሪያ ይላክለታል።
5. በምርመራው በቂ ምክንያት ከሌለ ተከላሹ ዳኛ መልስ እንዲሰጥ አይደረግም። የአቃቤ ህጉም ተመሳሳይ ነው።
6. በመቀጠል ተከላሹ በቂ ጊዜ ተሰጥቶት ምላሽ እንዲሰጥ ይደረጋል።
7. በጉዳዩ ላይ ውሳኔ ይሰጣል።
8. ሂደቱ ምስጢራዊ ሆኖ ይቆያል። የፌዴራል ዳኞች የዲሲፕሊን ስነስርአት ደንብ አንቀጽ 12 በሂደት ላይ ያለማንኛውም የዲሲፕሊን ጉዳይ ጉባኤው ካልፈቀደ በስተቀር ምስጢራዊ እንደሆነና ውሳኔ ባገኘ ጊዜ ግን ከጉባኤው የተለየ ትእዛዝ ካልተሰጠ በስተቀር የህዝብ ሰነድ ሆኖ እንደሚያገለግል ይደነግጋል።
9. ዳኛ ወይም አቃቤ ህግ ከስራው ታግዶ ሊቆይ ይችላል። ዳኞችን ሲሆን ለ60 ቀናት ሲሆን፣ አቃቤ ህጎችን በተመለከተ ደግሞ ለ45 ቀናት ነው።⁴⁹ በፌዴራል ዳኞች የዲሲፕሊን ስነስርአት ደንብ አንቀጽ 8 ከባድ የዲሲፕሊን ጥፋት ተብሎ የክስ አቤቱታ የቀረበበት ዳኛ ጉዳዩ ተጣርቶ የመጨረሻ ውሳኔ እስኪሰጠው ድረስ ከስራ ወይም ከደመወዝ ታግዶ እንዲቆይ ጉባኤው ሊያዝ እንደሚችል ያስቀምጣል። ከስራና ከደመወዝ ታግዶ የሚቆይበት ጊዜ እጅግ ቢበዛ ከሁለት ወር አይበልጥም ይላል በመጨረሻም የታገደው ዳኛ ከቀረበበት ክስ ነጻ ከሆነ ደመወዙ እንደሚለቀቅለት ይደነግጋል።

⁴⁹ የፌዴራልና የክልል የዲሲፕሊን ደንቦችን ተመልከቱ።

10.ክስን ለመመስረት የይርጋ ጊዜ የተቀመጠ ሲሆን፤ ለዳኞች 1 አመት ሲሆን፤ ለአቃቤ ህጎች ለቀላል ጥፋት 6 ወር ሲሆን ለከባድ ጥፋት 1 አመት ነው።

11.በዳኞች አስተዳደር ጉባኤ የሚሰጠው ውሳኔ ከስራ ማሰናበትን ካልሆነ በስተቀር በዚያው የሚያልቅ ሲሆን፤ ይግባኝ የሚባልበት አይደለም። ይሁንና በአቃቤ ህጎች ላይ የሚሰጠው ውሳኔ ይግባኝ ሊባልበት ይችላል። በፌዴራል ደረጃ የአቃቤ ህጎች ጉባኤ የሚሰጠው ውሳኔ ላይ ለሚኒስትሩ ይግባኝ ማለት የሚቻል ሲሆን፤ በአማራ ክልል ባለው የስነምግባር ደንብ መሰረት የህግ ስህተት አለ የሚባል ከሆነ ለክልሉ ጠቅላይ ፍርድ ቤት ይግባኝ ማቅረብ ይቻላል።

አንዳንድ ሀገራት በሚሰጡት ውሳኔ ከባድ የዲሲፕሊን ጥፋት በመፈጸም የፍትህ አስተዳደር ስርአቱን በእጅጉ የጎዳው እንደሆነ በቀጣይነት በማንኛውም የህግ ምክርና የጥብቅና አገልግሎት እንዳይሳተፍ ፍቃድ እንዳይሰጠው የሚከለክሉበት አሰራር አለ። ይሁንና ይህ ስርአት በአገራችን የለም። ይህ ያስፈልጋል ወይስ አያስፈልግም ወደፊት የሚታይ ነው።

መወያያ ጥያቄዎች

1. ዳኛው ወይም አቃቤ ህግ ስልጣኑን አለአግባብ ተጠቅሟል በሚል የወንጀል ክስ ሲቀርብበት፤ ግዙፋዊ ነገር መፈጸሙ ከተረጋገጠ፤ ሞራላዊ ሁኔታው እንደተሟላ እንደሚቆጠር በወንጀል ህግ አንቀጽ 404 ተመልክቷል። ይህ ድንጋጌ መኖሩ ዳኛውም ሆነ አቃቤ ህጉ ስራቸውን በነጻነት እንዳይሰሩ የሚያደርግ ነው በሚል የሚቀርብ ክርክር አለ። ተወያዩበት።
2. ዳኛው በፍትህብሄር ተጠያቂነት የሚኖርበት፤ በወንጀል ተከሶ ጥፋተኛ ከሆነ ብቻ እንደሆነ የፍትህ ብሄር ህጉ ድንጋጌ ያስቀምጣል። ይሁንና ተመሳሳይ ጥበቃ ለአቃቤ ህጉ የለም። የዚህን ልዩነት አግባብነት በተመለከተ ተወያዩበት።
3. ዳኛን ከሀላፊነት ለማንሳት አንዱ መስፈርት ጉልህ የሆነ የስራ ችሎታና ቅልጥፍና ማነስ እንደሆነ በህገ መንግስቱ ተመልክቷል። ጉልህ የሆነ የስራ ችሎታና ቅልጥፍና ማነስ ችግር ያለበትን ዳኛ በምን ማወቅ ይቻላል? ለዚህ የሚሆኑ ምሳሌዎች በማንሳት ተወያዩ።

ዋቢ ጽሁፎች

1. Vincent Barry, philosophy a Text with Readings (2nd, 1983).
2. Robert H.Aronson andDonald T.Weckstein, Professional REsponsibility in a Nutshell,(2d,1991)
3. A.G.Griffith, The Politics of the Judiciary,3rd ed.,1985
4. Paul Mageean, Belfast, The ROLE AND INDEPENDENCE OF PROSECUTORS Northern Ireland 17 th May 2005, Cairo
5. Transparency International, Global Corruption Report 2007
6. UN BANGALORE PRINCIPLES OF JUDICIAL CONDUCT, 2006
7. THE JUDICIAL INTEGRITY GROUP, COMMENTARY ON THE BANGALORE PRINCIPLES OF JUDICIAL CONDUCT,2007
8. International Association of Judges, The Universal Charter of the Judge, 1999.
9. Canadian Guide to judicial conduct.
- 10.International Association of Prosecutors, Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors, April 1999.
- 11.UN Guidelines on the Role of Prosecutors,1990
12. **UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials,1979**
13. **the code for Crown Prosecutors.2004/www.cps.gov.UK (internet document)**
14. CODE OF CONDUCT FOR CROWN PROSECUTORS: November 28, 2006

15. **CODE OF CONDUCT OF THE BAR OF THE HONG KONG SPECIAL ADMINISTRATIVE REGION Adopted by the Bar Council on 20th November, 1997 Effective from May, 1998 (Updated as of 5 March 2009)**

16. THE ETHICS OF PROSECUTION. Avrom Sherr

17. የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገመንግስት

18. የፌዴራል ፍርድ ቤቶች ማቋቋሚያ አዋጅ ቁጥር 24/88 እንደተሻሻለው፤

19. የፌዴራል ዳኞች የስነምግባር ደንብ፤

20. የፌዴራል አቃቤ ህጎች አስተዳደር ደንብ፤

21. የአማራ ክልል ዳኞች የስነምግባር ደንብ፤

22. የደቡብ ብሄር ብሄረሰቦችና ህዝቦች ዳኞች የስነምግባር ደንብ፤

23. የአማራ ክልል የአቃቤ ህጎች መተዳደሪያ ደንብ፤

24. የፌዴራል ነጋሪትጋዜጣ 6ኛ አመት ቁጥር 1 የፌዴራል ፍ/ቤቶች የጠበቆች የስነምግባር ደንብ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 57/1992

25. ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፤ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች የስነምግባር ስልጠና ማንዋል፣ግንቦት 1999 አዲስ አበባ

26. ፈ.ስጸኮ፤ የሙያ ስነምግባር ምንነት (ያልታተመ)

27. የስነምግባር ማሻሻያ ንዑስ ፕሮግራም ሰነድ ቅጽ 2

አባሪዎች

አባሪ 1

የፌዴራል ዳኞችን በተመለከተ አግባብነት ያላቸው ድንጋጌዎች

አዋጅ ቁ 24/88

አንቀጽ 5 (3)

የፌዴራል ዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ዳኞች የሚመሩበትን የስነምግባር ደንብ ያወጣል።

አንቀጽ 8 (1)

ለዳኝነት ለመመረጥ የሚያበቁ ሁኔታዎች

1. ለህገመንግስቱ ታማኝ የሆነ
2. በህግ ትምህርት የሰለጠነ ወይም በቂ እውቀት ያለው
3. በታታሪነቱ በፍትሃዊነቱና በስነምግባሩ መልካም ስም ያተረፈ
4. በዳኝነት ሙያ ለመስራት ፈቃደኛ የሆነ እና
5. እድሜው ከ25 አመት ያላነሰ

አንቀጽ 8(2)

ማንኛውም ሰው በመንግስት ህግ አውጪ ወይም አስፈጻሚ ውስጥ ወይም በማንኛውም የፖለቲካ ድርጅት በአባልነት በሚያገለግልበት ጊዜ አጣምሮ የዳኝነት ስራ ሊሰራ አይችልም።

አንቀጽ 11

ቃለ መሀላ

ዳኞች ስራ ከመጀመራቸው በፊት የሚከተለውን ቃለ መሀላ ይፈጽማሉ።

እኔ..... በዛሬው እለት.....ፍርድ ቤት ዳኛ በመሆን ተሸሜ ስራዬን ስጀምር የተጣለብኝን ክፍተኛ ሀላፊነት በታማኝነት ለመፈጸም ቃል እገባለሁ።

አዋጅ ቁጥር 25/88

አንቀጽ 27 የዳኞች ከችሎት መነሳት

1. አንድ የፌዴራል ፍርድ ቤት ዳኛ ከዚህ ቀጥሎ ከተመለከቱት ምክንያቶች በአንዱ ከችሎት ይነሳል፡፡
 - ሀ. ዳኛው ከተከራካሪዎቹ ከአንደኛው ወገን ወይም ከጠበቃው ጋር የስጋ ወይም የጋብቻ ዝምድና ያለው እንደሆነ፤
 - ለ. ዳኞች ከተከራካሪዎች የአንደኛው ወገን ሞግዚት፣ ነገረፈጅ፣ ወይም ጠበቃ በሆነበት ጉዳይ ላይ የተነሳ ክርክር እንደሆነ፤
 - ሐ. ዳኛው ክርክር የተነሳበትን ጉዳይ አስቀድሞ በዳኝነት ወይም በእርቅ መንገድ ያየው ወይም የሚያውቀው ሆኖ የተገኘ እንደሆነ፤
 - መ. ዳኛው ከተከራካሪዎቹ ወገኖች ከአንደኛው ወይም ከጠበቃው ጋር በፍርድ ቤት የተያዘ ክርክር ወይም ሙግት ያለው እንደሆነ፤
 - ሠ. ከዚህ በላይ ከ(ሀ) እስከ (መ) ከተመለከቱት ምክንያቶች ውጪ ትክክለኛ ፍትህ አይሰጥም የሚያሰኝ ሌላ በቂ ምክንያት ሲኖር፤
2. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 መሰረት ዳኛው በችሎት ሊቀመጥ የማይገባው መሆኑን ሲያውቅ ከችሎት ተነስቶ ሌላ ዳኛ መተካት አለበት፡፡

ጥር 16/1993 የፌዴራል ዳኞች አስተዳደር ጉባኤ የወጣው የዳኞች ስነምግባር ደንብ

አንቀጽ 4. ህጎችን በትክክል ስራ ላይ ማዋል

በሚሰጠው ፍርድ ውሳኔና ትእዛዝ ሁሉ በአገሪቱ የወጡት ህጎች በትክክል ስራ ላይ እንዲውሉ ማድረግ የዳኛ ተቀዳሚ ተግባሩ ነው፡፡ በተለይም ወደነገሩ ከመግባቱ በፊት ስልጣኑ መሆን አለመሆኑን ማረጋገጥ ይገባዋል፡፡

አንቀጽ 5 የባለጉዳዮችን መብት በእኩልነት መጠበቅ

ዳኛ ፍርድ ቤት የሚቀርቡለትን ተከራካሪዎች ሁሉ በእኩልነት ማየትና መብታቸውን በእኩልነት መጠበቅ አለበት። ስለዚህም የቤተሰብ የሀይማኖት የብሄር የብሄረሰብ የፖለቲካ የማሕበራዊ ወይም ሌሎች ግንኙነቶች በዳኝነት ተግባሩ ላይ ተጽእኖ እንዲያሳድሩ መፍቀድ የለበትም።

አንቀጽ 6. ትጋትና ጥረት ማሳየት

ዳኛ በዳኝነት ስራው ላይ ተገቢውን ትጋትና ጥረት ማሳየት፤ እንዲሁም ስለህግ ያለውን እውቀት ለማዳበር ዘወትር ጥረት ማድረግ አለበት።

አንቀጽ 7 ቀጠሮ አለማብዛት

ዳኛ የቀረበለትን ጉዳይ ሁሉ በተቻለ መፍጥነት መቁረጥ አለበት። ስለዚህም በቂ ባልሆነ ምክንያት እንዲጓተት ማድረግ የለበትም።

አንቀጽ 8 በአሰራሩ የፍርድ ቤቱን ክብር መጠበቅ

ዳኛ በማናቸውም ጊዜ በአሰራሩና በችሎት አመራሩ የፍርድ ቤቱን ክብር መጠበቅ አለበት።

አንቀጽ 9 ከስራ ባልደረቦቹ ጋር ተግባብቶ መስራት

ዳኛ አብረውት ከሚያስችሉት ዳኞች እና ከሌሎች የስራ ባልደረቦቹ ጋር ተግባብቶ ተባብሮና ተከባብሮ መስራት አለበት።

አንቀጽ 10 በትእግስት ማዳመጥና ነገር ማስጨረስ

1. ዳኛ በችሎት በስርአት የሚነጋገሩትን ጠበቆችና ተከራካሪዎች ሁሉ በትእግስት ማዳመጥና ለጉዳዩ አግባብ ያለው ክርክራቸውን ማስጨረስ አለበት።
2. የባለጉዳዮችን ሰብእና መብታቸውንና ክብራቸውን መጠበቅ ይኖርበታል።

አንቀጽ 11 ተከራካሪዎችን መቆጣጠር

ተከራካሪዎች ተገቢ ያልሆነ ጠባይ ሲያሳዩ ወይም ተገቢ ያልሆነ ድርጊት ሲፈጽሙ ወይም ሳይዘጋጁ ሲቀርቡና ያልረባ ምክንያት እየፈጠሩ ነገር እንዳይቆረጥ ለማድረግ ሲሞክሩ ዳኛው አጥፊዎችን በአግባቡ መገሰጽና ማረም አለበት። አስፈላጊ ሲሆን ተገቢውን እርምጃ መውሰድ አለበት።

አንቀጽ 12 ፍርድ አሰጣጥ

ዳኛ የፍርድ ውሳኔ ወይም ትእዛዝ በሚሰጥበት ጊዜ በስነስርአት ህጎች በተደነገገው መሰረት የነገሩን ጭብጥ የማስረጃውንና የክርክሩን ሁኔታ በመግለጽ አግባብ ያለውን ህግ ጠቅሶ ምክንያቱን በማብራራት መጻፍ አለበት፡፡

አንቀጽ 13 የጥፋተኝነትና የቅጣት አወሳሰን

1. ዳኛ በወንጀል ጉዳይ የጥፋተኝነት ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ተከላሹ በተከሰሰበት አንቀጽ ፈጸመ የተባለውን የወንጀል ድርጊት፣ ድርጊቱን ለመፈጸም የቀረበውን ማስረጃና የተከላሹን መከላከያ በብርቱ ጥንቃቄ መመዘን አለበት፡፡
2. ዳኛ የቅጣት ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ቅጣቱን በዘፈቀደ ሳይሆን ተከላሹ ወንጀሉን የፈጸመበትን ሁኔታ፣ ስለቅጣት አላማዎችና አወሳሰን፣ እንዲሁም ስለቅጣት ማክበድና ማቅለል በወንጀለኛ መቅጫ ህግ የተደነገጉት መርሆዎች በጥንቃቄ በመመዘን ለተከላሹ ጥፋት ተገቢ የሆነውን ቅጣት መወሰን አለበት፡፡

አንቀጽ 14 በሀሳብ የመለየት ሁኔታ

ዳኛ በሀሳብ መለየት መብቱ ቢሆንም የተፋጠነ ፍትህ ለመስጠት እንዲያስችል የልዩነት ሀሳቡን ያለመዘግየት ማስቀመጥ አለበት፡፡ በሀሳብ ተለይቶ በሚጽፈውም አስተያየት ስለጉዳዩ ከመተቸት አልፎ የስራ ጓደኞችን የሌሎች ግለሰቦችንም ሆነ የህብረተሰብ ክፍሎችን ስሜትም ሆነ ክብር ያለአግባብ የሚነካ አስተያየት መሰንዘር የለበትም፡፡

አንቀጽ 15 የችሎት ሰራተኞችን የስራ አፈጻጸም መቆጣጠር

የችሎት ሰራተኞችን ስነስርአት እንዳያጓድሉ፣ በስራቸው ላይ ቸልተኝነት እንዳያሳዩ ወይም ስራቸውን ለግል ፍላጎት መጠቀሚያ እንዳያውሉ ዳኛው መቆጣጠርና ተገቢውን ምክርና ተግሳጽ መስጠት ይገባዋል፡፡ አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝም ህጋዊ እርምጃ እንዲወሰድ ማድረግ አለበት፡፡

ዳኛ የዳኝነቱን ተግባር በሚያከናውንበት ጊዜ ከንቱ ውዳሴን ሳይሻ በስሜትም ሳይመራ ያላንዳች ፍርሀትና ስጋት በህግ መስራት አለበት፡፡

አንቀጽ 21. የፍርድ ቤት ሰራተኞችን ስነምግባር መቆጣጠር

ዳኛ በፍርድ ቤቱ ሰራተኞችና በራሱ መካከል መናናቅን የሚፈጥሩ ግንኙነቶችን ከመመስረት መታቀብ አለበት። እንዲሁም ሰራተኞቹ የፍርድ ቤቱን ክብር እንዲጠብቁና ለባለጉዳዮች ለምስክሮችና ለተገቢ ጉዳይ ወይም አላማ ወደፍርድ ቤቱ ለሚመጡ ሰዎች ሁሉ ትህትና እንዲያሳዩ ማድረግ ይጠበቅበታል።

አንቀጽ 22. የስራ ሰአትን ማክበር

ዳኛ የስራ ሰአትን በማክበር ለሌሎች አርአያ መሆን ስለሚገባው በቂ ምክንያት ሳይኖረው ወይም ፍቃድ ሳይቀበል ከስራ ገበታው መለየት የለበትም።

አንቀጽ 23. በውሳኔ ያላለቁ ጉዳዮችን ምስጢራዊ ጠባይ መጠበቅ

ዳኛ በቀረበለት ጉዳይ ላይ ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት አብረውት ከሚያስችሉት ዳኞች በስተቀር በዝርዝር ጉዳይ ላይ ከማንኛውም ሌላ ሰው ጋር በግል መወያየት ወይም በማናቸውም መገናኛ ብዙሀን መግለጫ ወይም አስተያየት መስጠት የለበትም።

አንቀጽ 24. ከችሎት ስለመነሳት

1. ዳኛ አንድን ጉዳይ እንዳያይ በህግ የተከለከለ ከሆነ ጉዳዩን ማየት የማይገባው መሆኑን እንዳወቀ መቃወሚያ እስኪቀርብበት ድረስ ሳይጠብቅ ምክንያቱን በሚገባ ገልጾ ከችሎት መነሳት አለበት።
2. ዳኛ ያለበቂ ምክንያት የቀረበለትን ጉዳይ አላይም ማለት የለበትም።

አንቀጽ 25. መደለያ አለመቀበል

ለዳኝነት በቀረበ ወይም በሚቀርብ ወይም ለዳኝነት ቀርቦ በተወሰነ ጉዳይ ምክንያት ዳኛ ጉቦ መደለያ ስጦታ ወይም ሌላ ጥቅም በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ መንገድ ከባለጉዳይ ወይም ከሌላ ማንኛውም ሰው ላይ መቀበል የለበትም።

አንቀጽ 26. በአማላጅ አለመስራት

ዳኛ በአማላጅ መስራት ወይም እራሱ አማላጅ ሆኖ መቅረብ የለበትም።

አንቀጽ 27. ስልጣንን ለግል ጥቅም አለማዋል

ዳኛ የማይገባውን ጥቅም ለማግኘት ወይም ለማስገኘት ስልጣኑንና ክብሩን መሳሪያ ማድረግ የለበትም፡፡

አንቀጽ 28. የዳኝነትን ስራ ከግል ጥቅም ጋር አለማጋጨት

ዳኛ ከዳኝነት ተግባር ክብሩ ጋር የሚጋጭ ወይም የሚቃረን ስራ መስራት አይገባውም፡፡

አባሪ 2

የአቃቤ ህግ የስነምግባር መርሆዎችን በተመለከተ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 44 /1991 የፌዴራል አቃቤያን ህግ መተዳደሪያ ደንብ ላይ የተወሰዱ አግባብነት ያላቸው ድንጋጌዎች

አንቀጽ 4

ማንኛውም አቃቤ ህግ ሆኖ የሚሾም

ሀ. በዜግነቱ ኢትዮጵያዊ የሆነ

ለ. ለኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገመንግስት ታማኝ የሆነ

ሐ. ከታወቀ ዩኒቨርሲቲ በህግ ወይም በዲፕሎም የተመረቀ

መ. በታታሪነቱ በታማኝነቱ በፍትሃዊነቱና በስነምግባሩ መልካም ስም ያተረፈ እና

ሠ. አድሜው 18 አመት ወይም ከዚያ በላይ የሆነ

10 ስለአቃቤ ህግ ተጠሪነት

1. አቃቤያን ህግ ተጠሪነታቸው ለሚኒስትሩ ይሆናል፡፡

2. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ በማንኛውም ደረጃ የሚገኝ አቃቤ ህግ ከእርሱ ለሚቀጥለው የበላይ ሀላፊ አቃቤ ህግ ተጠሪ ይሆናል፡፡

አንቀጽ 11 ቃለመሀላ

‘እኔ ----- ለሀገሪ ታማኝ በመሆን የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዴሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገመንግስትና ሌሎች ህጎችን ላከብርና ላስከበር በፌዴራሉ መንግስት የወጡና ወደፊት የሚወጡ ህጎችን በማስፈጸም

የህግ የበላይነትን ለማረጋገጥ ልሰራ የስራ ድርሻዬን ህግ በሚደነግገው መሰረት በመፈጸም የሰዎችን ክብርና ሰብአዊ መብት ላከብርና ላስጠብቅ የግል ጥቅም ሳልፈልግ ማንንም በመውደድ በመጥላት ወይም በሌላ በማንኛውም ምክንያት አድልዎ ሳላደርግ ማንኛውንም አይነት ተጽእኖ ሳልፈራ በሃቀኝነት በቅንነትና በትጋት ሀላፊነቴን ለመወጣት ቃል እገባለሁ።

አንቀጽ 16 ከመደበኛ የስራ ሰአት በላይ መስራት

1. ስራው የሚመለከተው የበላይ ሀላፊ በአዘዘ ጊዜ ማንኛውም አቃቤ ህግ ከመደበኛው የስራ ሰአት በላይ መስራት ግዴታው ነው።

ስለአቃቤያን ህግ ግዴታ

አንቀጽ 61 ስለታማኝነት

ማንኛውም አቃቤ ህግ መላ ጉልበቱንና ችሎታውን በታማኝነት ለመንግስትና ለህዝብ አገልግሎት ጥቅም ማዋል አለበት።

አንቀጽ 62 ስለእያንዳንዱ አቃቤ ህግ ጠባይ

3. ማንኛውም አቃቤ ህግ የህዝብን አክብሮትና እምነት እንዲያገኝ በመስሪያ ቤቱም ሆነ ከመስሪያ ቤቱ ውጭ በማናቸውም ጊዜ መልካም ጠባይና ስነምግባር እንዲኖረው ያስፈልጋል።
4. በማንኛውም ጊዜ የሙያውን ክብር ለማስጠበቅ የሚያስፈልገውን ሁሉ አሟልቶ መገኘት አለበት።

አንቀጽ 63. ስለታዛዥነት

1. ማንኛውም አቃቤ ህግ ስራውን ባለው ከፍተኛ እውቀትና ችሎታ መፈጸም አለበት። የተመደበበትን መደበኛ ስራና ሌላውንም ተመሳሳይ ስራ መፈጸም ግዴታው ነው።
2. አቃቤ ህጉ ከበላይ ሀላፊው የሚሰጠው ትእዛዝ በግልጽ ከህግ ውጭ ካልሆነ በቀር እንደትእዛዙ መፈጸም አለበት። በማንኛውም አኳኋን የበላይ አቃቤ ህግ ለሚሰጠው ትእዛዝ ህጋዊነት ሀላፊ ነው።

አንቀጽ 64. አቃቤ ህግ ከህዝብ ጋር ስላለው ግንኙነት

3. አቃቤ ህግ የሚፈጽማቸው ተግባሮች በጠቅላላው የመላውን ህዝብ ጥቅም የሚመለከቱ መሆናቸውን ምን ጊዜም መዘንጋት የለበትም፡፡
4. አቃቤ ህግ የሰዎችን ሰብአዊ መብትና ክብር መጎዛት የለበትም፡፡

አንቀጽ 65 ምስጢር ስለመጠበቅ

ማንኛውም አቃቤ ህግ

2. መረጃው ተራ ወይም በህዝብ ዘንድ የታወቀ ካልሆነ ወይም መደበኛ ስራውን በህጋዊ መንገድ ለመፈጸም አስፈላጊ ካልሆነ በቀር በስራው አጋጣሚ ወይም ምክንያት ወይም በሌላ አኳኋን ያገኘውን መረጃ ለማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም፡፡
3. ስልጣን ባለው ሀላፊ በአግባቡ ካልታዘዘ በቀር በአሰራር ምስጢር የተባሉትን መረጃዎች ቃለጉባኤዎች የስራ እቅዶችና እነዚህን የመሳሰሉ ምስጢራዊ ጉዳዮች ሁሉ በስራው ላይ ሆነ ከስራው ጨፋ ጉዳዩን እንዲያውቀው በደንቡ ለተፈቀደለት ሰው ካልሆነ በቀር ሌላ ማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም፡፡

አንቀጽ 66 ገንዘብ ስለመበደር

3. አዘውትሮ ገንዘብ መበደር ክልክል ነው፡፡
4. አቃቤ ህግ በስራው ምክንያት ከሚያጋጥመው ማናቸውም ሰው ገንዘብ መበደር ወይም ለመበደር መሞከር ፍጹም ክልክል ነው፡፡

አንቀጽ 67 ስለስጦታዎች

ማንኛውም አቃቤ ህግ ከስራው ጋር በተያያዘ ሁኔታ ስለሰጠው ወይም ወደፊት ስለሚሰጠው አገልግሎት ከማናቸውም ሰው ማናቸውም አይነት ስጦታ ወይም ዋጋ መጠየቅ ወይም መቀበል የለበትም፡፡

አንቀጽ 68 በመንግስት ስራና በግል ጉዳዮች ወይም ጥቅሞች መካከል ስለሚፈጠር ግጭት

3. ማናቸውም አቃቤ ህግ የራሱ የዘመዶቹ ወይም የወዳጆቹ የግል ጉዳይ ወይም ጥቅም ከስራው ወይም በስራው ምክንያት ከያዘው የህዝብ ወይም የግለሰብ ጉዳይ ጋር የሚጋጭ ሆኖ ሲገኝ ይህንን ችግር ለበላይ ሀላፊው ወዲያውኑ በማሳወቅ ጉዳዩ በሌላ አቃቤ ህግ እንዲታይ ማመልከት አለበት፡፡

4. ጉዳዩ የቀረበለት የበላይ አቃቤ ህግም አስፈላጊ የመሰለውን ውሳኔ መስጠት አለበት፡፡

አንቀጽ 69 ስለግል ደብዳቤዎች

1. አቃቤያነ ህግ በመስሪያ ቤቱ አድራሻ የግል ደብዳቤ ሊጽፉ ወይም ከሌላ ሊጻፍላቸው ይችላሉ፡፡ ስለዚህ ጉዳይ የሚያስፈልገውን የመላላክ ወጪ ጉዳዩ የሚመለከተው አቃቤ ህግ መክፈል አለበት፡፡
2. በመስሪያ ቤቱ አድራሻ የተላከ የማንኛውም አቃቤ ህግ ደብዳቤ ጥቅል ወይም እቃ ቢጠፋ መስሪያ ቤቱ በሀላፊነት አይጠየቅም፡፡

አንቀጽ 70 በመስሪያ ቤቱ መገልገያዎች ስለመጠቀም

አቃቤያነ ህግ ስራቸውን በሚገባ ለመፈጸም ያህል ብቻ በመስሪያቤቱ ልዩ ልዩ መገልገያዎች መጠቀም ይችላሉ፡፡

አንቀጽ 71. ለሌሎች መስሪያ ቤቶችና ድርጅቶች ስለመስራት

2. ማንኛውም አቃቤ ህግ

ሀ. በመደበኛ የስራ ሰአት መላ ጉልበቱን ችሎታውንና አሳቡን በደመወዝ በተመደበበት የመስሪያ ቤቱ ስራ ላይ ማዋል አለበት፡፡ ሆኖም አቃቤ ህጉ በአግባቡ ሲታዘዝ ለሌላ መንግስት መስሪያ ቤት ወይም የመንግስት ልማት ድርጅት መስራት አለበት፡፡

ለ. ለመስሪያ ቤቱ የሚያበረክተውን አገልግሎት የሚያጓድል ወይም ለተሰጠው ስራና ሀላፊነት ተቃራኒ የሆነ ወይም ከስራውና ከሀላፊነቱ ወይም ከሙያ ስነምግባር ጋር የማይጣጣም ማናቸውንም የውጭ ስራ ሊሰራ አይችልም፡፡

3. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ ማንኛውም አቃቤ ህግ የውጭ ስራ ለመስራት በቅድሚያ የሚኒስትሩን ፈቃድ ማግኘት አለበት፡፡

አንቀጽ 75 የዲሲፕሊን ጥፋቶች

3. የሚከተሉት ከባድ የዲሲፕሊን ጥፋቶች ናቸው፡፡

ሀ. ጉቦ መቀበል ወይም እንዲሰጠው መጠየቅ

ለ. ተገቢ ያልሆነ ጥቅም ለራስ ለማግኘት ወይም ለሌላ ሰው ለማስገኘት በማሰብ በአማላጅ መስራት

ሐ. ራስን ወይም ሶስተኛ ወገንን ለመጥቀም በጽሁፍ የሰፈረውን መረጃ ሆነ ብሎ ወደሀሰተኝነት መለወጥ

መ. ከስራ ጋር ግንኙነት ካላቸው ሰዎች ገንዘብ መበደር

ሠ. አግባብ ያለውን መረጃ ወይም ፍራገር ሆነ ብሎ ወይም በቸልተኝነት ለሚመለከተው ባለማሳወቅ ወይም በመደቡት ውሳኔውን የሚያዛባ ሁኔታ መፍጠር

ረ. ያለበቂ ምክንያት ስራን በማዘግየት ባለጉዳይን ማጉላላት

ሰ. አእምሮን በሚያደነዝዝ ወይም ሱስ በሚያሲዝ ህገወጥ እጽ መጠቀም

ሸ. ሰክሮ በስራ ላይ መገኘት ወይም በአደባባይ በመታየት የሙያውን ስነምግባርና የመስሪያ ቤቱን ክብር ማጉደፍ

ቀ. ያለበቂ ምክንያት ወይም ያለፈቃድ አዘውትሮ ከስራ መቅረት

በ. በስራ ቦታ ላይ ለሞራልና ለመልካም ጠባይ ተቃራኒ የሆነ ድርጊት መፈጸም

ቸ. ሆነ ብሎ ወይም በከባድ ቸልተኝነት በመስሪያ ቤቱ ንብረት ላይ ከባድ ጉዳት ማድረስ

ኀ. ሌሎች በተመሳሳይ ደረጃ የሚታዩ ከባድ ጥፋቶች

ነ. በጽሁፍ ወይም በቃል ከመስሪያ ቤቱ ወይም ከበላይ ሀላፊው የተሰጠውን ግልጽና ህጋዊ ትእዛዝ አለመቀበል ወይም ተግባራዊ አለማድረግ

4. የሚከተሉት ቀላል የዲሲፕሊን ጥፋቶች ናቸው፡፡

ሀ. በስራው ላይ ተገቢ ጥረትና ትጋት አለማሳየት

ለ. ከስራ ባልደረቦች ጋር በመግባባት ተባብሮ መስራት ባለመቻል በስራ ሂደት ላይ እንቅፋት መሆን ወይም

ሐ. አዘውትሮ መበደር

መ. ሌሎች በተመሳሳይ ደረጃ የሚታዩ ቀላል ጥፋቶችን መፈጸም